

de Cadernos
Lingua
2019

37
núm.

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Cadernos de Lingua

Ano 2019

37

REAL ACADEMIA GALEGA

Comité editorial:

Dirección: Manuel González González

Secretaría: Xosé Luís Regueira Fernández

Secretaría técnica: Carme Pazos Balado, Xaquín Loredó Gutiérrez, Nélida Cosme

Consello de redacción:

Rosario Álvarez Blanco

Ana Isabel Boullón Agrelo

Francisco Cidrás Escaneo

Xosé Henrique Costas González

Francisco Fernández Rei

Xesús Ferro Ruibal

Ernesto González Seoane

Ramón Lorenzo Vázquez

Gonzalo Navaza Blanco

Alba Nogueira López

Henrique Monteagudo Romero

Fernando Ramallo Fernández

Goretti Sanmartín Rei

Dolores Sánchez Palomino

Antón Santamarina Fernández

Contacto:

cadernos@academia.gal

<http://publicacions.academia.gal/index.php/Cadernos/index>

Imprime:

Lugami Artes Gráficas

Infesta, 96

15319 Betanzos

Tlf. 981 774 171

lugami@lugami.com

ISSN: 1130-5924 (edición impresa)

ISSN-e: 2603-6975 (edición dixital)

Depósito legal: C 1642-1992

©Real Academia Galega

Rúa Tabernas, 11

Apartado 557

Tlf. 981 20 73 08

Fax. 981 21 64 67

www.academia.gal

15001 A Coruña

REAL
ACADEMIA
GALEGA

XUNTA
DE GALICIA

GOBIERNO
DE ESPAÑA
MINISTERIO
DE CIENCIA, INNOVACIÓN
Y UNIVERSIDADES

COMITÉ CIENTÍFICO

Takekazu Asaka	—	Univ. Tsudajuku de Toquio
Débora Campos Vázquez	—	Univ. de Buenos Aires
Elisabetta Carpitelli	—	Univ. Alpes-Grénoble
Ernestina Carrilho	—	Univ. de Lisboa
Olga Castro	—	Aston University, Birmingham
Attilio Castelucci	—	Univ. Sapienza Roma
Ramón de Andrés Díaz	—	Univ. de Oviedo
Benigno Fernández Salgado	—	Univ. de Vigo
Manuel Ferreiro Fernández	—	Univ. da Coruña
Maria Filipowicz-Rudek	—	Univ. de Cracovia
Xosé Ramón Freixeiro Mato	—	Univ. da Coruña
Enrique Gargallo Gil	—	Univ. de Barcelona
Valéria Gil Condé	—	Univ. de São Paulo
Xavier Gómez Guinovart	—	Univ. de Vigo
Xosé María Gómez Clemente	—	Univ. de Vigo
Taina Hämäläinen	—	Univ. de Helsinki
Johannes Kabatek	—	Univ. de Zurich
Xabier Kintana	—	Euskaltzaindia
Ramón Mariño Paz	—	Univ. de Santiago de Compostela
Hector Muñoz Cruz	—	Univ. A. M. de México D.F. Unidad Iztapalapa
Guillermo Rojo	—	Real Academia Española
Antonio Romano	—	Univ. Torino
Johannes Schnitzer	—	Institut für Romanische Sprachen Wirtschaftsuniversität-Wien
Carsten Sinner	—	Univ. de Leipzig
Andrés Suárez González	—	Univ. de Santiago de Chile
Ildikó Szijj	—	Eötvös Loránd University
Xavier Varela Barreiro	—	Univ. de Santiago de Compostela
Nikola Vuletić	—	Universidade de Zadar
Helena Zernova	—	Univ. estatal de San Petersburgo

ÍNDICE

Artigos:

- Que buscan os usuarios habitualmente no *Dicionario da Real Academia Galega* (DRAG)? /
/ Manuel González González e Begoña González Rei 9
- O xerundio: caracterización xeral e clasificación /
/ Xosé Antonio Pena Romay 35
- Delimitación semántica do concepto antropolóxico do xénero /
/ Inés Veiga Mateos, Belén Poutón Reboredo e Tania de Dios Miguéns 79
- Necesidade da revisión do léxico galego da educación física e o deporte /
/ José Ignacio Salgado López 115

Recensións:

- Manuel González González, María-Dolores Sánchez-Palomino e Inés Veiga Mateos (eds.) (2018): *Terminoloxía: a necesidade de colaboración*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt am Main: Vervuert, 479 páxs.
/ Cristian Pernas Rubal 131
- Normas de entrega de orixinais para a publicación 137

TABLE OF CONTENTS

Articles:

What do users usually look for in the Dictionary of the Royal Galician Academy? / / Manuel González González e Begoña González Rei	9
The gerund: general characterization and classification / / Xosé Antonio Pena Romay	35
Semantic delimitation of the anthropological concept of gender / / Inés Veiga Mateos, Belén Poutón Reboredo e Tania de Dios Miguéns	79
The lexicon of sport and physical education in Galician: a need to review / José Ignacio Salgado López	115

Reviews:

Manuel González González, María-Dolores Sánchez-Palomino e Inés Veiga Mateos (eds.) (2018): <i>Terminoloxía: a necesidade de colaboración</i> . Madrid: Iberoamericana; Frankfurt am Main: Vervuert, 479 páxs. / Cristian Pernas Rubal	131
Indications for submission of originals	137

ARTIGOS

Que buscan os usuarios habitualmente no *Dicionario da Real Academia Galega* (DRAG)? /

/ Manuel González González e
Begoña González Rei

O xerundio: caracterización xeral e clasificación /

/ Xosé Antonio Pena Romay

Delimitación semántica
do concepto antropolóxico do xénero /

/ Inés Veiga Mateos, Belén Poutón Reboredo e
Tania de Dios Miguéns

Necesidade da revisión do léxico galego
da educación física e o deporte /

/ José Ignacio Salgado López

QUE BUSCAN OS USUARIOS HABITUALMENTE NO DICCIONARIO DA REAL ACADEMIA GALEGA?

Manuel González González
Real Academia Galega
manuel.gonzalez.gonzalez@usc.es

Begoña González Rei
Instituto español “Vicente Cañada Blanch” (Londres)
begorei@yahoo.com

Resumo: A partir da análise dos datos das palabras máis buscadas no DRAG durante o ano 2017, preténdese descubrir que tipo ou tipos de información buscan prioritariamente os usuarios do *Diccionario* da RAG e cales son os factores que inducen principalmente a un usuario a acudir ao dicionario en busca de información. O estudo destes datos móstranos que amais do significado dunha voz, o usuario tamén adoita buscar outros tipos de información: autenticidade da voz, ortografía correcta, pronunciación, información morfolóxica... No estudo conclúese que os dous factores externos que máis inflúen no número de buscas dunha palabra son a circulación desta nos medios de comunicación social e a súa presenza no mundo escolar.

Palabras chave: DRAG, lexicografía, uso do dicionario, Real Academia Galega, corrección lingüística.

Title: What do users usually look for in the Dictionary of the Royal Galician Academy?

Abstract: Based on the analysis of the data of the most sought-after words in the DRAG during the year 2017, it is intended to find out what kind of information the users of the *Dictionary* of the RAG seek primarily and what are the factors that mainly induce a user to go to the dictionary in search of information. The study of these data shows that, besides the meaning of a voice, the user

also often seeks other types of information: voice authenticity, correct spelling, pronunciation, morphological information... In this study it is concluded that the two external factors that most influence the number of searching for a word are the circulation of this in the social media and its presence in the educational world.

Key words: DRAG, lexicography, use of the dictionary, Royal Galician Academy, Real Academia Galega, linguistic correction.

1. QUE NOS OFRECE O DRAG

O *Dicionario da Real Academia Galega* (DRAG) é unha obra de enorme incidencia social, cun índice de consultas sorprendente para unha lingua dun número relativamente reducido de falantes, como é o galego. Son unhas 60.000 consultas diarias a través de Internet (accedendo ben a través da páxina web da RAG ou ben a través do *Portal das Palabras*), ás que hai que engadir un número igualmente importante de consultas a través das apps para móbiles, das que non sabemos o número, pero que non deben ser poucas se temos en conta que hai unhas 70.000 apps do DRAG instaladas en dispositivos móbiles.

É obvio que calquera dicionario é susceptible de ser utilizado por un usuario para buscar toda clase de información que conteña a obra. Cadaquén procurará un tipo de información ou outro segundo as súas necesidades.

Sábese que xeralmente a maioría das persoas acoden aos dicionarios de lingua para ver o significado dunha palabra que non coñecen ou non coñecen con precisión. Todos, cando estamos lendo un libro ou estamos escoitando unha conferencia e batemos cunha voz que non sabemos que quere dicir, adoitamos consultar no dicionario o seu significado para podermos descodificar correctamente o texto.

Pero, cada vez máis, o dicionario é utilizado tamén con outras finalidades, como buscar un sinónimo ou un antónimo, coñecer aspectos gramaticais (como o xénero dun substantivo, ou como se forma o feminino dun nome, ou o réxime dun verbo), resolver dúbidas de ortografía, coñecer a realización fonética correcta dunha

voz, informarse do sociolecto ou rexistro no que se utiliza unha palabra etc.

Non todos os dicionarios ofrecen o mesmo tipo de información, e por iso é necesario, antes de tratar de descubrir que buscan os usuarios no DRAG, examinarmos que informacións nos fornece a obra.

O DRAG é un dicionario que contén na súa macroestrutura unha serie de artigos co léxico que pode ser considerado como propio do galego común, é dicir, o léxico que pode utilizar unha persoa dun nivel cultural máis ben elevado cando non está desenvolvendo unha actividade fortemente especializada que esixa unha terminoloxía exclusiva dese ámbito, coñecida unicamente polos especialistas desa área.

Nas aproximadamente 60.000 entradas do DRAG o primeiro que se nos ofrece é información sobre a corrección ou incorrección dunha palabra en galego, xa que, cando se trata dunha voz que se documenta frecuentemente na fala, pero que debe ser evitada, esta vai riscada e remite a outra voz que é considerada máis correcta na lingua galega.

Outra información que se deduce da simple consulta do lema dun artigo do dicionario é a ortografía correcta da palabra. Coa soa observación da grafía do lema sabemos que *bolboreta* se escribe con dous *b*, que *harmonía* se escribe con *h*, que *producción* se escribe cun só *c* ou que *argüir* se grafa con diérese enriba do *u* e con acento no *i*.

O DRAG ofrécenos tamén información sobre a pronunciación (ou, no seu caso, pronunciacións) que se considera máis correcta dunha voz. Indícanos, por exemplo, cando a grafía *x* debe pronunciarse [ʃ] ou debe pronunciarse [ks]¹, ou cando o grafema *e* dunha palabra debe ser pronunciado como [ɛ] ou como [e]. Pero, ademais, ten incorporado o *Dicionario da pronuncia* (Regueira 2010), que nos permite a reprodución oral dos lemas contidos no dicionario.

Unha información importante no DRAG é a de tipo gramatical, que nos posibilita coñecer a categoría gramatical de cada

1 Segundo as norma de uso do DRAG, o grafema *x* pronúnciase sempre como “fricativo, prepalatal, xordo”, a non ser cando se indica explicitamente que a súa pronunciación é [ks], como ocorre, por exemplo en *xenon* [ks] ou *paradoxo* [ks].

voz (se é substantivo, adxectivo, verbo, adverbio, preposición...), o xénero dos substantivos (que nos informa, por exemplo, de que *síndrome* ten xénero feminino en galego, e por iso debemos dicir *a sida* e non *o sida*), o réxime dun verbo (que nos indica, por exemplo, que *avellentar* pode ser transitivo ou intransitivo, pero *envellecer* é só intransitivo).

Recentemente incorporouse ao DRAG un conxugador verbal (González 2002), ferramenta utilísima e moi usada no mundo escolar, grazas ao que podemos coñecer a conxugación completa de calquera verbo contido no DRAG, tanto regular coma irregular.

Hai outras informacións no dicionario, que moitas veces non son suficientemente valoradas: a de tipo sociolectal, imprescindible para un uso social correcto da lingua, que nos indica, por exemplo, que *cona* é unha voz vulgar; a tecnolectal, que nos fai saber, por exemplo, que *bafó*, á parte do significado na lingua común, ten outro especializado na linguaxe médica; a diafásica, que nos informa de se unha voz é familiar ou se é propia dun rexistro culto, e que nos permite saber que *obstinado* pertence a un rexistro máis formal que o seu sinónimo *cabezán*.

Pero o que constitúe o núcleo dunha obra coma o DRAG é o significado ou significados de cada palabra. Dentro do artigo lexicográfico, introducido por un lema, o usuario poderá atopar as distintas acepcións de cada voz, con indicación para cada unha destas acepcións dos seus sinónimos, antónimos e voces próximas semanticamente.

Quen se achegue ao DRAG poderá encontrar tamén información sobre os fraseoloxismos da lingua galega, agora dunha maneira moito máis amigable e eficiente, xa que coa incorporación da escritura predictiva, cando se está escribindo unha palabra para consultar, no cadro aparecerá non só esta palabra senón tamén os fraseoloxismos que a conteñen (*medo*, *medo escénico*).

2. PALABRAS MÁIS BUSCADAS NO DRAG AO LONGO DO ANO 2017

As dúbidas dos usuarios relacionadas co léxico son moi diversas, e a necesidade de acudir ao dicionario para resolvelas afecta en maior ou

menor medida todo tipo de persoas. Por iso no uso diario dun dicionario é difícil que se concentren as consultas nun grupo concreto de palabras. Cando se dispara o número de consultas sobre unha voz ou un grupo de voces é porque hai algún factor esóxeno ao propio coñecemento lingüístico da comunidade que o provoca. Este factor esóxeno pode ser de distinto signo: un determinado acontecemento natural, unha campaña publicitaria, unha actividade escolar etc.

Esta é a lista das 50 voces máis buscadas no DRAG durante o ano 2017:

	Lema	Total buscas a través da web	Clase palabra
1	afouteza	66.145	s
2	cona	27.234	s
3	botar	25.202	v
4	esmorga	23.286	s
5	conacha	22.547	s
6	porén	22.222	c
7	dioiva	19.481	s
8	só	18.860	adv, adx, s
9	ademaís	15.946	adv
10	poder	15.868	v
11	fóra	14.895	adv
12	mais	14.837	conx
13	máis	14.784	adv, pr
14	présa	14.226	s
15	ola	14.087	s, interx.
16	dar	14.029	v
17	vir	13.605	v
18	luscofusco	12.944	s
19	chimpín	12.813	s
20	ir	12.594	v
21	gravar	12.594	v
22	trosma	12.561	s

	Lema	Total buscas a través da web	Clase palabra
23	presa	12.067	s, adx
24	teimudo	11.635	adx
25	ter	11.613	v
26	ver	11.214	v
27	pé	11.101	s
28	facér	10.625	v
29	asemade	10.501	adv
30	respecto	10.435	s, loc. prep
31	ser	10.352	v
32	labor	10.133	s
33	so	10.078	prep
34	dó	9.977	s
35	fin	9.503	s
36	miñaxoia	9.342	s
37	votar	9.272	v
38	dicir	9.128	v
39	dioivo	9.119	s
40	mañá	9.099	s
41	bo	9.088	adx
42	haber	9.070	v
43	bóla	8.943	s
44	aí	8.931	adv
45	e	8.897	conx
46	aínda	8.890	adv
47	estar	8.634	v
48	cumprir	8.506	v
49	desfrutar	8.245	v
50	personaxe	8.131	s

Se nos fixamos na categoría gramatical das palabras, vemos que dezaioito delas son substantivos (o grupo maioritario), dezaseis son verbos, cinco adverbios, tres conxuncións, dous adxectivos, unha preposición, un caso que pode ser adverbio, adxectivo ou substantivo, un caso que pode ser adverbio ou pronome, un caso que pode ser substantivo ou adxectivo, un caso que pode ser substantivo ou interxección e un caso que pode ser substantivo e formar parte dunha locución preposicional. Vemos, pois, que nas cincuenta palabras máis buscadas están representadas todas as clases de palabras, menos os artigos. A non aparición dos artigos ten lóxica, se temos en conta que constitúen un paradigma con moi pouco número de elementos, que non adoitan ter dificultades de comprensión.

3. QUE FACTORES INDUCEN A ACUDIR A UN DICCIONARIO?

O exame das voces máis buscadas no ano 2017 pode axudarnos a descubrir algunhas das razóns externas que inducen a unha persoa a buscar unha determinada voz no DRAG.

3.1. A IMPORTANCIA DOS MEDIOS DE COMUNICACIÓN

3.1.1. Afouteza

A voz que aparece en primeiro lugar no elenco de buscas é o substantivo *afouteza*. Debemos preguntarnos, pois, cales poden ser as razóns que converten este termo no máis demandado do DRAG:

- a. O primeiro factor lingüístico determinante que leva alguén a acudir a un dicionario para consultar unha palabra é xeralmente o descoñecemento ou coñecemento impreciso do seu significado. Se no ano 2017 unhas setenta mil persoas buscaron no DRAG esta voz é porque descoñecían o seu significado. Efectivamente, *afouteza* é unha palabra con moi pouca vitalidade na lingua oral actual. Aínda que está presente na lingua galega desde a Idade Media e mantivo unha presenza continuada na lingua literaria, a súa utilización no galego

oral moderno é moi escasa e o seu significado preciso pouco coñecido.

- b. Ao descoñecemento do significado exacto desta voz contríbúe tamén o feito de que non posúe un cognado no castelán.
- c. É unha palabra que gusta pola súa forma, que leva a pensar que, mesmo non coñecendo o seu significado, este debe ser algo positivo.
- d. Esta palabra aparece na letra do himno do Celta de Vigo e era escoitada unha e outra vez polos asistentes ao estadio de Balaídos, se ben é certo que para a maioría resultaba unha voz semanticamente opaca. O factor externo desencadeante da busca masiva desta voz no DRAG foi, sen dúbida, unha campaña de captación de socios do Celta de Vigo que se centraba nesta palabra tomada da letra do seu himno, campaña que tivo unha amplísima difusión a través dos medios de comunicación social: televisión, radio, prensa.

3.1.2. Teimudo

O caso de *teimudo* é outro exemplo de voces cuxo alto número de consultas foi provocado pola súa presenza nos medios de comunicación social, particularmente na televisión. A empresa Gadis leva xa varios anos cunha liña de anuncios e publicidade na que se esforza por identificarse como galega e na que trata de poñer o acento nas características, moitas veces tópicas, que mellor definen o carácter dos habitantes de Galicia. Na publicidade do ano 2017, cunha presenza continuada na televisión e demais medios de comunicación, insítese na caracterización dos galegos como *teimudos*, é dicir, como testáns ou, visto positivamente, como tenaces, persoas que insisten de maneira continuada en algo que queren conseguir. E é fundamentalmente o impacto desta campaña publicitaria o que explica o alto número de buscas. Podemos pensar noutras dúas circunstancias que favoreceron o interese por acceder ao dicionario en busca do significado desta voz:

- a. Trátase dunha palabra opaca para os non galegofalantes, ao non haber unha voz irmá, da mesma familia etimolóxica, en castelán.

- b. Ao ser presentada esta palabra como indicadora dunha característica do carácter dos galegos, moitas persoas acoden ao dicionario para coñecer con precisión en que consiste esta característica.

3.1.3. Sapoconcho

É esta unha voz que ten sempre un alto nivel de consultas no dicionario, pero sen chegar a acadar os primeiros postos na clasificación. É normal que sexa unha voz frecuentemente buscada no dicionario por diversas razóns:

- a. Porque non ten un significado transparente: a base *sapo* non leva a pensar nunha tartaruga, e a voz *concho* non é tan popular como para que un usuario cunha formación media a identifique co casco da tartaruga.
- b. Non ten un correspondente en castelán do tipo ‘sapo caparazón’ que poida axudar a interpretar a formación do significado en galego.
- c. É unha palabra “bonita” que non pasa desapercibida cando é lida ou escoitada por alguén.

Pero o elevarse no ano 2017 ás primeira posicións nas buscas no DRAG débese unha vez máis ao poder dos medios de comunicación. O feito determinante do incremento de buscas desta voz foi a participación dun concursante galego no programa de TVE *Operación triunfo*. Coñecedor da condición galega do concursante, o presentador preguntoulle se non lles ía ensinar algo de lingua galega aos demais concursantes, compañeiros da academia de *Operación triunfo*, e de seguido convidouno a que dixese algunha palabra en galego. O concursante respondeu inmediatamente: “sapoconcho”. Esta anécdota tivo tanta incidencia que a partir dese momento o concursante era identificado co alcume “sapoconcho” máis que co seu nome de pía “Roi”.

3.1.4. Chimpín

Chimpín, co significado de ‘tractor agrícola lixeiro e de pequenas dimensións’ é unha palabra de recente creación, que empezou a

popularizarse na década dos 90 do pasado século. A primeira documentación literaria que temos dela é do ano 1993, na novela *Pleno ordinario* (Valadé 1993)², e a segunda é do ano seguinte, na novela *Criminal* de Xurxo Borrazás (1994: 49)³.

É normal que, ao estarmos diante dunha voz de creación recente, haxa moitas persoas que necesiten acudir ao dicionario para coñecer o seu significado. Pero tamén neste caso hai coadjuvantes externos que contribuíron sen dúbida á que esta palabra estivese “de moda”, cunha alta presenza nos medios de comunicación. No ano 2017, o escritor Xosé Luís Méndez Ferrín dedicou unha das súas tribunas no *Faro de Vigo*, que conta cun gran número de lectores, a esta palabra. Esta foi a palabra do día no *Portal das Palabras* o 14 de agosto dese mesmo ano, de maneira que as persoas, sobre todo escolares, que acudiron ao *Portal das Palabras* ese día bateron con esta voz. Apareceu diversas veces en titulares de noticias nos medios de comunicación, cando, por exemplo, se di: “Un chimpín al borde del abismo en As Mariñas”, onde se conta que un veciño de Baredo levou o susto da súa vida ao quedar colgado co seu chimpín dun precipicio de tres metros de altura, moi cerca da beira do mar.

Pero, probablemente, a noticia que máis veces apareceu con esta voz nos medios de comunicación foi a da concesión do *Chimpín de Prata*, que cada ano concede o Festival de Cans aos veciños que participan na súa celebración, e que este ano 2017 se lle outorgou a Feliciano Bernárdez “Xano”, o chimpineiro máis veterano, con 77 anos, que ten levado dúcias de directores, directoras, actores, actrices e personalidades que visitan o festival.

É, xa que logo, con toda probabilidade a forte presenza nos medios de comunicación desta palabra, o factor que fixo subir de maneira excepcional o número das súas consultas no DRAG.

3.2. O ESPERTAR DA PUBERTADE: CONA, CONACHA, PIROLA

Así como na infancia hai unha etapa en que os nenos experimentan certo pracer en repetiren unha e outra vez certas palabras escatolóxicas, como *caca*, *pis*, *cu* ou *peido*, porque lles parecen graciosas

2 Cito a través do *CORGA*.

3 Cito a través do *TILG*.

e porque observan que producen a atención dos adultos, durante a puberdade existe unha etapa en que os rapaces presentan unha especie de obsesión por descubriren as palabras relacionadas coa sexualidade e, de maneira moi particular, coas que fan referencia aos órganos sexuais tanto masculinos coma femininos.

Cona, conacha e pirola son tres voces que fan referencia aos órganos sexuais dos seres humanos. Todos temos lembranza de buscar nos dicionarios, en certas fases da nosa infancia ou da puberdade, este tipo de palabras, ben de maneira individual, ben en grupo. Cabe, polo tanto, supoñer que unha parte moi importante das consultas destes termos procede de usuarios en etapa escolar nunha época da súa vida en que os temas relacionados coa sexualidade espertan moito interese.

Hai aínda outro factor non desprezable, que debeu contribuír a estes niveis tan altos de busca. A aplicación de consulta do DRAG por Internet presenta sempre a lista das dez palabras máis consultadas na semana, e deuse o caso de que algunha destas voces chegou a estar bastante tempo en cabeza. O aparecer en primeiro lugar na listaxe de buscas esperta en por si un interese especial, ten un efecto chamada sobre o usuario, que espera poder encontrar no artigo correspondente a esa voz algunha información sorprendente ou impactante que explique o feito de que tanta xente acuda a ver a información que ofrece o dicionario sobre ela. Este efecto chamada axudou tamén de maneira considerable á permanencia durante moitas semanas consecutivas dalgunha destas palabras na cabeza das buscas.

3.3. VOCES QUE CARECEN DE COGNADO NO CASTELÁN

Unha parte importante de persoas que acoden ao DRAG en busca de información foron educadas en castelán e teñen un déficit de coñecemento de léxico galego, sobre todo daquel que non ten un correlato claro no castelán actual.

As palabras *afouteza*, *teimudo*, *sapoconcho* ou *chimpín*, que acabamos de examinar, carecen todas elas de cognado en castelán. Este é o caso tamén de *miñaxoia*, que examinamos a continuación.

3.3.1. Miñaxoia

O substantivo *miñaxoia* ten un elevado índice de frecuencia no uso tanto literario coma na lingua dos medios de comunicación, e para toda persoa que non estea familiarizada coa palabra non resulta fácil desentretiñar o seu significado, xa que este non resulta transparente. Non son poucos os que, ao bateren con esta voz, fan unha interpretación semántica literal, sumando o significado dos seus dous compoñentes, e coidan que indica algo así como ‘meu querido’ ou ‘miña querida’, o que evidentemente está ben lonxe dos seus significados reais, que recolle o DRAG, de ‘persoa sen malicia ningunha’ (*búrlanse todos del porque é un miñaxoia*) e de ‘persoa que ten pouco valor ou ánimo, mesmo para afrontar situacións habituais da vida cotiá’ (*É un miñaxoia e dálle vergoña expoñer as súas queixas*). Engade o DRAG que tamén se usa frecuentemente como interxección, para expresar compaixón ou mágoa de alguén (*miñaxoia!, fai o que pode*).

Cada vez que un lector descoñecedor da palabra a atopa nas súas lecturas, ao ver que na maioría dos casos o significado que se podería deducir da suma dos seus elementos non cadra co contexto no que aparece, tratará de acudir ao dicionario para cerciorarse do seu significado correcto. E este feito aínda ten maior vixencia no mundo escolar, cando os alumnos baten coa voz nas súas lecturas: é unha das palabras sobre as que, por non ter cognado no castelán, teñen que insistir de maneira recorrente os profesores de galego, tanto nas clases de lingua como nas de literatura, para lograren que os alumnos a interpreten correctamente e aprendan a empregala adecuadamente.

3.3.2. Luscofusco

Luscofusco, coas súas variantes *lusquefusque* e *lusco e fusco*, é unha desas palabras que podemos considerar bonitas e suxestivas. Indica o momento en que a luz solar ten pouca incidencia sobre a superficie terrestre, marcando a transición do día á noite ou da noite ao día. Por iso tanto se pode referir á bocanoite ou crepúsculo coma á alborada ou rompente do día.

O certo é que a voz *luscofusco*, coñecida tamén no portugués coa grafía *lusco-fusco*, non ten cognado no castelán, polo que moitas

persoas instaladas nesta lingua descoñecen o seu significado e necesitan acudir ao dicionario na busca de información.

Non é unha palabra que pase facilmente desapercibida porque, debido precisamente a que se trata dunha forma suxestiva, é utilizada frecuentemente como nome comercial. Calquera persoa que faga unha busca en Google pode ver como este é o nome que se lle dá, entre outros, a diversos hoteis, a un local de copas, a restaurantes, a un espazo infantil, a un festival, a un programa de televisión, ao título dun libro, a unha exposición de fotografías, e mesmo a un mercado nacido como alternativa para as persoas que polas súas obrigas laborais non poden acudir aos mercados composteláns nos horarios habituais, e que atopan neste espazo unha posibilidade de compraren á noite alimentos básicos, como produtos de horta, legumes e froitas locais, sen necesidade de acudir a grandes áreas comerciais.

3.3.3. Trosma

Outro caso de palabra que non ten cognado no castelán é o substantivo *trosma* (coas variantes *prosmas* e *prosmeiros*), que designa unha persoa pouco esperta e pouco espelida, que adoita andar aparvada e actúa con torpeza. *Trosma* é o nome que leva unha produtora de Ourense, que se dedica á produción, coprodución e montaxe de todo tipo de eventos e festivais, pero descoñecemos se houbo algunha circunstancia externa ou a presenza intensa nos medios de comunicación social desta palabra, que favorecesen a busca desta voz no dicionario.

3. 4. A HOMONIMIA: BOTAR

A existencia dalgún tipo de homonimia, trátase tanto de homofonía ou de homografía, é tamén un factor que favorece a consulta no dicionario. A homofonía non implica necesariamente homografía, e é frecuente que un usuario da lingua teña dúbidas, ante dous homónimos, sobre se se escriben ou non da mesma maneira, ou, de ser o caso, se algún dos pares leva un acento diacrítico para distinguilo doutro ou doutros. E, tampouco a homografía implica necesariamente homofonía, polo que o falante pode ter dúbidas sobre se dúas

voces que se escriben de igual maneira, teñen ou non a mesma pronunciación, dúbida que pode resolver acudindo ao DRAG, onde atopa a realización fonética da palabra.

O verbo máis buscado no DRAG durante o ano foi *botar*, un verbo ao que acoden en busca de información tanto persoas que non coñecen o galego ou o coñecen imperfectamente como falantes perfectamente instalados no galego. Pero a razón de acudir ao dicionario é ben distinta para estes dous grupos.

En galego temos dúas palabras homógrafas, *botar*¹ e *botar*², que no DRAG aparecen da seguinte maneira:

Botar¹

verbo transitivo

1 Facer chegar [unha cousa] a un sitio mediante un impulso.

Bótame as chaves pola ventá. Botar o risón. CONFRÓNTESE

LANZAR.

2 Facer caer [algo] nun lugar determinado. *Hai que botar a roupa no cesto.*

3 Deixar saír ou facer saír fóra de si [algo]. *O dragón botaba lume pola boca.* SINÓNIMOS **EXPELER, EXPULSAR** *O tubo de escape comezou a botar un fume negro. Esta estufa bota moita calor.* SINÓNIMOS **DESPEDIR, DESPRENDER.** Tamén absoluto. *Este caldeiro bota.* CONFRÓNTESE **DEITAR, PERDER.**

4 Producir unha persoa, un animal ou un vexetal [unha parte nova que complete o seu organismo ou o seu desenvolvemento]. *Botar follas unha árbore. O neno xa botou os dentes.*

5 Mover ou inclinar [o corpo ou un membro] en determinada dirección. *Bota a cabeza para o lado.*

6 Pór [unha cousa] sobre ou en contacto con outra. *Botoulle un remendo ao pantalón.*

7 Obrigar a marchar dun lugar. *Botárono da clase por armar escándalo.* SINÓNIMOS **CHIMPAR, EXPULSAR.** *Dixo que os querían botar do piso.*

8 Obrigar a abandonar un traballo ou unha ocupación. *Vano botar da empresa.* SINÓNIMOS **CHIMPAR, DESPEDIR.**

9 Facer que escape ou marche [un animal] asustándoo. *Bota ese gato de aí.* SINÓNIMOS **ESCORRENTAR, TORNAR.**

- 10** Realizar ou levar a cabo [aquilo que indican certas palabras].
Botar a sesta. Botar unha ollada. Botar unha firma.
- 11** Ofrecer ao público. *Que película botan? Hoxe botan un programa de animais na televisión.* SINÓNIMO **DAR**.
- 12** Facer varias partes de [unha cousa ou un conxunto de cousas] e dalas a diferentes persoas. *Botar a comida.* SINÓNIMO **REPARTIR**. *Botar cartas.* SINÓNIMOS **DAR, REPARTIR**.
- 13** Calcular ou supoñer [unha cantidade]. *Cantos anos lle botas? Bótalle o que me custaron os libros.*
- 14** Empregar ou investir [certo tempo] en algo. *Botei tres horas intentando amañar o coche.*
- 15** Estar [durante certo tempo] nun lugar. *Botou cinco días na cidade.*
- 16** Expresar [algo] en voz alta. *Botar un discurso. Botar blasfemias.*
- 17** Provocar [un animal] para que ataque. *Botoulle os cans.*
- 18** Enterrar [unha planta nova ou semente] para que prenda e medre. *Están na leira botando o millo.* SINÓNIMO **SEMENTAR**.
- 19** Facer entrar na auga [un navío] despois de construído ou reparado. *Botaron o barco na rampla principal do estaleiro.*
- 20** Facer que [un animal macho] cubra a femia. *Botáronlle o carneiro á ovella.*

verbo pronominal

- 21** Precipitarse ou lanzarse bruscamente cara a algo ou alguén.
Botouse á auga para salvar o rapaz. Botouse cara a min.

FRASES E EXPRESIÓNS CON **botar**

Botar a andar (algo) VÉXASE **ANDAR**

Botar a culpa VÉXASE **CULPA**

Botar + a + inf Indica o comezo da acción expresada polo infinitivo. *En canto viu a seu pai, botou a correr.*

Botar a perder VÉXASE **PERDER**

Botar as culpas VÉXASE **CULPA**

Botar en falla VÉXASE **FALLA**¹

Botar en falta VÉXASE **FALTA**

Botar pestes VÉXASE **PESTE**

Botarse + a + inf Indica o comezo da acción expresada polo infinitivo. *Botouse a rir.*

Botarse a perder VÉXASE **PERDER**

Botarse atrás Retirar o que se dixo ou renunciar a unha actitude que se adoptara. *Pénsao ben e logo non te botes atrás.* **SINÓNIMO** **VOLVERSE ATRÁS**

Botar un sono VÉXASE **SONO**

Ser (alguén) botado Ser moi atrevido, mesmo chegando á imprudencia. *É un rapaz moi botado.* **SINÓNIMO** **SER BOTADO PARA DIANTE**

Ser (alguén) botado para diante Ser (alguén) botado. *Ás veces hai que paralo, pois é moi botado para diante.*

Botar²

verbo transitivo

1 Facer que [algo] saia despedido despois de chocar contra un obstáculo. *Os pequenos xogaban a botar a pelota contra a parede.*

verbo intransitivo

2 [Corpo elástico] saír despedido despois de chocar contra un obstáculo. *A pelota bota no chan.*

*Botar*¹ non ten correspondencia no castelán, que, frecuentemente, utiliza para estes significados o verbo *echar*. Por iso non resulta estraño que persoas que non teñen unha certa familiaridade coa lingua galega, cando atopan este verbo, non entendan ben o seu significado e necesiten acudir ao dicionario en busca de información.

Pero unha parte importante das consultas proceden de persoas perfectamente instaladas no galego que nalgúns casos teñen dúbida sobre se é bo galego o verbo *botar*², e tamén sobre se os dous verbos deben escribirse e pronunciarse da mesma maneira. Moitos galegos pronuncian a vogal radical do *botar*¹ con [o] pechado, mentres que realizan a de *botar*² con [ɔ] aberto, e queren saber se esta pronunciación distinta se marca ou non con acento diacrítico en determinadas formas do paradigma. Queren saber se, por exemplo, *bota* se escribe ou non do mesmo xeito nos enunciados *O pai bota unha sesta* (pronunciado con *o* pechado) e *o balón non bota ben* (pronunciado con *ò* aberto).

A homofonía que se produce entre formas destes dous verbos e *votar* e as dúbidas gráficas sobre se se deben escribir con *b* ou con *v* poden favorecer tamén o alto nivel de consulta que ten este último verbo, aínda que, ben é certo, moito máis baixo ca o dos grafados con *b*.

3.5. A NECESIDADE DE COÑECER A ORTOGRAFÍA CORRECTA

Un dos motivos frecuentes de consulta do DRAG é a dúbida sobre a ortografía correcta das palabras, sobre todo naqueles casos en que o usuario sospeita que existe algunha diferenza con respecto ao castelán. As dúbidas ortográficas preséntanselle a calquera usuario da lingua, pero é no ámbito escolar onde máis se insiste sobre a escritura normativa das palabras, por iso trataremos este aspecto máis abaixo na epígrafe seguinte.

3.6. O DICCIONARIO COMO AUXILIAR NO MUNDO ESCOLAR

Todos os casos de dificultades examinados ata agora que favorecen a consulta do dicionario poden afectar a calquera usuario da lingua, e polo tanto tamén aos nenos e rapaces. Pero hai unha serie de problemas que afloran nas palabras máis buscadas que teñen unha especial vinculación co mundo escolar e co proceso de aprendizaxe da lingua e da literatura galegas. Os traballos no ámbito escolar e, de maneira especial, as actividades realizadas nas clases de lingua e literatura galegas teñen sen dúbida unha influencia enorme no índice de buscas de determinadas voces no DRAG, voces pertencentes ás diversas clases de palabras, como *esmorga*, *asemade*, *vir*, *máis*...

3.6.1. O estudo do léxico

3.6.1.1. A Esmorga, o título dunha obra de lectura escolar

Esmorga é unha palabra con alta presenza nas aulas de literatura galega, porque *A Esmorga* é o título dunha importante novela de Eduardo Blanco Amor, obxecto de estudo no programa desta materia e, en moitos casos, mesmo de lectura obrigada. Dado que se trata dunha voz que reflicte aspectos da nosa etnicidade, con

significados non transparentes e descoñecidos nunha gran parte do territorio galego, non é estraño que moitos alumnos e lectores acudan ao dicionario, onde atoparán as dúas acepcións deste substantivo feminino: 1. ‘Diversión buliciosa e esaxerada’. *Pasou toda a noite de esmorga* (cos sinónimos *algueirada, carallada, chola, festa, foliada, gandaina, rexouba, riola, ruada, troula, trouleo, xolda*) e 2. ‘Comida abundante que toman varios amigos xuntos’. *Xuntábanse os xoves á noite para faceren unha esmorga*.

A esta motivación académica hai que engadir outras circunstancias que contribuíron sen dúbida a que o número de buscas fose tan alto, como a realización dunha película baseada na obra literaria, ou que o concello de Ourense popularizase un percorrido pola cidade cos lugares que aparecen na obra. Tanto un feito coma o outro tiveron unha forte repercusión nos medios de comunicación e contribuíron á difusión social da palabra *esmorga* e, en consecuencia, a estimular que os descoñecedores desta palabra acudisen ao dicionario en busca do seu significado.

3.6.1.2. A incorrección dunha forma usual: desfrutar

O verbo “desfrutar” non é tradicional na lingua galega. É, con toda seguridade, un préstamo relativamente recente do castelán *disfrutar*. O galego, para expresar os significados deste verbo castelán, botaba man doutras palabras: gozar, aproveitar, saborear... Neste momento o DRAG incorpora a voz *desfrutar*, pero como forma pouco recomendable por non ser xenuína galega.

No galego popular de hoxe, o verbo *desfrutar* está xa moi entendido, pero no mundo escolar a utilización deste verbo é frecuentemente corrixida polos profesores, que recomentan aos alumnos a súa substitución por outra voz máis galega.

É este carácter de voz pouco recomendable o que leva a moitos alumnos a acudir ao dicionario en busca de indicacións sobre a forma máis acaída para substituíla.

3.6.1.3. Formas dispares dunha mesma familia léxica: personaxe

As familias léxicas adoitan ter a mesma base para todos os seus membros. Se collemos, por exemplo, a familia de *camiño*, vemos

que todos os derivados presentan a base *camiñ-*: *camiñ-o*, *camiñ-ada*, *camiñ-ante*, *camiñ-eiro*, *en-camiñ-ar*, *en-camiñ-ador*, *en-camiñ-amento*, *desen-camiñ-ar*, *desen-camiñ-ado*...

Pero hai veces en que algún membro dunha familia ten unha historia particular que lle provoca algunha diverxencia de tipo formal con respecto á maioría dos elementos que a compoñen. Na familia de *persoa*, a maioría dos integrantes presentan a base *persoa-*: *persoa*, *persoal*, *impersoal*, *persoalmente*, *impersoal*. Pero hai outro grupo desta familia que presenta a base *person-*, ben por tratarse de formas cultas que adoptan a raíz tal como era en latín, ben por tratarse de palabras que entraron no galego como préstamos doutras linguas. Neste segundo caso está *personaxe*, que entrou no galego a través do francés *personnage*, e que por iso conserva o *-n-*.

Existe certa tendencia a unificar todos os membros da familia, e moita xente que inda non domina ben o idioma tende a regularizar a familia e dicir **persoaxe*, en vez de *personaxe*. Por iso non é estraño que nos exercicios escolares de estudo do léxico apareza a palabra *personaxe*, e que os alumnos acudan ao dicionario en busca de información sobre a súa forma correcta.

3.6.1.4. *A corrección ou incorrección de variantes: aínda, mañá*

As variantes diatópicas existen en todas as linguas, pero non todas as variantes deste tipo teñen cabida na norma estándar dunha lingua: unha nena de Mazaricos di habitualmente *mañán é domingo*, pero sabe que tamén existen, e escoita todos os días na televisión, as formas *mañá* e *domingo*, e é normal que se lle presenten dúbidas sobre a adecuación ou inadecuación á norma das formas que ela utiliza. Este feito adoita provocar moitas dúbidas durante o proceso de aprendizaxe e asentamento da variante normativa da lingua galega (e tamén doutras linguas).

Para o galego están admitidas dentro da norma tanto as formas *aínda* como *inda*, pero pola contra, non se acepta o resultado *-án* da terminación latina *-ANA*, e, polo tanto, non son aceptadas dentro do estándar **mañán* ou **mazán*. Dado que *aínda/inda* e *mañál/mañán* son palabras de uso moi frecuente, serán tamén moitos os casos de dúbida que se lles presentan aos usuarios mentres non

teñan ben asentado o coñecemento da norma, e que necesitan ser disipados mediante a información proporcionada polo dicionario.

No caso de *aínda* a frecuencia de consultas probablemente se vise favorecida tamén por persoas que descoñecen o galego e que acoden ao dicionario na procura do seu significado, ao tratarse dunha forma que non ten cognado no castelán, que adoita utilizar con valores semellantes *aún*.

3.6.2. O estudo da morfoloxía

3.6.2.1. O coñecemento do xénero: labor

Hai un grupo de substantivos que presentan xénero gramatical distinto no galego e no castelán: *o nariz / la nariz, o mel / la miel, a paisaxe / el paisaje, a viaxe / el viaje*... Os profesores deben insistir no uso correcto do xénero destas palabras en galego, de aí que abunden os exercicios destinados a fixar a aprendizaxe do xénero deste grupo de substantivos. Entre eles está *labor*, que debe o alto índice de buscas no DRAG, sen dúbida, ao feito de que posúe un xénero gramatical diferente da mesma palabra en castelán.

3.6.2.2. Os adverbios, conxuncións e preposicións

Ao estudar as palabras gramaticais, como os adverbios, conxuncións ou preposicións, é normal que o profesor faga fincapé naquelas que non teñen correspondencia co castelán, ben no significativo, ben no significado.

3.6.2.2.1. *Porén*

É estraño que unha palabra gramatical, e polo tanto pertencente a unha lista reducida e cerrada de formas, figure entre as voces máis buscadas nun dicionario. Isto, non obstante, ocorre coa palabra *porén*, que figura en sétimo lugar entre as palabras máis buscadas no DRAG no ano 2017. Hai que preguntarse, xa que logo, a que se pode deber esta “anomalía”.

Nalgúns manuais escolares de lingua galega, advírtese da incorrección da conxunción adversativa *sen embargo*, e entre as alternativas galegas que ofrecen está *porén*, voz desaparecida da fala

popular e posta en circulación desde ambientes académicos, polo que se explica facilmente que unha parte moi importante dos nosos escolares descoñeza o seu significado exacto e acuda ao dicionario en busca de información precisa. É, pois, a ausencia de *porén* no léxico patrimonial que aprenden os nenos na casa e o descoñecemento do significado preciso desta conxunción, unidos á recomendación en certos libros académicos do seu uso como substituta dunha forma que se considera incorrecta en galego, o que explica un número tan elevado de consultas no dicionario.

3.6.2.2.2. *Asemade*

Outro caso, en certo modo similar, é o de *asemade* que tamén debe o número tan alto de consultas no DRAG, sen dúbida, ao mundo escolar. Trátase dun adverbio ou conxunción cun uso non sempre fácil, e polo tanto a miúdo incorrecto, sen correspondencia nin formal nin semántica cunha forma castelá paralela, e sobre a que o alumno necesita información axeitada, que lle fornece o DRAG:

asemade

Adverbio 1 Ao mesmo tempo, simultaneamente. *Non se pode comer e falar asemade*. OBSERVACIÓNS: O uso desta palabra co significado de *tamén* ou *igualmente* considérase incorrecto.

Conxunción 2 Tan pronto como. *Foi o primeiro que vimos asemade entramos*.

3.6.2.2.3. *Ademais* (e *amais*)

Equivalente ao adverbio castelán *además*, o galego presenta a forma paralela *ademais*, pero ao seu lado posúe outra variante, *amais*, de uso bastante xeneralizado. As dúas formas son auténticas galegas, e están recollidas dentro da norma actual da nosa lingua. Pero hai moitas persoas, non suficientemente familiarizadas coa norma, que teñen a dúbida de se a forma do adverbio *ademais*, e consecuentemente a da locución prepositiva, *ademais de* son autenticamente galegas ou calcos incorrectos do castelán. É esta dúbida sobre a galeguidade ou non de *ademais* a que explica o alto índice de buscas desta forma no DRAG.

3.6.2.3. O estudo do verbo

Na morfoloxía verbal unha das cuestións sobre a que máis adoitan insistir os profesores é a conjugación dos verbos irregulares. Como xa dixemos, o DRAG ten incorporada unha ferramenta auxiliar que resulta extraordinariamente útil e que é moi empregada polos estudantes. Trátase dun conjugador verbal que permite coñecer o paradigma de todos os verbos regulares e irregulares presentes no dicionario, e non só na súa forma gráfica, senón tamén na súa pronunciación. Un número non pequeno de consultas de verbos no DRAG non van dirixidas a coñecer o seu significado, senón a coñecer a súa conjugación, e de maneira particular a pronunciación das vogais *e* e *o* de determinadas formas verbais, aspecto moi importante sobre todo nos verbos da 2ª conjugación, onde a maioría teñen alternancia no radical (*bebo* [e]/ *bebes* [ɛ], *bebe* [ɛ], *beben* [ɛ]; *como* [o] / *comes* [ɔ], *come* [ɔ], *comen* [ɔ]), aínda que hai algúns que non a presentan, como *creer* (*creo*, *cres*, *cre*, *cren*, todos con [e]) ou *esquecer* (*esquezo*, *esqueces*, *esquece*, *esquecen*, todos con [ɛ]).

Non hai ningunha dúbida de que o elevado número de buscas de verbos como *poder*, *dar*, *vir*, *ir*, *ter*, *ver*, *facér*, *ser*, *dicir*, *haber*, *cumprir* ou *estar* obedecen ao desexo de coñecer a súa conjugación irregular ou a grafía e pronunciación fonética dalgunha das súas formas.

3.6.3. O estudo da ortografía

Xa dixemos máis arriba que un dos motivos frecuentes polos que se acode ao DRAG é a necesidade de coñecer a ortografía correcta dunha voz, sobre todo naqueles casos en que se ten a sospeita de que existe algunha diferenza con respecto ao castelán. Nunha situación na que os alumnos do sistema escolar de Galicia están en contacto diario co castelán e co galego e na que estudan ao tempo as dúas linguas, é normal que a estes lles xurdan dúbidas en casos de palabras homófonas e co mesmo significado nestas dúas linguas, pero que se escriben con grafías diferentes.

3.6.3.1. O uso do h

3.6.3.1.1. *ola!*

Un dos casos típicos de consulta do DRAG por esta razón é o da exclamación *ola!*, que en castelán se escribe con *h* e en galego sen el, e este é sen dúbida o principal factor que explica o elevadísimo número de usuarios que acoden ao DRAG en busca de información sobre esta voz.

Pero a este alto índice de consultas deberon contribuír tamén outros dous factores máis. Seguramente algunhas das buscas sexan debidas á procura do usuario de información sobre a voz correcta galega para o concepto ‘ondulación na auga do mar’, que en castelán se expresa por *ola* e que en galego se expresa maioritariamente mediante *onda* ou *vaga*. E mesmo seguramente haberá un grupo non desprezable de consultas que pretenden información sobre o significado ou significados do substantivo *ola* como recipiente usado para cociñar ou como medida de capacidade para líquidos.

3.6.3.1.2. *aí*

Un caso similar é o do adverbio *aí*. O mesmo que ocorre con *ola*, tamén na grafía do adverbio *aí* hai unha diverxencia entre o galego e o castelán: mentres que o castelán o grafa con *h* intercalado, o galego prescinde deste grafema. É, polo tanto, lóxico que moitas persoas teñan dúbida á hora de escribir e acudan ao dicionario para estaren certos de se deben escribilo con ou sen *h*.

Á parte dos problemas gráficos, debemos ter en conta que estamos diante dun adverbio que aparece frecuentemente nos exercicios escolares cando se estuda esta clase de palabras, xa que forma parte da serie *aquí* / *aí* / *alí* / *acá* / *alá* / *acó* / *aló* / *acolá*, que o alumno ten que aprender a discriminar e utilizar con propiedade. E sabemos ben que a realización dos exercicios escolares é un dos factores que máis inciden na busca das palabras no dicionario. Dentro do campo escolar, tamén inciden na consulta desta palabra os exercicios destinados a fixar os valores das locucións adverbiais que teñen como núcleo *aí*, tales como *aí atrás* ‘hai algún tempo’, *aí mesmo* ‘moi cerca do que escoita ou do mencionado no discurso’, *por aí* ‘aproximadamente’...

3.6.3.2. *As grafías b / v: gravar*

A aprendizaxe da utilización tanto en galego coma en castelán do uso de *b* e de *v* comporta dificultades intrínsecas, xa que as dúas grafías corresponden a unha mesma realización fonética: non hai nada que nos faga prever que *favor* se escribe con *v* e *labor* se escribe con *b*. Pero esta dificultade aínda se incrementa cando existe diverxencia na grafía *v* ou *b* entre a forma castelá e a forma galega. Tal é o caso, por exemplo, do verbo *gravar* nos sentidos de ‘representar [algo] nunha superficie de madeira, metal etc., por medio de pequenos cortes ou por medio dunha reacción química’, ‘rexistrar [sons, imaxes] nun disco, fita etc., para despois podelos reproducir’ ou de ‘fixar na mente [un recordo, impresión, idea etc.]’, que en galego se grafa con *v*, pero en castelán con *b*. Este feito fai vacilar os usuarios que, ante a dúbida, adoitan acudir ao dicionario. Este problema, co que se atopa calquera persoa, ten unha importancia e incidencia moito maior no ámbito escolar, onde os alumnos estudan obrigatoriamente as dúas linguas, e necesitan fixar a grafía diferente en cada unha delas.

3.6.3.3. *O acento diacrítico*

Hai unha serie de palabras homógrafas, que nalgúns casos se diferencian polo carácter tónico dunha delas fronte ao átono da outra, ou pola pronunciación distinta das vogais *e* ou *o* que levan na sílaba acentuada. Cando estas palabras aparecen en contextos semellantes que poidan levar á confusión entre elas, é necesario diferencialas mediante un acento diacrítico, que xeralmente se pon no elemento do par que é portador da vogal de timbre aberto ou que adoita posuír un maior grao de tonicidade dentro do enunciado.

Esta é a principal razón da consulta de *só* [ɔ] (adverbio, adxectivo ou substantivo) e de *so* [o] (preposición co significado de ‘debaixo de’), *fóra* [ɔ] (adverbio con acento diacrítico para diferencialo da forma verbal *fora* [o]), *máis* (adverbio de cantidade, indefinido ou substantivo, para diferencialo da conxunción adversativa *mais*), *présa* [ɛ] (substantivo que indica ‘rapidez con que se fai algo’ para diferencialo do substantivo *presa* [e] ‘o que se apreixa dunha soa vez coas mans’, ‘construción feita nunha corrente de auga, consistente

nun muro que detén a auga para acumulala', 'canle que conduce a auga desde o río ao lugar a que é destinada', 'cousa ou conxunto de cousas que se collen á forza despois dunha loita', 'animal que se captura' e do *presa* [e], participio do verbo *prender*), *pé* [ɛ] ('membro inferior do corpo', 'planta'...), para distinguilo de *pe* [e] ('nome da letra p'), *é* (do verbo *ser*) e o seu homónimo sen acento *e* (conxunción copulativa), *dó* (substantivo, tanto no significado de 'compaixón' coma no de 'primeira nota da escala musical') para diferencialo de *do* ('amalgama de *de* + *o*'), *bóla* [ɔ] ('obxecto en forma de esfera') para diferencialo de *bola* [o] ('tipo de pan').

Unha parte importante das buscas dos verbos *vir* e *ver* corresponden tamén sen dúbida á comprobación da grafía correcta das formas homónimas *véñ* [ɛ] (p³ do presente de indicativo do verbo *vir*) e *ven* [e] (p³ do presente de indicativo do verbo *ver*). E o mesmo podemos dicir do verbo *dar*, onde algunhas das consultas están relacionadas co acento diacrítico que diferencia a forma *dá* deste verbo da amalgama *da* resultado da fusión de *de* + *a*.

4. CONCLUSIÓN

Despois de repasar as 50 palabras máis buscadas no DRAG ao longo do ano 2017 estamos en disposición de responder unha serie de preguntas importantes:

Que buscan maioritariamente os usuarios no DRAG? Información sobre o significado exacto dunha voz (*afouteza*, *sapoconcho*, *teimudo*, *miñaxoia*...), información sobre a autenticidade galega dunha voz (*desfrutar*), información sobre a súa ortografía correcta (*aí*, *ola!*, *presalpresa*), información sobre a súa pronunciación (*ven!* *véñ*), información sobre o seu xénero (*labor*), información sobre a conjugación correcta dun verbo (*cumprir*).

Que características principais presentan as voces máis buscadas no DRAG? Son na súa maioría palabras que carecen de cognados no castelán, voces que presentan algún tipo de homonimia (homografía ou homofonía), voces que presentan algún problema gráfico (dúbida sobre se se escribe con ou sen *h*, con *b* ou con *v*, con ou sen acento diacrítico..., especialmente aquelas que presentan

diferencia con respecto á grafía do castelán), voces que presentan un xénero gramatical distinto do castelán, verbos que presentan irregularidades no seu paradigma.

Que factores externos inflúen no maior número de buscas dunha palabra no DRAG? O factor sen dúbida determinante é que a palabra estea máis exposta e máis visible na sociedade, e isto determínoa fundamentalmente a súa presenza nos medios de comunicación social, xeralmente como consecuencia dalgún feito ou dalgunha circunstancia que causa un certo impacto e que se difunde socialmente. Hai outro factor externo tamén moi importante, que é a presenza destacada dunha palabra na escola, por estar presente nalgún texto ou material de traballo e, sobre todo, por estar presente nos exercicios escolares.

BIBLIOGRAFÍA

- Borrazás, Xurxo (1994): *Criminal*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- CORGA = Rojo, Guillermo e M.ª Sol López Martínez (dirs.) (2019): *Corpus de Referencia do Galego Actual* (CORGA) [3.1]. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Dispoñible en <http://corpus.cirp.gal/corga/>
- DRAG = González González, Manuel (dir.) (2006-): *Dicionario da Real Academia Galega* [web]. A Coruña: Real Academia Galega. Dispoñible en <https://academia.gal/dicionario>
- González González, Manuel [et al.] (2002): *Dicionario de verbos galegos Laverca*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Méndez Ferrín, Xosé Luís (2017): “Chimpín”, *Faro de Vigo* 19/V/2017.
- Regueira, Xosé Luís (2010): *Dicionario de pronuncia da lingua galega*. A Coruña: Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega.
- TILG = Santamarina, Antón (dir.) (2018): *Tesouro informatizado da lingua galega* (4.1). Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. Dispoñible en <http://ilg.usc.es/TILG/>
- Valadé del Río, Emilio (1993): *Pleno ordinario. (Súas señorías e a lería das autovías)*. Santiago de Compostela: Edicións Laiovento.

O XERUNDIO: CARACTERIZACIÓN XERAL E CLASIFICACIÓN

Xosé Antonio Pena Romay

Dirección Xeral de Xustiza da Xunta de Galicia
vixanvixan@gmail.com

Resumo: Partindo da constatación de que o xerundio está insuficientemente tratado nos estudos gramaticais do galego, no presente artigo abórdase o que pretende ser, desde unha perspectiva exclusivamente sincrónica, unha clasificación xeral e exhaustiva do xerundio, baseada no rol que este asume dentro do enunciado *e/* ou na función sintáctica que desempeña. Postúlase que, desde un enfoque normativo, quizais non todos os xerundios de posterioridade se deberían considerar como incorrectos, particularmente o denominado neste traballo “xerundio vinculativo”.

Palabras chave: gramática galega, sintaxe galega, xerundio, xerundio vinculativo.

Title: The gerund: general characterization and classification

Abstract: Based on the finding that the gerund is insufficiently treated in Galician grammar studies, this paper intends to offer, from an exclusively synchronous perspective, a general and exhaustive classification of the gerund, based on the role it assumes in the statement and/or in the syntactic function that performs. It is postulated that, from a normative point of view, perhaps not all gerunds that indicate a later time should be considered incorrect, particularly the so-called “binding gerund” by the author.

Key words: galician grammar, galician syntax, gerund, binding gerund.

1. CARACTERIZACIÓN XERAL

Nunha caracterización moi xeral, podemos dicir que o xerundio é unha forma amodotemporal¹ do verbo que, ou ben forma parte dunha perífrase verbal ou ben desempeña a función sintáctica de núcleo oracional nalgún dos constituíntes subordinados dunha oración complexa², nunha coordinada adversativa ou, en certos casos contextualmente moi marcados, nunha oración independente simple, achegando en función do contexto a idea dunha acción en proceso ou outro tipo de valores, coma modal, temporal, concesivo, causal...

Así mesmo, e complementando ou perfeccionando un pouco esta caracterización tradicionalmente máis aceptada, no presente artigo imos engadir a posibilidade de que funcione como núcleo dunha oración que, mediante unha estrutura próxima á copulativa xustaposta, se vincula con outra oración, achegando entre ambas algún tipo de conexión lóxica que o receptor debe inferir ou que se entende que vai inferir polo contexto (serían os casos abranguidos polo que denominamos como “xerundio vinculativo”, que tratamos no punto 3.2.4.³).

Xa que logo, e partindo desta descrición xenérica, nun nivel máis global poderíamos considerar dous grandes grupos de xerundios:

-
- 1 Isto é, que non presenta morfemas de modo e tempo (aqueles que fornecen información acerca do modo e tempo verbais) nin tampouco morfemas de número e persoa (os que fornecen información acerca do número e persoa gramaticais).
 - 2 Denominamos aquí como oración complexa a oración composta na que se dá unha relación de subordinación entre os seus constituíntes oracionais, ou, dito doutro xeito, aquela que presenta un núcleo verbal principal e, ó menos, un subordinado.
 - 3 Na medida en que o sentido da conexión lóxica achegada por este xerundio cadra basicamente co fornecido polas oracións subordinadas xerundiais (bardante dalgún caso en que, se cadra, se poida considerar que a relación é unicamente de coordinación copulativa), tamén poderíamos dicir que, ó cabo, a nivel xeral non deixa de desempeñar a función sintáctica de núcleo oracional nalgún dos constituíntes subordinados dunha oración complexa, mais, debido ás particularidades que presentan este tipo de construcións de xerundio vinculativo (por exemplo, por se tratar de oracións que nun nivel sintáctico se achán próximas á xustaposición, por presentaren a nivel xeral unha maior posibilidade de amálgama de significacións ou sentidos en relación coa oración coa que se vinculan ou por seren máis permeables á posibilidade de que o acontecemento ou acción denotados polo xerundio sexa temporalmente posterior ó acontecemento ou acción referidos polo verbo principal), imos optar por tratalo de xeito diferenciado.

- a. Os perifrásticos: aqueles que forman parte de perífrases verbais (p. ex., *Túa irmá está cantando*).
- b. Os non perifrásticos: aqueles que non forman parte de perífrases verbais e desempeñan unha función sintáctica nuclear dentro de diversos tipos de oracións, sobre todo subordinadas (p. ex., *O adestrador busca amarrar o partido metendo outro defensa*, onde funciona como núcleo dunha oración subordinada adverbial en función de complemento circunstancial de modo) e vinculativas (p. ex., *O panga ten un tamaño considerable cando alcanza a madurez, podendo chegar a medir metro e medio e pesar corenta quilos*), mais tamén coordinadas adversativas (p. ex., *Imos coa intención de ganar, pero sabendo que vai ser difícil*, onde funciona como núcleo dunha oración coordinada adversativa) e simples (p. ex., *Xoán indo á misa?! Non o podo crer!*).

Outro tipo de caracterización (que neste caso vai ser a que menos nos interesa) é aquela que se realiza en función de se o xerundio ten ou non o seu propio suxeito, distinguindo deste xeito entre:

- a. O xerundio concertado ou conxunto: aquel que ten o mesmo suxeito có do verbo en forma persoal (p. ex., o de *Ontes túa irmá chegou á clase cantando*, onde o suxeito de *chegar* e de *cantar* é o mesmo: *túa irmá*).

Sepárase con comas do resto da oración naqueles casos en que vai ó comezo desta (*Recorrendo ás influencias familiares, o pequeno ditador chegou ó poder*⁴) ou en que se intercala entre o suxeito e o verbo principal (*O pequeno ditador, recorrendo ás influencias familiares, chegou ó poder*).

- b. O xerundio non concertado ou absoluto: aquel que ten o seu propio suxeito, o cal non cadra nin co suxeito nin co

4 Unicamente sería opcional o emprego da coma naqueles casos en que a oración principal comece polo verbo:

Recorrendo ás influencias familiares(,) chegou ó poder o pequeno ditador.

Obsérvase que a oración principal –*chegou ó poder o pequeno ditador*– principia polo verbo.

complemento directo (de aquí en diante, CD) da oración principal (p. ex., o que aparece na oración *Estando todos á mesa, chegou o carteiro*: o suxeito do xerundio é *todos*, mentres que o do verbo en forma persoal é *o carteiro*).

Sepárase sempre con comas do resto da oración e o suxeito do xerundio sitúase sempre posposto a este.

Alén de todo o sinalado nesta caracterización xeral, tamén se poden engadir un par de apuntamentos máis acerca do xerundio:

- En certos casos, con algúns verbos (sobre todo con *correr*) e de xeito pouco frecuente, pode aparecer seguido do diminutivo *-iño*. Ex.: *Anda lixeiro. Vai alí correndiño!*
- Pode presentar, inda que resulta inusual, os morfemas que revelan a cuarta e quinta persoa (*-mos* e *-des*, respectivamente). Exs.:

Paseándonos por aquí esta noite pasada, vimos unha chuvia de meteoros.

O salón de exposición atópase á dereita, entrándodes pola porta principal.

2. USOS TEMPORAIS DO XERUNDIO NON PERIFRÁSTICO RESPECTO DO VERBO PRINCIPAL

Os usos de temporalidade do xerundio non perifrástico sitúanse, con respecto ó verbo principal, basicamente nos parámetros da simultaneidade (p. ex., *Chegou cantando*, onde a acción de cantar é simultánea á de chegar) e mais da anterioridade inmediata (p. ex., *Levantándose da mesa, colleu o abrigo e marchou*, onde a acción de levantarse é inmediatamente anterior á de coller o abrigo).

Non obstante, nos casos do xerundio concertado si que pode presentar usos de posterioridade, sobre todo de posterioridade inmediata (p. ex., *Esnafrouse contra un muro, finando practicamente ó instante*, onde a acción de finar se produce inmediatamente despois da acción de esnafrarse).

Nestas ocasións de xerundio de posterioridade, se o xerundio vai negado, o máis habitual (e posiblemente preferible) é que

a posterioridade se exprese coa construción *sen + infinitivo* (*Sentou á mesa con todos, non tomando pinga de alcohol en toda a comida* → *Sentou á mesa con todos, sen tomar pinga de alcohol en toda a comida*).

3. CLASIFICACIÓN DO XERUNDIO

3.1. XERUNDIOS PERIFRÁSTICOS

Son aqueles que forman parte das seguintes perífrases verbais⁵:

- Estar + xerundio: *Está vendo a televisión no seu cuarto. & A estas horas estará comendo.*
- Andar + xerundio: *Anda seguido meténdose coa xente e un día vai levar un desgusto. & Disque ultimamente andaba bebendo.*
- Ir + xerundio: *O alumno vai progresando adecuadamente. & Vai saíndo ti, que eu xa vou agora.*
- Vir + xerundio: *Nestas últimas semanas xa veu tomando a medicación. & Esa moza coa que falaches vén sendo [= vén a ser] a muller do sobriño do cura.*
- Levar + xerundio: *Quérome retirar, que levo traballando desde os trece anos. & Leva dicindo que vai ir vivir para a aldea desde que o coñecemos, pero ó final todo é boria.*
- Seguir / continuar + xerundio: *Malia ter un cartón amarelo, seguiu / continuou facendo faltas durante todo o partido. & Sigue / Continúa falando, e verás como te boto da clase.*
- Comezar / empezar / principiar + xerundio: *Comezou / Empezou / Principiou contando chistes xeitosos e acabou proferindo obscenidades. & Comezou / Empezou / Principiou pispando pequenas cousas... e acabou meténdose na política.*

5 Lembremos que unha perífrase verbal é unha unidade verbal constituída por dous verbos, un auxiliar (que aparece en forma persoal ou conxugada, polo que é o que porta os morfemas de modo e tempo e mais de número e persoa, e cuxo significado léxico está basicamente esvaecido ou fundamentalmente gramaticalizado) e mais un auxiliado (que aparece en forma non persoal –isto é, en infinitivo, xerundio ou participio– e que é o que fornece a carga léxica máis importante e significativa), entre os cales pode aparecer un elemento de relación.

- Acabar / Rematar / Terminar + xerundio: Ó final *acabou / rematou / terminou encartando a orela e dándolle a razón á muller*. & *Logo do que lle pasou á muller, acabou / rematou / terminou volvéndose tolo*.
- Saír + xerundio (xerundio con verbos do tipo de *ganar, perder* ou *deber*): *Mentres non se mude a lexislación, sempre saíran ganando os mesmos*. & *Non me convence este trato, que así saio debendo cartos*.

3.2. XERUNDIOS NON PERIFRÁSTICOS

3.2.1. O xerundio como núcleo dunha oración subordinada

3.2.1.1. En función de predicativo

3.2.1.1.1. De predicativo do suxeito

Trátase dun xerundio que ten incidencia ó mesmo tempo sobre o verbo e mais sobre o suxeito da oración principal. A liña que o separa do xerundio que funciona como núcleo dunha subordinada adverbial modal é en moitas ocasións tenue e difusa, xa que adoita responder tamén, ó igual ca este último, a preguntas do tipo de *como?* ou *de que modo?* Ex.: *O dianteiro acabou o partido coxeando*.

En principio unha característica xeral que en certos casos nos pode axudar a diferenciar o predicativo do complemento circunstancial (de aquí en diante, cc) de modo é que o primeiro fornece información relativa ó estado do suxeito (ou ó estado do CD, se falamos do predicativo do CD) no momento do acontecemento ou acción, mentres que o segundo achega información acerca do modo en que se desenvolve o proceso ou acción.

Así, en *O dianteiro acabou o partido coxeando*, o xerundio *coxeando* fornece información acerca do estado do suxeito (*o dianteiro*) no momento do acontecemento, isto é, no momento de acabar o partido, de tal xeito que neste caso poderemos deducir que nos atopamos ante un predicativo do suxeito.

Outro punto de distinción entre o predicativo do suxeito e o complemento de modo radica no feito de que aquel ten que cadrar sempre en xénero e número co dito suxeito, fenómeno que non

acontece co complemento de modo. Así pois, naqueles casos en que poidamos substituír o xerundio por un adxectivo (na medida do posible, un adxectivo o máis ligado semanticamente que se poida ó dito xerundio) e ese adxectivo teña que cadrar necesariamente en xénero e número co suxeito, podemos pensar que estamos ante un predicativo.

Daquela, e partindo do exemplo que puxemos, se trocamos o xerundio (que non ten morfemas de xénero nin número) por un adxectivo (que si os ten), obteríamos o seguinte: *O dianteiro acabou o partido coxo*. Polo tanto, se mudamos o número gramatical do suxeito, o predicativo tería que mudar tamén o número (*Os dianteiros acabaron o partido coxos*); e se mudamos o xénero, o predicativo terá que mudar tamén o xénero (*A dianteira acabou o partido coxa*).

Outros exemplos de oración xerundial en función de predicativo do suxeito:

Chegou bufando de cansazo ≈ *Chegou cansadísimo*.

Acabei o curso sabendo máis ca cando empecei ≈ *Acabei o curso máis sabedor* ca cando empecei.

As rapazas saían da casa cantando ≈ *As rapazas saían da casa cantareiras*.

Entrou na cafetería poñendo os santos en procesión ≈ *Entrou na cafetería enfadado*.

Bota todo o día queixándose ≈ *Bota todo o día queixoso*.

Acabei a festa doéndome a cabeza ≈ *Acabei a festa dorido* da cabeza.

Nótese a diferenza con *Acabou a festa doéndome a cabeza*, enunciado no cal a oración de xerundio xa funciona como cc de modo (=acabou a festa con dor de cabeza para min), pois o xerundio ten incidencia sobre o verbo da oración principal –na medida en que manifesta unha circunstancia que se produce ó acabar a festa–, pero non sobre o suxeito, que neste caso é *a festa* (resulta obvio que á festa non lle doe a cabeza, senón que a quen lle doe é a min).

Túa nai quedaba na horta sulfatando a viña ≈ Túa nai quedaba na horta atarefada.

Este caso tamén merece un comentario á parte, no sentido de que os xerundios ou oracións de xerundio dependentes de verbos como *quedar*, *seguir* ou *permanecer*, que son verbos susceptibles de formaren parte de estruturas copulativas, pode interpretarse que non realizan a función de complemento predicativo, senón de atributo. A liña delimitadora nestes supostos entre ambas as funcións pensamos que é máis ben tenue e difusa, polo que simplemente apuntamos a posibilidade de interpretar estes casos nun ou outro sentido, sen nos atrevermos a afirmar categoricamente nada ó respecto. Entrarían dentro deste grupo enunciados, pois, do tipo de:

Quedaron / Ficaron no bar, falando das súas cousas.

O rapaz segue / continúa / prosegue na mesma actitude belixerante de sempre, buscando barullo con todo cristo.

Malia a impertinencia, permaneceu sorrindo coma se nada.

3.1.1.1.2. *De predicativo do complemento directo*

Trátase dun xerundio que ten incidencia ó mesmo tempo sobre o verbo e mais sobre o CD da oración principal. Adoita empregarse bastante —inda que non unicamente— con verbos de percepción (*ver*, *escoitar*, *notar*, *oír*, *observar*, *notar...*) e de representación (*representar*, *imaxinar*, *amosar*, *pintar*, *debuxar...*). Exs.:

Estoutro día vimos a teu irmán conducindo un camión.

Filmaron unha manda de lobos perseguindo un veado.

A testemuña dixo que tiña escoitado o presunto asasino rifándolles ós pais.

Non son quen de imaxinar este profesor facendo un striptease.

Vamos axiña, que teño prèsa, que deixei a moza comendo soa no restaurante!

Xa con trece anos lle escribira unha carta declarándolle o seu amor.

Velaquí un caso un tanto diferente ó do resto dos exemplos, nos cales o axente da acción denotada polo xerundio é o CD da oración principal. No entanto, neste enunciado o CD non é o axente (a carta, no seu sentido máis recto ou

primixenio, en realidade non declara nada, senón que é o medio a través do cal se declara algo). Xa que logo, achámonos ante un deses casos en que o medio utilizado polo axente da acción pasa a se empregar como suxeito: resulta obvio que no seu sentido recto quen declara o amor non é carta, senón a persoa que a escribe, mais acaba producíndose un proceso osmótico entre o axente e o medio ou instrumento de que se vale para realizar a acción que dá como resultado final que este último pase a ser usado como suxeito. É o que acontece cando dicimos, por exemplo, que *a sentenza condenou o acusado* (realmente quen o condena é o xuíz, maxistrado ou tribunal que emite a sentenza, e esta é o medio ou instrumento a través do cal o condenan).

Dentro deste grupo englóbanse enunciados como *O xuíz pronunciou unha sentenza absolvendo a empresa demandada*, que en máis dunha ocasión son obxecto de hipercorrección, no sentido de se interpretar o dito enunciado como incorrecto e substituílo por *O xuíz pronunciou unha sentenza na que se absolvía á empresa demandada / pola que se absolvía á empresa demandada*.

Tal e como se pode observar, non se está a dicir exactamente o mesmo en ambos os enunciados, xa que no primeiro a oración subordinada afecta tanto ó CD *empresa* coma ó verbo principal *pronunciou*, mentres que no segundo, en calquera das dúas variantes reflectidas, a subordinada só funciona como modificador do CD. De feito, no primeiro caso a subordinada pode variar a súa posición dentro do enunciado (por exemplo, *O xuíz pronunciou, absolvendo a empresa demandada, unha sentenza*), o cal non acontece en ningunha das variantes do segundo caso.

Como se pode apreciar nos exemplos reflectidos, o CD do verbo principal cadra co suxeito do xerundio⁶:

6 Notemos que no caso de non cadrar o CD do verbo principal co suxeito do xerundio, xa non estaremos ante un predicativo. Así, se mudamos a estrutura secuencial do primeiro exemplo que a seguir expomos cara a *Estoutro día, conducindo un camión, vimos a teu irmán*, a interpretación máis normal ou xeneralizada sería que estoutro día nós, conducindo un camión, vimos a teu irmán.

Temos, pois, que neste caso o suxeito do xerundio é *nós*, co cal xa non coincide co CD do verbo principal (*teu irmán*). Daquela, a oración de xerundio xa non funciona como

Estoutro día vimos a teu irmán conducindo un camiión.

O CD do verbo principal (*vimos*) é *teu irmán*, e o suxeito do xerundio (*conducindo*) tamén é *teu irmán*.

Filmaron unha manda de lobos perseguindo un veado.

O CD do verbo principal (*filmaron*) é *unha manda de lobos*, e o suxeito do xerundio (*perseguindo*) tamén é *unha manda de lobos*.

En todos estes casos a oración de xerundio fornece unha información⁷ que, como xa indicamos, incide tanto no verbo coma no CD. Pero –e tomando sempre como base ou punto de partida esta condición da necesaria incidencia en ambos os dous elementos–, como podemos identificar dun xeito máis ou menos efectivo esta función? Pois basicamente tendo en conta o seguinte:

1. Esta función debe permitir formular unha pregunta pronominalizando o CD (isto é, substituíndo o substantivo ou frase substantiva que funciona como CD polos pronomes átonos *o/a/os/as* ou, contextualmente, polos seus alomorfos *lo/la/los/las* e *no/na/nos/nas*) e mantendo fóra da pronominalización o predicativo (o que nos indica, polo tanto, que este non forma parte do CD) e respondéndoa do mesmo xeito. Exs.:

Estoutro día vimos a teu irmán conducindo un camiión. → –Vístelo conducindo un camiión? –Si, vímoloo conducindo un camiión.

Filmaron unha manda de lobos perseguindo un veado. → –Fil márona perseguindo un veado? –Si, filmárona perseguindo un veado.

predicativo do CD, senón como subordinada temporal (estoutro día nós, cando/mentres estabamos a conducir un camiión, vimos a teu irmán).

- 7 Información na que se pode apreciar algún valor de modo, e mesmo en bastantes casos tamén un valor temporal:

Estoutro día vimos a teu irmán conducindo un camiión [valor de modo: vímoloo a el do xeito que se expresa (isto é, conducindo un camiión) & valor temporal: vímoloo cando conducía un camiión].

Xa con trece anos lle escribira unha carta declarándolle o seu amor.
→ -Escribírala declarándolle o seu amor? -Si, escribírala declarándolle o seu amor.

A testemuña dixo que tiña escoitado o presunto asasino rifándolles ós pais. → -Tíñao escoitado rifándolles ós pais? -Si, tíñao escoitado rifándolles ós pais.

Non son quen de imaxinar este profesor facendo un striptease. → -Es quen de o imaxinar facendo un striptease? -Si, son quen de o imaxinar facendo un striptease.

Vamos axiña, que teño présa, que deixei a moza comendo soa no restaurante! → -Deixáchela comendo soa no restaurante? -Si, deixei comendo soa no restaurante.

Xa que logo, vemos en todos estes casos como o pronome átono acusativo unicamente substitúe o CD léxico, mais non a oración subordinada de xerundio, o que xa nos achega a idea de que esta exerce outra función distinta (se a oración de xerundio modifícase unicamente o núcleo do CD formaría, daquela, parte deste, e tería, polo tanto, que ser abrangida na dita pronominalización⁸).

2. Alén disto, o máis habitual é que poidamos mover a oración de xerundio cara a outra parte do enunciado, situándoa en posición anterior ó CD (referímonos ó CD na súa forma plena, non pronominalizado):

Estoutro día vimos a teu irmán conducindo un camión. → Estoutro día vimos, conducindo un camión, a teu irmán.

Inda que neste enunciado a mudanza pode provocar certa ambigüidade, no sentido de que a información se pode interpretar de dous xeitos: a) vimos, mentres estabamos a conducir un camión, a teu irmán; b) vimos a teu irmán cando estaba a conducir un camión⁹.

8 Véxase o contido da última viñeta deste punto 3.2.1.1.2. e confróntese.

9 Notemos que a ambigüidade vén fundamentalmente provocada porque a oración de xerundio se sitúa entre o verbo da oración principal (*vimos*) e o CD (*teu irmán*), dado que de a situarmos antes do verbo, a información que estaríamos a transmitir xa mudaría: así, se dicimos *Estoutro día, conducindo un camión, vimos a teu irmán*, a interpretación

Filmaron unha manda de lobos perseguindo un veadro. → Filmaron, perseguindo un veadro, unha manda de lobos.

Tamén, inda que en menor medida có enunciado anterior –polo noso coñecemento da realidade intuíramos que a situación máis normal ou plausible é que quen persegue o veadro sexa a manda de lobos–, se podería producir certa ambigüidade.

Xa con trece anos lle escribira unha carta declarándolle o seu amor. → Declarándolle o seu amor, xa lle escribira unha carta con trece anos. & *Xa lle escribira, declarándolle o seu amor, unha carta con trece anos.*

A testemuña dixo que tiña escoitado o presunto asasino rifándolles ós pais. → A testemuña dixo que tiña escoitado, rifándolles ós pais, ó presunto asasino.

Tamén se podería producir certa ambigüidade, xa que ofrece a posibilidade de interpretalo como que a testemuña, mentres lles rifaba ós pais, escoitou o presunto asasino; mais posiblemente o contexto desfaría esa pequena posibilidade de ambigüidade.

Non son quen de imaxinar este profesor facendo un striptease. → Non son quen de imaxinar, facendo un striptease, este profesor.

Igualmente estaríamos ante un enunciado que podería ter certas trazas de ambigüidade.

Vamos axiña, que teño présa, que deixei a moza comendo soa no restaurante! → Vamos axiña, que teño présa, que deixei, comendo soa no restaurante, a moza!

Cómpre observar que este xerundio en función de predicativo do CD denota accións perceptibles dun só golpe polos sentidos ou o intelecto e que asemade presentan un límite temporal bastante determinado,

máis normal do que estaríamos a expresar é que eramos nós quen estabamos a conducir cando vimos a teu irmán (e, polo tanto, xa non estaríamos ante un predicativo, senón ante unha subordinada temporal), como xa comentamos na nota número 5.

En todo caso, con esta secuenciación dos elementos no enunciado só habería a posibilidade –rara ou infrecuente posibilidade– de que o xerundio funcionase como predicativo no suposto de retirarmos a coma que vai tras *camión* (*Estoutro día, conducindo un camión vimos a teu irmán*), e sempre partindo da base de que nos atoparíamos ante unha oración hiperbática, isto é, ante unha oración na que existe un hipérbato ou alteración na orde máis común ou normal dos seus elementos.

pero non estados permanentes nin accións lentas de máis como para non seren percibidas dunha soa vez. Así, un enunciado como *Vimos o millo medrando* habería que, en principio, consideralo incorrecto (non obstante, si se podería percibir como correcta unha secuencia expresiva do tipo de *Filmamos o millo medrando* se do que estamos a falar é dunha filmación que se reproduce en cámara rápida de xeito tal que se percibe visualmente esa medra).

Tamén é de facer notar que, na medida en que o xerundio non forma nunca perífrase cos verbos *haber* e *ter*, nos enunciados en que atopemos un xerundio dependente dos ditos verbos a oración xerundial funcionará como predicativo do CD. Exs.:

Tên a filla máis nova estudando en Santiago.

Non sei que pasou, pero había moita xente berrando diante do hospital.

O adestrador tívonos facendo abdominais durante máis de media hora.

É posible que a esta hora haxa policías batendo a zona.

Nun negocio coma este sempre hai clientes entrando e saíndo # sempre temos clientes entrando e saíndo.

Había, por toda a estancia, insectos voando.

Observemos, collendo este último exemplo, que se trata dunha oración na cal o xerundio non pode ser trocado por unha subordinada de relativo sen que se produza algunha mudanza na súa significación ou na súa intencionalidade informativa: así, se dicimos *Había, por toda a estancia, insectos que voaban* xa estamos a variar o contido do enunciado, na medida en que a subordinada de relativo (*que voaban*) só modifica o substantivo *insectos*, mentres que o xerundio incide tanto sobre este coma sobre o verbo principal (o cal nos posibilita, fronte ó que o ocorre coa subordinada de relativo, a opción de que o xerundio vaia en posición anterior á do substantivo: *Había voando, por toda a estancia, insectos* & *Por toda a estancia había, voando, insectos*).

Por último, tamén é importante non confundir este xerundio en función de predicativo do CD co xerundio, gramaticalmente

incorrecto e condenable, que substitúe unha oración de relativo sen máis, como acontece no seguinte exemplo:

**Todos tomaron bebidas contendo alcol.*

O enunciado correcto neste caso sería *Todos tomaron bebidas que contiñan alcol*, dado que a oración subordinada actúa unicamente como modificador do núcleo do CD *bebidas*, sen que teña incidencia en ningún elemento oracional máis. De feito, non poderíamos facer unha pregunta, mantendo este mesmo sentido, na que pronominalicemos o CD *bebidas* e deixemos fóra da dita pronominalización a oración subordinada na súa forma plena, nin tampouco respondela do mesmo xeito (**-Tomáronas contendo alcol? *-Sí, tomáronas contendo alcol*), na medida en que a pronominalización correcta tería que abranguer tanto o núcleo do CD (*bebidas*) coma a oración de xerundio (*-Tomáronas? -Sí, tomáronas*), o que nos indica de xeito claro e manifesto que a subordinada forma parte do CD, como modificador do núcleo¹⁰.

Así e todo, pode haber casos semellantes formalmente a este exemplo que acabamos de poñer en que o xerundio si sexa correcto, en función da intención comunicativa do emisor. Así, se por exemplo dicimos *Comprou laranxas, tendo balor* (nótese a total pertinencia da coma neste enunciado, xa que de non a haber teríamos que considerar que estaríamos ante unha secuencia gramaticalmente incorrecta, na medida en que *tendo balor* só se podería interpretar como modificador de *laranxas* –isto é, atopariámonos cun caso do tipo de **Tomaron bebidas contendo alcol*–), a oración xerundial habería probablemente que interpretala non como modificador de *laranxas*, senón como unha subordinada concesiva (= *comprou laranxas, inda que tiñan balor*). De feito, podemos perfectamente imaxinar unha situación en que unha persoa emita, sorprendida ou chamándolle a atención ó seu receptor, un enunciado como *Compraches laranxas, tendo balor?! (= Compraches laranxas, inda que teñen balor?!; ou, máis ou menos: Compraches laranxas, inda sabendo que teñen balor?!).*

10 Véxase o contido da segunda viñeta deste punto 3.2.1.1.2. e confróntese.

Outros exemplos de xerundio en función de predicativo do CD:

Escoitáronos discutindo entre si.

Malia a orde de afastamento, vírono xogando cos seus fillos.

O xuíz ditou unha sentenza condenando o acusado a cinco anos de prisión.

Mentres vou un momentíño ó súper, déixote aquí no parque xogando con outras nenas, vale?

3.2.1.2. En función de atributo

Como xa comentamos, o xerundio pode formar perífrase¹¹ con certos verbos que funcionan como auxiliares. Mais tamén hai contextos en que estes verbos, no canto de funcionaren como auxiliares, actúan como verbos principais (mantendo, polo tanto, a súa significación léxica), co cal xa non estaremos ante unha perífrase.

Xa que logo, naqueles casos en que verbos como *estar*, *andar* ou *seguir* aparecen na mesma oración ca un xerundio, pero sen formar perífrase, podémonos atopar ante un xerundio que funciona como núcleo dunha subordinada atributiva. Exs.:

Estaba sentada á beira da cama, cofeándolle o pelo cariñosamente.

Estes días seica anda seguido na casa do concello, mirando a ver se consegue algunha subvención.

O rapaz segue na mesma actitude belixerante de sempre, buscando barullo con todo cristo.

Nótese que nestes casos *estar*, *andar* e *seguir* funcionan como verbos principais das súas respectivas oracións, na medida en que manteñen toda a súa carga léxica.

Así mesmo, tamén podemos entender que nos atopamos ante un xerundio en función de núcleo dunha subordinada atributiva con verbos do tipo de *quedar*, *seguir* ou *permanecer*¹².

11 Véxase o punto 3.1.

12 Véxase, neste sentido, o comentario realizado ó exemplo *Túa nai quedaba na horta sulfatando a viña* no punto 3.2.1.1.1. De predicativo do suxeito.

3.2.1.3. *En función de complemento circunstancial*

3.2.1.3.1. *De modo*

Fornece información acerca dalgunha circunstancia que manifesta o modo ou maneira en que se desenvolve aquilo que se manifesta na oración principal. Exs.: *Buscamos a máxima rendibilidade optimizando recursos*. Adoita responder ás preguntas *como?* ou *de que modo?* [Como & De que modo buscamos a máxima rendibilidade? Optimizando recursos.]

Outros exemplos de xerundio en función de CC de modo:

Ese ano o equipo, botándolle ganas, chegara á final da Copa do Sar.

Nótese a diferenza con *Este ano o equipo, botándolle ganas, chegará á final da Copa do Sar*, onde a oración xerundial se pode interpretar tanto como subordinada de modo coma como subordinada condicional (=este equipo, se lle bota ganas, chegará á final da Copa do Sar).

Perdeu a temperanza e dirixiuse ós socios compromisarios berrando coma un tolo.

Subiu á árbore gabeando coma un gato.

Matouno pegándolle un tiro na cabeza.

Observemos que, tal e como xa estivemos dando a entender, en moitos casos a presenza do xerundio resulta pertinente, e que se o trocamos por outras expresións estaremos a mudar en maior ou menor grao a súa significación ou, cando menos, a súa intencionalidade informativa. Así, existen diferenzas entre este último enunciado de xerundio que acabamos de reflectir e enunciados do tipo de:

Matouno por pegarlle un tiro na cabeza.

Matouno tras lle pegar un tiro na cabeza.

Matouno ó pegarlle un tiro na cabeza.

Mesmo este último enunciado –que probablemente sexa o que presenta unha maior semellanza de significado co xerundial– presenta certas diferenzas ou certos matices diverxentes respecto do de xerundio, coma por exemplo os seguintes:

a) en principio parece que o enunciado de xerundio dá a entender unha maior intencionalidade na acción de pegar o tiro (isto é, a acción de pegar o tiro na cabeza realízase precisamente para matar a persoa –e unicamente se entendería doutro xeito se hai algún tipo de precisión neste sentido: *Matouno pegándolle un tiro na cabeza, pero estaba apuntando a outro lado & pero fixoo sen querer*);

b) o enunciado xerundial centra o foco informativo tanto no feito de que se matou a alguén coma no modo en que se realizou o feito de matar a alguén, mentres que o enunciado coa secuencia preposicional parece que máis ben o que nos está a trasladar é que o feito de matar é consecuencia ou resultado do feito de pegarlle a alguén un tiro na cabeza.

3.2.1.3.1.1. De modo con valor instrumental

Nesta función inclúese a variante que expresa un valor instrumental, na cal a oración de xerundio funciona como complemento de medio ou instrumento¹³, de tal xeito que responde ás preguntas *como?*, *por que medio?*, *con que* –ou *a través de que*– *medio ou instrumento?* Ex.: *Chegou ó poder recorrendo* ás influencias familiares [Como & Por que medio & A través de que medio chegou ó poder? A través das influencias familiares, a través do recurso ás influencias familiares.]

Outros exemplos de xerundio en función de CC de modo con valor instrumental:

Observando e analizando as probas foi como a policía chegou a saber quen fora o ladrón. [=A través & Por medio da observación e análise das probas, a policía chegou a saber quen fora o ladrón.]

Elaborando metodicamente resumos de todos os seus apuntamentos e estudando seis horas todos os días, sacou a carreira coa mellor nota media de toda a súa promoción. [=A través & Por medio da elaboración metódica de resumos e do estudo diario durante seis horas, sacou a carreira coa mellor nota media.]

13 Isto é, o que expresa o medio ou instrumento utilizados para realizar a acción.

3.2.1.3.1.2. De modo en oracións copulativas

Trátase basicamente de xerundios que aparecen en oracións copulativas construídas con substantivos como *xeito*, *modo*, *maneira*, *forma*... dentro de secuencias do tipo *o xeito* [*o modo* # *a maneira* # *a forma*] *de* (en menor medida, tamén *para*) + *infinitivo* + *verbo ser* + *xerundio*, (ou *oración xerundial*) *en función de* CC. Ex.: *O xeito de convencelo é amosándolle as posibilidades de futuro deste negocio*.

Obsérvase que tamén se podería empregar un infinitivo no canto do xerundio (*O xeito de convencelo é amosarlle as posibilidades de futuro deste negocio*), pero daquela xa variaríamos tanto a significación, inda que só sexa un pouco (co xerundio indicamos o modo de realizar a acción ou o medio a través do que realizar a acción, mentres que co infinitivo o que estamos a facer é identificar a acción en si), coma tamén a función que realiza a oración subordinada:

O xeito de convencelo é amosándolle as posibilidades de futuro deste negocio = *O xeito de convencelo é así & é mediante a mostra das posibilidades de futuro deste negocio* [función de CC de modo].

O xeito de convencelo é amosarlle as posibilidades de futuro deste negocio = *O xeito de convencelo é este* [función de atributo].

Outros exemplos de xerundio en función de CC de modo en oracións copulativas:

A maneira de aprobar é estudando todos os días.

Sempre dixó que para ela o modo máis cómodo para durmir era pódose boca arriba

3.2.1.3.2. De tempo

Nestes casos o xerundio funciona como núcleo dunha oración subordinada adverbial de tempo, de tal xeito que nos fornece unha referencia temporal a partir da cal situamos cronoloxicamente o acontecemento da oración principal. Ex.: *Estando todos á mesa, chegou o carteiro*.

Obsérvase que a oración de xerundio vén a ser equivalente a unha oración adverbial ou circunstancial con valor temporal (introducida por conxuncións do tipo *cando*, *mentres*, ou mesmo *logo*

de que, despois de que, así que, axiña que) que leve o verbo en forma persoal:

Cando / Mentre estabamos todos á mesa, chegou o carteiro. ≈ Despois de estarmos todos á mesa, chegou o carteiro. ≈ Así que estivemos todos á mesa, chegou o carteiro.

3.2.1.3.2.1. Exordial

Trátase dunha subordinada temporal na que se dá conta dunha acción que remata xusto antes de se iniciar o acontecemento reflectido pola oración principal, sen que haxa practicamente solución de continuidade entre ambos, e que serve de introdución ou exordio para esta última: *Botándoo ó chan, arrastrouno ata a porta e guindouno fóra*¹⁴.

É substituíble nos máis dos casos por secuencias do tipo *tras + infinitivo* ou *logo de + infinitivo*: *Tras botalo # Logo de botalo* ó chan, arrastrouno ata a porta e guindouno fóra.

Esta mesma idea tamén pode ser expresada, e reforzada, mediante a secuencia *en + xerundio*¹⁵ (ou mesmo *en de + xerundio*): *En botándoo # En de botándoo* ó chan, arrastrouno ata a porta e guindouno fóra.

Outros exemplos de xerundio en función de CC de tempo exordial:

Collendo o coitelo, ameazouno de morte.

Deixando a mochila no chan, botouse a correr atrás do delinciente.

Entrando no bar de malos modos, púxose a insultar os camareiros.

3.2.1.3.3. Causal

O xerundio funciona como núcleo dunha subordinada adverbial causal, de tal xeito que fornece información acerca da causa pola que acontece o que se manifesta na oración principal. Responde

14 Confróntese co contido da letra b) do punto 3.2.4. O xerundio vinculativo.

15 Téñase en conta que esta mesma secuencia tamén pode ser usada, en certos casos, para fornecer outros tipos de información, sobre todo de simultaneidade e condicionalidade (ou ambos a un tempo): *En levándose ben* (=Mentres se leven ben # Se se leven ben), *non deberían disolver a sociedade.*

ás preguntas *por que?*, *por que causa / motivo?* Ex.: *A asociación de veciños, vendo que non quería pagar as cotas da comunidade, denunciouno vía xudicial* [Por que & Por que causa / motivo o denunciou a asociación de veciños por vía xudicial? Porque non quería pagar as cotas da comunidade].

Obsérvase que a oración de xerundio vén a ser equivalente a unha oración adverbial ou circunstancial con valor causal (introducida por conxuncións ou locucións conxuntivas do tipo *porque*, *dado que*, *posto que*, *como queira que*, *por causa de que*, *xa que*) que leve o verbo en forma persoal: *A asociación de veciños, posto que viu que non quería pagar as cotas da comunidade, denunciouno vía xudicial*.

Outros exemplos de xerundio en función de CC causal:

Esa enciclopedia, sendo tan voluminosa, non colle no andel.
–*E chega mañá o rapaz?* –*Pois si.* –*Daquela, chegando mañá, haberao que ir buscar á estación.*

3.2.1.3.3.1. Causal introducido pola preposición “con” + suxeito + xerundio

Dentro das causais incluímos este subgrupo de oracións xerundiais –que algúns lingüistas consideran gramaticalmente incorrectas–, introducidas pola preposición *con* + *suxeito* + *xerundio* e nas cales o xerundio funciona como atributo (ou, en todo caso, como predicativo do suxeito). Ex.:

Co profesor vixiando, non fun quen dar o cambiazo.

O sentido básico da oración subordinada introducida pola preposición *con* é o de causalidade (=dado que o profesor estaba a vixiar, non fun quen de dar o cambiazo).

Nótese que, dentro deste sentido global de causalidade, podemos considerar que o xerundio desempeña a función de atributo¹⁶ (=dado que o profesor estaba vixiante, non fun

16 Ou, en todo caso, de predicativo do suxeito, se se considera que esta é a función que correspondería de utilizarmos na “estrutura profunda” ou primixenia do enunciado, no canto de *estar*, os verbos *atopar*, *encontrar* ou *achar* na súa construción pronominal:

quen de dar o cambiazo), entendendo que *profesor* é o suxeito da oración subordinada, oración na cal o verbo principal se atopa elidido.

Cómpre ter en conta que nos atoparíamos ante un caso distinto a *Vixiando o profesor, non fun quen de dar o cambiazo*, na medida en que neste último enunciado o xerundio actúa como verbo principal da oración subordinada en función de CC causal, e non como atributo (ou, en todo caso, predicativo do suxeito).

Outros exemplos de xerundio en función de CC causal introducido pola preposición “con” + suxeito + xerundio:

Co fillo recibindo ese tratamento tan caro, tiveron que vender a casa. [=Posto que # Dado que o fillo está a recibir ese tratamento tan caro, tiveron que vender a casa.]

Co dianteiro centro facendo tantos goles coma fai, parece mentira que o equipo non estea en postos máis altos na clasificación. [=Posto que # Dado que o dianteiro centro está a facer tantos goles, parece mentira que o equipo non estea en postos máis altos.]

Coa xente mirando, non se dá concentrado. [=Posto que # Dado que a xente está a mirar, non se dá concentrado.]

3.2.1.3.4. *Consecutivo*

Actúa neste caso o xerundio como núcleo dunha subordinada adverbial consecutiva, de tal xeito que indica unha consecuencia ou implicación lóxica do expresado na oración principal. A liña que o separa do xerundio vinculativo¹⁷ é en ocasións moi tenue, podendo mesmo chegar a solaparse ambos os dous¹⁸. Ex.:

Dado que o profesor se atopaba # se encontraba # se achaba vixiando, non fun quen de dar o cambiazo.

17 Véxase o punto 3.2.4.

18 Obsérvese, por exemplo, esta mesma secuencia oracional que acabamos de enunciar: *A liña que o separa do xerundio vinculativo é en ocasións moi tenue, podendo mesmo chegar a solaparse ambos os dous.*

Ante que estamos? Ante unha subordinada xerundial consecutiva ou ante unha xerundial vinculativa que nos ofrece unha relación máis ben de xustaposición (isto é, de maior

A dor é unha medida de detección que nos avisa sobre algunha lesión, dándonos a oportunidade de sandala e mantendo así practicamente intactas as nosas probabilidades de supervivencia.

Obsérvese que a oración de xerundio vén a ser equivalente a unha oración subordinada consecutiva (introducida por locucións conxuntivas do tipo *así que, polo que, de modo que, de tal xeito que, co que, polo tanto, xa que logo, en consecuencia...*) que leve o verbo en forma persoal: *A dor é unha medida de detección que nos avisa sobre algunha lesión, polo que & de modo que nos dá a oportunidade de sandala e de manter así intactas as nosas probabilidades de supervivencia.*

Entrarían dentro deste grupo aqueles casos en que o xerundio, indicando o resultado ou consecuencia dunha acción, pode ir seguido, sen mudar a súa significación, dun adverbio como *así* ou de locucións do tipo de *deste modo, deste xeito, desta maneira...* Exs.:

Tirou a falta mesmo pola escuadra, logrando (así # deste xeito) o gol da xornada.

Engádense o resto dos ingredientes e amásase, conseguíndose (así # deste xeito) o produto final.

3.2.1.3.5. *Condicional*

O xerundio opera como núcleo dunha oración subordinada condicional, a cal indica unha condición necesaria para que se poida dar ou producir o reflectido na oración principal. Ex.: *Xogando a*

independencia sintáctica cá subordinada), achegando algún tipo de conexión lóxica en relación coa oración á que se xustapón?

Poderíamos dicir que o enunciado oracional que puxemos de exemplo vén a ser equivalente a:

– *A liña que o separa do xerundio vinculativo é en ocasións moi tenue, de tal xeito que mesmo poden chegar a solaparse ambos os dous.* [Interpretación que tendería á súa consideración máis ben como subordinada consecutiva.]

– *A liña que o separa do xerundio vinculativo é en ocasións moi tenue, e mesmo poden chegar a solaparse ambos os dous # de feito, é tan tenue que mesmo poden chegar a solaparse ambos os dous.* [Interpretación que tendería á súa consideración máis ben como vinculativa/ilativa próxima á xustaposición.]

En definitiva, pode que, ó cabo, o que en certos casos diferencie estes dous xerundios (ou a función que desenvolven estes dous xerundios) sexa a interpretación que se faga primar ou que entendemos que se fai primar.

quiniela (=Se xogo a quiniela), *inda me pode tocar. Se non xogo, é visto que non me toca.*

Obsérvase que a oración de xerundio vén a ser equivalente a unha oración adverbial ou circunstancial de valor condicional (introducida por conxuncións ou locucións conxuntivas do tipo *se, en / no caso de que...*) que leve o verbo en forma persoal: *Se xogo á quiniela, inda me pode tocar. Se non xogo, é visto que non me toca.*

En ocasións o carácter de condicionalidade (ás veces ligado a outro tipo de nocións) pode vir dado pola secuencia *en + xerundio*¹⁹: *En conseguindo* (= Se conseguen # Unha vez que consigan) *vender a depuradora, é probable que se retiren.*

Outros exemplos de xerundio en función de CC condicional:

Non llo contando, non che rifará.

Partindo da base de que non hai riscos, onde está o problema de meterse no negocio?

Seguindo as indicacións do médico, agora non estaría tan mal.

Non lle facendo caso habían chegar máis lonxe ca facéndollo.

Calquera compra un coche, axudándolle os pais.

Pero notemos, por exemplo, a diferenza co enunciado *Así, axudándolle os pais, calquera compra un coche*, no cal a oración xerundial constitúe unha subordinada en función de CC de modo con valor instrumental²⁰, tal e como podemos intuír se temos en conta que a oración xerundial (*axudándolle os pais*) non vén a ser máis cá explicación, especificación e concreción —a xeito, como dicimos, de oración— do adverbio *así*.

3.2.1.3.5.1. Condicional locativo ou de situación

Podemos entender como unha variante do xerundio que actúa como núcleo de subordinada condicional o chamado *xerundio locativo ou de situación*, que se emprega para sinalar a localización dun lugar tomando como base ou punto de partida un movemento nunha

19 Véxase o comentario a esta secuencia en + xerundio dentro do punto 3.2.1.3.2.1.

20 Véxase o punto 3.2.1.3.1.1.

dirección definida a partir do cal se achega algún tipo de indicación espacial delimitadora. Exs.:

Baixando polos Basquiños [=Se se baixa polos Basquiños], *vive na segunda casa á man dereita*.

Temos como base ou punto de partida un movemento cunha dirección definida (*baixando polos Basquiños*), a partir do cal se nos ofrece a localización dun lugar mediante unha indicación delimitadora (*a segunda casa á man dereita*).

Virando á esquerda [=Se se vira á esquerda] *no seguinte desvío, traballa nun dos primeiros edificios*.

Indo desde Vigo [=Se se vai desde Vigo], *é a terceira saída da autoestrada*.

En certos contextos esa indicación espacial delimitadora non se expresa no enunciado. Ex.:

O hospital está / queda subindo por esta rúa.

Como se pode apreciar, neste caso non ten traza a substitución por unha oración condicional con verbo en forma persoal: **O hospital queda / está se se sobe por esta rúa* (o enunciado non tería sentido, xa que o hospital queda onde queda, ou está onde está, tanto se subimos por esta rúa coma se non). Mais sobreenténdese que hai unha delimitación ou precisión xeográfica elíptica, do tipo de: *O hospital queda / está por aí, subindo por esta rúa* (= se se sobe por esta rúa).

3.2.1.3.5.2. Condicional de pseudocomparación supositiva

Tamén como variante do xerundio núcleo de subordinada condicional temos o *xerundio de pseudocomparación supositiva*, o cal, precedido das conxuncións *coma* ou *como*, nos transmite unha pseudocomparación que leva implícita unha suposición ou conxectura. Exs.:

Non sabía o idioma pero disimulaba e dicía que si coa cabeza, coma entendendo [= se entendese] *todo canto lle estaban a contar*.

Inspirou forte e pechou os ollos, coma esperando [= se esperase] que lle baixase a inspiración divina.

Anicouse, coma preparándose [= se se preparase] para dar un chouto e asestar o golpe definitivo.

3.2.1.3.6. *Concesivo*

Neste caso o xerundio desempeña a función de núcleo dunha subordinada adverbial concesiva, de tal xeito que indica –moitas veces precedido de conxuncións ou locucións conxuntivas do tipo de *inda / aínda, mesmo, incluso* ou *mesmo aínda*– unha concesión, no sentido de contraposición ou oposición á oración principal que non impide a realización ou vixencia do que esta indica. Ex.:

Inda / Mesmo / Incluso regalándolle a moto, non quedou contento.

Prodúcese o que indica a oración principal (*non quedou contento*), inda que hai unha acción que xoga en contra diso, que se contrapón ou opón a que a persoa en cuestión non quede contenta, que vén a ser a de que se lle regalou unha moto.

Obsérvase que a oración de xerundio vén a ser equivalente a unha oración adverbial ou circunstancial de valor concesivo (introducida por locucións conxuntivas do tipo *aínda / inda que, a pesar de que, malia que*) que leve o verbo en forma persoal: *Inda que lle regalei a moto, non quedou contento.*

Mesmo nalgunha ocasión este tipo de xerundios pode aparecer fixado como parte dunha frase feita. Ex.:

–Has pensar que es mellor persoa ca ela? –Rindo que o digas!
[=Pois claro que si, inda que ti o esteas a dicir de brincadeira ou chacota].

Outros exemplos de xerundio en función de CC concesivo:

Mesmo podendo botar man das influencias dos seus pais, quixo sacar a praza por méritos propios.

Non quere tomar a menciña, inda prescribíndolla o médico.

A Messi, incluso preparándolle unha marcaxe individual, é moi difícil paralo.

Aínda vendo que estaba equivocado, non daba o brazo a torcer.

3.2.1.3.7. *Final*

Nestes casos (máis ben escasos e nos cales se adoita dar unha amalgama co valor de causalidade) o xerundio desempeña a función de núcleo dunha subordinada final, a cal fornece información acerca da finalidade con que se realiza o evento designado polo verbo principal. Ex.:

Era tan cocón que se metía no seu cuarto escapando [=para escapar] da xente que ía á casa.

Outros exemplos de xerundio en función de núcleo dunha subordinada final:

Emigrou buscando unha mellor vida para si e para os seus. [Valor entre final (emigrou para buscar) e causal (emigrou por causa de buscar).]

Repetiu o exame intentando sacar unha mellor nota. [Valor entre final (repetiu o exame para intentar sacar unha mellor nota) e causal (repetiu o exame por causa de intentar sacar unha mellor nota)].

3.2.1.4. *En función de modificador de frase nominal*

Atopámonos ante este xerundio naqueles casos en que o seu suxeito coincide co atributo de verbos como *ser*, *parecer*, *semellar*... Ex.:

Sucio como estaba, e con aqueles farrapos, mesmo parecía un pobre mendigando.

Obsérvese que *pobre* é tanto suxeito do xerundio coma atributo do verbo principal *parecía*, e advírtase así mesmo que o xerundio é trocable pola secuencia “a + infinitivo”: *Sucio como estaba, mesmo parecía un pobre a mendigar*.

Nótese que vén a equivaler a unha oración de relativo constituída por “que + estar + xerundio”²¹ (= *Sucio como estaba, e con aqueles farrapos, mesmo parecía un pobre que estaba mendigando*).

Outros exemplos de xerundio en función de modificador de frase nominal:

–*Quen era?* –*Era un rapaz preguntando pola de Cruxeiras.* [=Era un rapaz que estaba a preguntar pola de Cruxeiras.]

Alí de pé, en fronte de todos, con esa confianza que zumegaba e ese falar temperado e didáctico, parecía un mestre dando a lección ós alumnos. [=... parecía un mestre que lles estaba a dar a lección ós alumnos.]

Aténdonos, pois, a este criterio de clasificación, en principio habería que considerar fóra da norma estándar todos aqueles xerundios que funcionan como modificadores de frase nominal e non cumpren as condicións que se acaban de sinalar. Deste xeito, habería que catalogar como alleas ós canons estritamente gramaticais secuencias coma a seguinte:

**As resolucións do Ministerio de Xustiza resolvendo o recurso anterior ou, se for o caso, impondo o traslado forzoso esgotarán en todo caso a vía administrativa.*

Que nunha redacción ortodoxamente gramatical debería adoptar estruturas como as que a continuación se reflicten:

As resolucións do Ministerio de Xustiza que resolvan o recurso anterior # polas que se resolva o recurso anterior # nas que se resolva o recurso anterior ou, se for o caso, que impoñan o traslado forzoso # polas que se impoña o traslado forzoso # nas que se impoña o traslado forzoso esgotarán en todo caso a vía administrativa.

21 Ou “a + infinitivo” en pago do xerundio. Exemplo: *Sucio como estaba, e con aqueles farrapos, mesmo parecía un pobre que estaba a mendigar*.

3.2.2. O xerundio como núcleo dunha oración coordinada adversativa

Actúa neste caso como núcleo do elemento oracional introducido por unha conxunción, ou locución conxuntiva, adversativas (do tipo de *pero, mais, no entanto, non obstante...*), manifestando unha contraposición ou oposición con respecto ó expresado no outro elemento oracional da coordinación. Ex.:

Claro que estamos a gozar do momento, pero sabendo que somos un club humilde # sabendo, non obstante, que somos un club humilde.

Nótese que –tal e como comentaremos no punto “2ª Nota xeral ó apartado 3.2: amálgama / ambigüidade de valores”– en moitos destes contextos se pode producir unha amálgama de valores, ou unha ambigüidade de valores, en relación coa información que transmite a oración xerundial (ou, se se quere, un esvaeceamento dos límites en teoría existentes entre eses valores). Así, este mesmo exemplo que acabamos de reflectir podería, simplemente con mudar a conxunción *pero* pola locución conxuntiva *aínda que*, interpretarse como un caso de oración subordinada concesiva; ou incluso se podería interpretar cun valor moi próximo ó de predicativo do suxeito (*Claro que estamos, sabedores de que somos un club humilde, a gozar do momento*).

Outros exemplos de xerundio en función de núcleo dunha coordinada adversativa:

Vanse presentar de novo ó concurso que quedou deserto, mantendo, non obstante, as condicións que ofreceron a primeira vez, sen melloralas nadaíña.

Que repita a actuación, pero facendo algún tipo de modificación no retrouso.

Claro que volverán intentar o experimento, pero tendo en conta novos datos.

3.2.3. O xerundio non dependente (núcleo dunha oración simple)

3.2.3.1. O xerundio *descriptivo-titulador de imaxe*

Denominado en ocasións como xerundio “de pé de foto” ou “de título de cadro”, úsase para titular e describir en trazos moi xerais algún tipo de imaxe, coma un debuxo, un cadro, unha fotografía... Exs.:

Saturno devorando un fillo. [Cadro de Goya].

Rafael gastando pista. [Para describir ou titular, por exemplo, unha foto familiar na que aparece un tal Rafael bailando].

Vella fritindo ovos. [Cadro de Velázquez].

Subsaharianos saltando o valado. [Como pé de foto dun xornal para describir e titular unha foto en que persoas subsaharianas están a saltar o valado de Melilla].

Nos máis dos casos poderíase considerar como unha variación do xerundio predicativo de CD (ou tamén, nos casos en que o verbo principal sexa intransitivo, de predicativo do suxeito, como acontece no terceiro dos exemplos que a seguir expresamos) tras un proceso de elipse da oración principal:

Saturno devorando un fillo → Este cadro representa a Saturno devorando un fillo.

Rafael gastando pista → Velaquí unha foto que amosa a Rafael gastando pista.

Vella fritindo ovos → Neste cadro aparece unha vella fritindo ovos.

Subsaharianos saltando o valado → Esta foto reflicte subsaharianos saltando o valado.

Unha variante deste xerundio constitúe o xerundio titulador de documento, que identifica ou describe de xeito moi xeral, a xeito de título, o contido esencial dun documento, e sobre cuxa aceptación como estrutura admisible ou correcta gramaticalmente se dan diversas opinións. Ex.:

Acordo da Presidencia solicitando a emisión de informe.

Para as opinións que desde un punto de visto lingüístico adoptan unha posición máis conservadora ou ortodoxa, este tipo de xerundios debería ser substituído por unha estrutura preposicional relativa: *Acordo da Presidencia en que se solicita # no que se solicita # polo que se solicita # polo cal se solicita a emisión de informe*. Pola contra, as persoas que defenden visións máis abertas e innovadoras consideran que se trata dunha estrutura perfectamente defendible dentro dunha norma estándar, postura que secundamos.

3.2.3.2. O xerundio descritivo de situación

Estreitamente ligado co anterior, úsase para describir situacións simultáneas (e mesmo tamén sucesivas) nun contexto ou ambiente que se adoita presentar como axitado ou confuso. Ex.:

Xente berrando e insultándose, libros voando polo aire, os bibliotecarios intentando calmar a situación... en fin, un desastre, pois máis ca unha biblioteca parecía un campo de batalla.

Tamén se podería considerar na maior parte dos casos como unha variación do xerundio predicativo de CD (ou do predicativo de suxeito, nos casos de verbos intransitivos) tras un proceso de elipse da oración principal:

Alí había / Alí podía ver / Alí estaba... xente berrando e insultándose, libros voando polo aire, os bibliotecarios intentando calmar a situación... en fin, un desastre, pois máis ca unha biblioteca parecía un campo de batalla.

A nivel xeral estas oracións de xerundio poden ser substituídas, con lixeiras diferenzas de matices, por oracións completivas con verbo en forma persoal:

Xente que berraba e se insultaba, libros que voaban polo aire, os bibliotecarios que intentaban calmar a situación... en fin, un desastre, pois máis ca unha biblioteca parecía un campo de batalla.

3.2.3.3. *O xerundio exclamativo e exclamativo-interrogativo*

Úsase para transmitir algo dándolle un ton de asombro, sorpresa, retranca, estrañeza, sorna... Exs.:

Un ateo coma ti vindo hoxe á misa!

Burlándose ela do resto da clase?! Non creo!

Un burro voando!

*E logo ti bebendo? Que se celebra?*²²

Este uso xerundial tamén se pode interpretar como resultado dun proceso de elipse da oración principal:

Non podo crer que estea a ver un ateo coma ti vindo hoxe á misa!

Que ela estivo burlándose ela do resto da clase?! Non creo!

Mira un burro que está voando!

E logo que fas ti bebendo? Que se celebra?

3.2.3.4. *O xerundio de resposta indicador de acción ou comportamento*

Trátase dun xerundio que empregamos fundamentalmente como resposta a alguén que nos preguntou que estamos a facer, ou ben que se interesou por nós ou nos saudou. Exs.:

–Que fas? –Xa ves: aquí, mirando a tele.

–Que, como andamos? –Vaia, (imos) tirando!

–Que tal? –Ben. Descansando un pouco.

Ó igual ca nestes anteriores casos, tamén se pode interpretar como resultado dun proceso de elipse dunha oración primixenia ou principal que acurtamos:

22 Como se pode apreciar neste exemplo –e inda que este tipo de xerundio practicamente sempre leve implícito, como mínimo, un fondo de estrañeza ou de certa sorpresa–, non en todos os casos en que aparece cómpre que o enunciado no cal se insire vaia acompañar dos signos ortográficos de exclamación.

- Que fas? –Xa ves: estou aquí, mirando a tele.
–Que, como andamos? –Vaia, andamos / estamos que imos tirando!
–Que tal? –Ben. Estou aquí descansando un pouco.

3.2.3.5. O xerundio de obriga

Úsase para indicar que alguén debe estar ou permanecer en certo lugar facendo o que se entende que lle corresponde facer. Exs.:

Un na rúa, abríndolles a porta do coche ós convidados; outro na porta de entrada, recibíndoos e invitándoos a pasar; outro no gardarroupa, recolléndolles a roupa que queiran deixar; e outro no bar, servíndolles o que pidan!

Neste momento o meu sitio está aquí con meus pais, coidándoos agora que son vellos.

Na mesma liña destes últimos casos, trátase dun xerundio que se pode interpretar como resultado dun proceso de elipse da oración principal:

Un na rúa, que estará abríndolles a porta do coche ós convidados; outro na porta de entrada, que estará recibíndoos e invitándoos a pasar; outro no gardarroupa, que estará recolléndolles a roupa que queiran deixar; e outro no bar, que estará servíndolles o que pidan!

Neste momento o meu sitio está aquí con meus pais, onde debo permanecer coidándoos agora que son vellos.

3.2.3.6. O xerundio elocutivo

Trátase dun xerundio “metadiscursivo”, no sentido de que incide, ordenando o discurso, no propio acto comunicativo. Exs.:

Resumindo: que ó final non vai ir recoller o premio.

Cambiando de tema: café ou té?

Pasando a outra cousa: sabedes que xa temos novo cura?

3.2.3.7. O xerundio imperativo

Transmite un mandato, orde, solicitude, rogo ou desexo. Exs.:

Tomando rápido ese almorzo, que chegamos tarde!

Alixerando un pouquiño, por favor!

Andando, que xa é hora!

3.2.4. O xerundio vincutivo

Funciona como núcleo dunha oración que, mediante unha estrutura próxima á copulativa xustaposta, se vincula con outra oración achegando algún tipo de conexión lóxica entre ambas que o receptor debe inferir ou que se dá por suposto que vai inferir polo contexto (normalmente unha conexión de consecuencia ou explicación –de aí que adoito sexa denominado como “xerundio ilativo”–, inda que en ocasións tamén pode ser doutro tipo, coma por exemplo concesiva ou adversativa).

Polo que atinxe á relación de temporalidade que se establece coa oración á que se vincula mediante a referida estrutura, pode indicar:

- a. Simultaneidade coa acción ou evento da outra oración. Ex.:

Turrou con moita forza do panti, rachándoo por varias partes.

A acción de rachar é simultánea á de turrar: xusto cando o suxeito está a turrar polo panti, ráchao.

- b. Consecutividade entre accións que forman un *continuum* non susceptible de permitir a existencia de lapso temporal entre elas. Así, a culminación do primeiro evento ou acción dá lugar á produción do evento ou acción denotados pola oración de xerundio. Ex.:

Botouse de súpeto contra del, inmovilizándoo.

Expressa unha consecutividade de eventos sen solución de continuidade: non é que se bote de súpeto contra alguén e despois o inmobilece, senón que do que se trata é que a consecuencia inmediata ou instantánea da culminación de se botar de súpeto contra el é a súa inmovilización.

En certo modo viría a ser, por así dicilo, o reverso da moeda do xerundio exordial²³ na medida en que este expresa unha acción ou acontecemento inmediatamente anterior —e tamén sen practicamente solución de continuidade— ó da oración co verbo en forma conxugada. Así, e recollendo este mesmo exemplo, a oración con xerundio exordial sería a seguinte: *Botándose de súpeto contra del, inmovilizouno.*

- c. Existencia de lapso temporal entre a acción da oración con verbo persoal e a oración de xerundio. Ex.:

Fichou polo eterno rival antes de rematar a liga, creando un gran malestar no seu propio vestiario.

Primeiro ficha polo eterno rival, e isto leva a que se cree un gran malestar no vestiario do seu equipo.

En principio, o lapso temporal entre ambos os eventos debe de ser pequeno, xa que o contido de vinculación (fundamentalmente, como xa indicamos, de consecutividade ou de efecto respecto dunha causa) achegado pola oración de xerundio dilúese canto maior sexa o tempo transcorrido.

Así pois, e tal e como se pode intuír a partir do que acabamos de comentar, coidamos que o fundamental para podermos considerar máis ou menos admisibles desde un punto de vista normativo este tipo de casos non é que o xerundio marque ou non unha relación temporal de posterioridade (iso si, sempre que a posterioridade non abranca un período demasiado amplo de tempo), senón que o que resulta necesario é que a vinculación entre ambos os eventos sexa manifesta e notoria (habitualmente a través de que a oración de

23 Recolleito no punto 3.2.1.3.2.1 do presente artigo.

xerundio se constituía como efecto ou consecuencia da causa denotada pola oración á que se xustapón).

De feito, parece como que o emisor do enunciado, malia describir dous eventos, situacións ou accións, entendera que entre eles hai unha conexión ou relación máis estreita (mesmo en ocasións diríamos que configurando na súa mente o enunciado como un todo único dividido en dúas partes) cá que expresaría mediante a conxunción copulativa, polo que opta por conferirlle maior forza expresiva a través do xerundio. Vexámolo cun exemplo concreto dun texto tirado da propia web da Real Academia Galega:

- a) O panga ten un tamaño considerable cando alcanza a madurez, podendo chegar a medir metro e medio e pesar corenta quilos.
- b) O panga ten un tamaño considerable cando alcanza a madurez, e pode chegar a medir metro e medio e pesar corenta quilos.

Inda que no básico se está a dicir o mesmo, no caso a) parece que interpretamos que hai unha maior ligazón ou vinculación entre as dúas oracións, mentres que no caso b) a conxunción motiva que percibamos unha maior distancia ou autonomía entre ambas²⁴. Así mentres no caso b) simplemente se nos ofrece a suma dos significados de dúas oracións:

- 1: o panga ten un tamaño considerable cando alcanza a madurez
- +
- 2: pode chegar a medir metro e medio e a pesar corenta quilos,

no caso a) xa o propio enunciado nos está dando a entender que hai unha relación máis estreita entre ambas:

24 De feito, de empregarmos a conxunción copulativa, nunha análise sintáctica arbórea teríamos dous elementos (dúas oracións) ben definidos e separados entre si, cousa que xa non está tan clara no caso de empregarmos a oración de xerundio, na medida en que parece que esta presenta certa dependencia sintáctica respecto da oración con verbo en forma persoal.

- 1: o panga ten un tamaño considerable cando alcanza a madurez
+
2: de feito, o tamaño é tan considerable que pode chegar a medir metro e medio e a pesar corenta quilos (neste caso, xa que logo, trátase dunha relación que lindaría na explicativa).

En definitiva, trátase dun xerundio non rexeitable *per se*, inda que nunha linguaxe coidada e formal o máis axeitado sería non abusar del e establecer, na medida do posible, as relacións existentes entre as dúas oracións que se vinculan mediante outros nexos que concreten de maneira máis clara e definida a dita relación (a non ser que o emisor, de xeito consciente e voluntario, pretenda que sexa o receptor quen estableza o carácter da vinculación).

3.2.4.1. O xerundio vincutivo de valor partitivo

Inda que tamén se podería tratar ou considerar de xeito totalmente independente, imos incluír, como un tipo especial de xerundio vincutivo, o denominado *xerundio partitivo*, que en realidade máis ca un xerundio a secas vén a ser unha secuencia ou construción lingüística constituída polo xerundio *sendo* + *precisión ou concreción respecto dalgunha información que acaba de ser achegada* (secuencia ou construción que, polo tanto, leva implícito un certo sentido que lindaría no que é unha relación explicativa). Ex.:

Ficharon tres xogadores, sendo un deles o central que andaban buscando.

Trátase dun xerundio que, en palabras tiradas da web da Fundación BBVA, asesorada pola Real Academia Española, “no es incorrecto, pero se considera poco elegante y se puede reemplazar a menudo por otros más naturales”, opinión coa que basicamente coincidimos. Así, o enunciado que acabamos de reflectir podería, por exemplo, manifestarse doutras maneiras, coma tales as seguintes:

Ficharon tres xogadores, un deles o central que andaban buscando.
Ficharon tres xogadores, un dos cales é o central que andaban buscando.

1ª NOTA XERAL Ó APARTADO 3.2:

O XERUNDIO PSEUDOMODIFICADOR DE FRASE NOMINAL

Trátase dun xerundio²⁵ que actúa como núcleo dunha oración subordinada que pode desempeñar diferentes funcións sintácticas (predicativo, CC concesivo, CC causal / explicativo...), oración subordinada que a simple vista, e dado que se sitúa, delimitada por pausas, xusto despois dunha frase nominal, pode dar a impresión de que está a modificar o núcleo desta, pero que en realidade está a atanguer máis ca nada –ou, polo menos, en maior medida– ó verbo principal. Ex.:

Os seus libros, sendo tan malos, non llos vai publicar ninguén.

Notemos que non é equivalente a unha oración de relativo ($\neq$ *Os seus libros, que son tan malos, non llos vai publicar ninguén*), xa que a oración de relativo incide basicamente –ou polo menos en maior medida– sobre o verbo: o feito de que sexan uns libros tan malos é o que motiva que eu non crea que llos publiquen. Trataríase, pois, neste caso dunha subordinada que estaría a fornecer unha información de carácter causal-explicativo.

Obsérvese, ademais, que este tipo de oracións xerundiais son sempre explicativas, non especificativas (todos os seus libros son malos), así como que presentan a posibilidade de se antepor á frase nominal cuxo núcleo pode dar, enganosamente, a impresión que modifica (*Sendo tan malos, os seus libros non llos vai publicar ninguén*). Ademais, en moitos destes casos o xerundio pode ser substituído por unha secuencia constituída por unha *preposición* (ou *locución preposicional*) + *infinitivo* que manifeste a intención comunicativa de que se trate (*Os seus libros, ó / por seren tan malos, non llos vai publicar ninguén*).

25 Na medida en que non se atopa no mesmo nivel de clasificación có resto dos xerundios, dado que é susceptible de desempeñar diversas funcións sintácticas, recollémolo a xeito de nota xeral para o apartado 3.2.

Outros exemplos de xerundio pseudomodificador de frase nominal:

O partido, indo tan ben como ía ó descanso, acabámosto perdendo.
[Funcionando, neste caso, a oración subordinada da cal é núcleo como CC concesivo.]

A rapaza, mirándolle á cara e sen vacilar o máis mínimo, díxolle diante de todos que era un machista. [Funcionando, neste caso, como predicativo do suxeito.]

Con ese coche, andando como anda, pónome en Madrid en menos de catro horas. [Funcionando, neste caso, como CC causal-explicativo.]

2ª NOTA XERAL Ó APARTADO 3.2:

AMÁLGAMA / AMBIGÜIDADE DE VALORES

Por outra banda, cómpre ter tamén en conta que hai non poucos casos en que a interpretación do valor da oración de xerundio pode non estar moi clara ou definida e resultar, xa que logo, ambigua en certo grao, na medida en que non é raro que se amalgamen ou acumulen diversos posibles valores, de tal xeito que o valor real que encerre en si dependerá fundamentalmente do contexto ou da intención comunicativa do emisor. Así, nunha situación enunciativa como

–E logo agora dormes mellor? –Si. Andando un par de horas ó día, durmo mellor.

o valor xerundial pode presentar as seguintes posibilidades de interpretación:

Causal: *–Si. Posto que ando un par de horas ó día, durmo mellor.*

Condicional: *–Si. Se ando un par de horas ó día, durmo mellor.*

Temporal: *–Si. Cando ando un par de horas ó día, durmo mellor.*

4. O XERUNDIO COMPOSTO

Constitúe unha forma case non existente como tal en galego (onde, en todo caso, o verbo auxiliar sería *ter*, e non *haber*), lingua na que se adoita optar por outras estruturas, máis ou menos acaídas en función dos contextos.

Neste sentido, nótese que xa o propio uso da forma xerundial dá en moitos casos a idea dunha acción pasada, polo que neses contextos a forma composta resulta totalmente prescindible e inadecuada. Vémolo a seguir tomando como punto de partida uns enunciados en castelán e reflectindo diversas opcións posibles para manifestar esa mesma información en galego:

El entrenador, habiendo escuchado a todas las partes, decidió no convocar al jugador.

O adestrador, escoitando todas as partes, decidiu non convocar o xogador.

Non hai outra posibilidade de interpretación cá de que a acción de escoitar é anterior á de decidir.

O adestrador, tras # logo de # despois de escoitar a todas as partes, decidiu non convocar o xogador.

O adestrador, unha vez que escoitou a todas as partes, decidiu non convocar o xogador.

O adestrador, escoitadas todas as partes, decidiu non convocar o xogador.

*O adestrador, **tendo escoitado* a todas as partes, decidiu non convocar o xogador.

Es falta grave el ejercicio de cualquier actividad susceptible de compatibilidad sin haber obtenido la pertinente autorización o habiéndola obtenido con falta de veracidad.

É falta grave o exercicio de calquera actividade susceptible de compatibilidade sen obter a pertinente autorización ou obtén doa con falta de veracidade nos presupostos alegados.

A obtención da autorización con falta de veracidade é anterior ó incorremento en falta grave, na medida en que se trata dun requisito esixible (á parte da non obtención da dita autorización) para que se dea a posibilidade de incorrer na falta grave.

*É falta grave o exercicio de calquera actividade susceptible de compatibilidade sen obter a pertinente autorización ou *tén-*doa obtido* con falta de veracidade nos presupostos alegados.

Habiendo comido todo eso, no me estraña que le duela la barriga.

Comendo todo iso, non me estraña que lle doia a barriga.

Neste caso poderíase producir certa ambigüidade, xa que poderíamos estar ante un enunciado que unha persoa emite de xeito simultáneo a esa acción de comer que está a levar a cabo nese preciso momento outra persoa. Así, se o emisor A sabe que unha persoa B se queixou por dor de barriga ou se queixa a miúdo de dor de barriga, e logo a ve comer moito, pódelle facer ese comentario a unha terceira persoa C: *Comendo así, non me estraña que [a B] lle doia a barriga*. De todos os xeitos, o máis normal é que o contexto comunicativo desfaga a posible ambigüidade.

Logo de # Despois de comer todo iso, non me estraña que lle doia a barriga.

Tendo comido? todo iso, non me estraña que lle doia a barriga.

Velaquí un exemplo que non nos atrevemos a dicir de xeito categórico se se podería considerar gramatical ou non, inda que intuitivamente supomos que si se podería aceptar como correcto, na medida en que a acción de comer se pode entender como unha acción reiterativa (e este sentido reiterativo ou de repetición é, precisamente, o que nos fornece a perífrase *ter + participio*).

Naquelas situacións en que se poida producir certa ambigüidade respecto de se o xerundio está a marcar unha acción simultánea ou anterior á do verbo principal, o máis axeitado parece ser optar por algunha das outras opcións fornecidas nos exemplos que acabamos de ver:

Aos funcionarios en situación de servizos especiais computaráselles o tempo que permanezan en tal situación para efectos de ascensos, trienios e dereitos pasivos, excepto para os funcionarios públicos que, *ingresando* [→ tras ingresaren # logo de ingresaren # despois de ingresaren # unha vez ingresados] no servizo de institucións comunitarias europeas ou no de entidades e

organismos asimilados, exerciten o dereito de transferencias establecido no artigo 11.2 do anexo 8 do Estatuto dos funcionarios das Comunidades Europeas.

De todos os xeitos, e malia todo isto que acabamos de comentar, cómpre ter en conta que o xerundio composto si que é empregado naturalmente en certos contextos:

- a. Fundamentalmente naqueles en que a oración xerundial funciona como subordinada condicional e quen emite o enunciado recolle un feito pasado que está latente na conversa ou que se acaba de anunciar:

—Regresar si que regresou, porque eu vira no rueiro pola mañá.
—Pois téndoa visto, ben nos puideches avisar.

- b. Tamén, e en relación co que vimos no terceiro dos exemplos, se recolle a secuencia “tendo + participio” naqueles casos en que se trata dunha manifestación da perífrase “ter + participio” e, polo tanto, indica repetición ou reiteración (isto é, indica que a acción ou feito de que se trata se realizou máis dunha vez ou é durativa-repetitiva no tempo):

Como se podía explicar que tendo conversado tantas e tantas veces acerca de libros e autores galegos, ningún me falara nunca del?

Ti, tendo traballado con el, saberás se pode ser unha boa incorporación para a empresa ou non.

5. O XERUNDIO LEXICALIZADO (E SEMILEXICALIZADO)

Algúns xerundios experimentaron un proceso de lexicalización en virtude do cal pasaron a funcionar como outra categoría gramatical. Isto acontece basicamente cos xerundios *ardendo* e *fervendo*, que pasan a actuar como adxectivos cando van incluídos en certas estruturas sintagmáticas ou ligados a certos substantivos:

–*ardendo* (a modo de adxectivo, como sinónimo de *ardente*). Exs.:

E co peito ardendo en dor, e o corazón partido, despediuse para sempre do seu amor.

Queima coma un ferro ardendo. [Exemplo tirado da acepción 3 de *arder* que aparece no *Dicionario de Real Academia Galega* (DRAG) en liña.]

–*fervendo* (a modo de adxectivo, como sinónimo de *fervente*). Exs.:

Meteu o dedo na auga fervendo e escaldou o coiro.

No DRAG, a sétima acepción de *ferver* reza, literalmente, o seguinte: “Cociñar [unha substancia, particularmente un alimento] en auga fervendo ou noutro líquido”.

Como se pode observar, en ambos os casos precedentes a lexicalización pode ter a súa orixe nun proceso de elisión dunha oración de relativo construída co verbo *ser*:

E co peito que estaba ardendo en dor, e o corazón partido, despediuse para sempre do seu amor.

Queima coma un ferro que está ardendo.

Meteu o dedo na auga que estaba fervendo e escaldou o coiro.

No DRAG, a sétima acepción de *ferver* reza, literalmente, o seguinte: “Cociñar [unha substancia, particularmente un alimento] en auga que está/estea fervendo ou noutro líquido”.

Tamén se poderían incluír dentro deste grupo outros dous xerundios que pasan a actuar como preposicións (mesmo xa o propio DRAG os recolle especificamente con esta categoría gramatical):

–*quitando* [*quitando que* & *quitando se*]. Exs.:

Quitando tres, aprobamos todos. [Exemplo tirado do DRAG.]

Quitando se chove, imos ir á romaría. [Exemplo tirado do DRAG.]

–*sacando* [*sacando que* & *sacando se*]. Exs.:

As fachadas consérvanse tal como eran a principios de século, sacando dúas ou tres. [Exemplo tirado do DRAG.]

Imos marchar mañá, sacando que cambie o tempo. [Exemplo tirado do DRAG.]

Alén destes xerundios, tamén existen outros nos cales a lexicización quizais non se manifeste nun grao tan acusado e que podemos denominar como “semilexicizados”, na medida en que, malia se poderen assimilar a outras categorías gramaticais, manteñen en certo grao as súas características verbais. Exs.:

–*colgando* (a modo de adxectivo, como sinónimo de *colgante*). Exs.:

A súa papada colgando ocupaba case toda a foto.

Unha ponte colgando une as dúas vilas.

–*incluíndo* & *excluíndo* [a modo de adxectivo, como sinónimos de *incluído/a(s)* e *excluído(s)*]. Exs.:

Tocaron durante unha hora cancións exitosas, incluíndo [=incluídas] varias baladas.

Hai entrada libre, pero excluíndo [=excluídos] os menores de idade.

–*exceptuando* & *excluíndo* & *salvando* & *non sendo* (asimilados a funcións preposicionais, como sinónimos de *agás* ou *bardante*). Exs.:

Exceptuando / Excluíndo / Salvando / Non sendo tres, aprobamos todos.

Exceptuando / Excluíndo / Salvando / Non sendo se chove, imos ir á romaría.

–*dependendo de* (asimilado a funcións preposicionais, como sinónimo de *segundo* na acepción 5 do DRAG: “En correspondencia a, en proporción a unha condición disxuntiva”). Exs.:

Pagamos dependendo do [=segundo o, en función do] que se traballe.

Dependendo do [=segundo o, en función do] que pida e ofrezga, contratarémolo ou non.

BIBLIOGRAFÍA

Álvarez, Rosario e Xosé Xove (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.

Beets, María (2010): *Tipos de gerundio y modos de parafrasearlo. Un estudio sobre diferentes usos del gerundio en dos traducciones de Mästerdetektiven Blomkvist de Astrid Lindgren*. Lunds: Universitet. Memoria de licenciatura. Disponible en <https://docplayer.es/20957263-Tipos-de-gerundio-y-modos-de-parafrasearlo.html>

Fernández Lagunilla, Marina (1999): “Las construcciones de gerundio”, en Ignacio Bosque e Violeta Demonte (eds.), *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Real Academia Española / Espasa Calpe, 3443-3503.

Lepre Pose, Carmen (2006): “El gerundio de posterioridad. ¿Un proceso de cambio?”, en Milka Villayandre Llamazares (ed.), *Actas del XXXV Simposio Internacional de la Sociedad Española de Lingüística*. León: Universidad, 1060-1085. Disponible en <http://fhyc.unileon.es/SEL/actas/Lepre.pdf>

Martínez Amador, Emilio M.^a (1974): *Diccionario gramatical y de dudas del idioma*. Barcelona: Sopena, 674-677.

Morales Ardaya, Francisco (2008): “Los usos del gerundio”, en *Apuntes para la redacción*. Disponible en <https://studylib.es/doc/5480190/6.-los-usos-del-gerundio> [consulta 12/12/2018].

Real Academia Española y Asociación de Academias de la Lengua Española (2009): *Nueva gramática de la lengua española* [web]. Madrid: Real Academia Española. Disponible en <http://www.rae.es/recursos/gramatica/nueva-gramatica>.

DELIMITACIÓN SEMÁNTICA DO CONCEPTO ANTROPOLÓXICO DO XÉNERO

Inés Veiga Mateos

Belén Poutón Reboredo

Tania de Dios Miguéns

TERMIGAL

Real Academia Galega

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades

termigal@cirp.gal

Resumo: A oposición home/muller non reside unicamente na distinta natureza sexual dos corpos, senón que tamén implica a adopción de distintos roles na sociedade. Desde o mesmo momento en que nacemos, as persoas estamos expostas a un gran número de condicionantes e estereotipos que reflicten o que a sociedade espera de cada corpo. A diferenza da noción de *sexo*, empregada maioritariamente para aludir aos trazos biolóxicos, o concepto de *xénero* desenvolveuse no discurso feminista para designar o conxunto de paradigmas socioculturais que promovían a inferioridade da muller e a súa subordinación ao home. Neste artigo afóndase no significado do termo *xénero* e os novos sentidos que foi adquirindo co paso do tempo. Para iso, analízanse en primeiro lugar as definicións rexistradas para as voces *sexo* e *xénero* en diversos dicionarios xerais, co obxectivo de determinar se identifican satisfactoriamente cada unha das nocións aludidas. Seguidamente, estúdanse diversas unidades poliléxicas formadas a partir da palabra *xénero* a fin de comprobar se o significado que adquire nestas expresións coincide co especificado nos repertorios anteriores. Por último, expóñense as principais conclusións observadas neste estudo.

Palabras chave: *xénero*, *sexo*, feminismo, muller, patriarcado, heteronormatividade.

Title: Semantic delimitation of the anthropological concept of gender.

Abstract: Man/woman opposition is not solely determined by sex distinction, but also by the different social roles they fulfil. Based on their bodies, people are exposed to prejudice and stereotypes affecting their social behaviour. The term *sex* is usually associated with a person's biological characteristics, while *gender* was first employed in feminist discourse to refer to sociocultural paradigms leading to women's inferiority and subordination to men. This paper focuses on the study of the meaning of *gender* and the new senses acquired over time. To this purpose, definitions of *sex* and *gender* in general dictionaries will be analysed. Then, several multiword expressions containing the term *gender* will be studied on a case-by-case basis. Finally, conclusions will be drawn.

Key words: gender, sex, feminism, woman, patriarchy, heteronormativity.

INTRODUCCIÓN

Na lexicografía europea tradicional, o termo *muller* era definido como 'hembra del hombre' (Terreros 1787: s.v. *mujer*) ou 'compagne de l'homme' (Augé 1922: s.v. *femme*), descrições que reflectían a concepción androcéntrica imperante na sociedade occidental. Segundo esta visión, o home era considerado o ser dominante e superior, a medida de todas as cousas, mentres que a muller era, en palabras de Simone de Beauvoir, "a Outra" (2008: 38), o ser destinado a servilo e a satisfacer as súas necesidades de modo irrecíproco: "a muller sempre foi, se non a escrava do home, polo menos a súa vasala; os dous sexos xamais compartiron o mundo en pé de igualdade" (2008: 43-44). Esta asimetría na relación de poder xustificábase atendendo a razóns supostamente naturais ou biolóxicas e era defendida tamén por distintas correntes filosóficas, desde Aristóteles a Freud (Flax 1995: 99-100), nas que os sexos eran presentados como polos opostos: o home encarnaba a actividade e o positivismo, mentres que a muller representaba a pasividade e o negativismo.

O sexo vén determinado comunmente en función dos trazos biolóxicos dunha persoa, os cales fan que esta sexa considerada un

home ou unha muller. Así, na cultura occidental téndese a admitir unicamente a existencia de dous sexos, e toda variación corporal que non encaixe no dualismo sexual imperante é percibida como un defecto ou anomalía¹. Ao contrario do que sucede neste contexto, onde o dualismo sexual foi durante moito tempo asumido como algo natural e universal, a intersexualidade² está plenamente aceptada noutras culturas e mesmo forma parte da propia identidade étnica. De feito, en determinadas sociedades tense en consideración a existencia dun “terceiro xénero” ou “terceiro sexo” (Gómez 2009: 706)³ que non viría determinado só polos trazos biolóxicos da persoa.

A concepción do sexo varía en función de paradigmas socioculturais, pois os corpos non son reproducións de morfoloxías únicas (López 2019: 54): é a cultura a que dá sentido ao sexo e á anatomía (Butler 2006: 25) e a que establece como se delimitan e se definen os distintos sexos (Gómez 2009: 707). Xa que logo, o binarismo sexual non resulta da simple diferenciación biolóxica dos corpos, senón tamén da atribución a cada un dos sexos dunha serie de valores que condicionan o seu desenvolvemento vital, que determinan o modo en que se relacionan e que dan lugar á separación das funcións que respectivamente exercen un e outro na orde social. É dicir, na concepción que os seres humanos facemos do sexo, este é indisoluble dunha serie de construtos que arbitrariamente lle atribuímos: o xénero.

O termo *xénero* comezou a empregarse no discurso feminista dos anos setenta do século xx (Castro/Reimóndez 2013: 18) para facer referencia a “los atributos, las actividades, las conductas y los roles establecidos socialmente que una sociedad en particular

1 Para ilustrar esta afirmación, pódese citar como exemplo o termo *hermafroditismo* (hoxe desaconsellado en favor de *intersexualidade*), cualificado de “monstruosidade” (RAE 1780: s.v. *hermafrodita*) ou de “vicio de conformación” (RAE 1884: s.v. *hermafrodita*) na lexicografía tradicional.

2 Segundo a Oficina do Alto Comisionado das Nacións Unidas para os Dereitos Humanos, as persoas intersexuais son aquelas que ao nacer presentan caracteres sexuais (como os xenitais, as gónadas e os cromosomas) que non se corresponden coa típica noción binaria do corpo humano (OACDH 2014).

3 Gómez Suárez (2009: 699) cita o caso dos *hijra* do sur de Asia, que constitúen un grupo social integrado maioritariamente por persoas do sexo masculino, aínda que tamén por persoas que presentan caracteres sexuais ambiguos, que teñen en común o feito de non considerarse a si mesmas nin homes nin mulleres.

considera apropiados para niños y hombres, o niñas y mujeres” (APA 2011: 1). Desde o mesmo momento en que nacemos, as persoas estamos expostas a un gran número de condicionantes e estereotipos que reflicten o que a sociedade espera de nós e que regulan o noso aspecto externo, o comportamento cos demais, as funcións e tarefas que asumiremos e os nosos gustos e intereses. Así, a través da imposición de roles segundo o sexo dos individuos, perpetúase a superioridade do home fronte á muller, como sucede no seo das sociedades patriarcais e heteronormativas prototípicas. Nelas, o home pode desenvolver a súa vida en por si e para si: é provedor e protector da familia, distínguese como unha figura de autoridade e poder, pode participar en distintas esferas da vida pública, como a política e a cultura, goza de independencia e é considerado un ser sexual por natureza. A muller, en cambio, debe dedicarse por enteiro á familia e ao fogar, é unha figura falta de prestixio e influencia, queda relegada á esfera da vida privada, carece de autonomía e é considerada un ser sexuado, obxecto de pracer, cuxa principal función é a reprodución. Disto dedúcese que o xénero constitúe a base das diferenzas sociais entre homes e mulleres, mais estas poden variar dunha cultura a outra do mesmo xeito que tamén poden modificarse ao longo do tempo (Comisión Europea 1998: 32). Tamén se manifestan neste sentido algunhas investigadoras, como Butler e Scott, quen conciben o xénero como un “construto totalmente inestábel e constantemente cambiante e escorregadizo” (Castro/Reimóndez 2013: 61).

Aínda que en principio a diferenza entre *sexo* e *xénero* poida resultar clara, o certo é que ambos os dous termos designan conceptos interdependentes que se inflúen mutuamente e se encontran en continua interacción (Fernández 2011: 53), o que fai que resulte complexo aludir a un e outro de maneira illada. Nos seguintes apartados presentaremos as definicións que se ofrecen nun conxunto de dicionarios para os termos *sexo* e *xénero*, co obxecto de identificar as características esenciais de cada un destes conceptos e comprobar se coinciden co uso que se fai destas voces na lingua actual. Ademais, analizaremos os posibles condicionamentos culturais ou ideolóxicos que subxacen na descrición destas formas e que poden afectar á súa comprensión ou á transmisión de estereotipos. A continuación,

estudaremos algúns termos e expresións formados a partir de *xénero* e analizaremos o seu significado implícito, a fin de verificar se este se axusta ao especificado nos repertorios lexicográficos.

1. A VOZ *SEXO* NOS DICIONARIOS XERAIS

Transcribimos a continuación as definicións que se recollen para a voz *sexo* no *Dicionario da Real Academia Galega* (en adiante, DRAG), o *Dicionario de galego* de Ir Indo (DGII), o *Gran dicionario Xerais da lingua* (GDXL), o *Diccionario de la lengua española* da Real Academia Española (DLE), o *Dicionário Priberam da língua portuguesa* (Priberam), o *Dicionário Infopédia da língua portuguesa* (Infopédia), o *Diccionari de la llengua catalana* do Institut d'Estudis Catalans (DIEC), o *Dictionnaire de français* de Larousse (Larousse), o *Vocabolario Treccani* do Istituto della Enciclopedia Italiana (Treccani) e o *English Dictionary* de Oxford University Press (Oxford).

sexo: 1 Conxunto de características orgánicas que permiten distinguir un individuo macho dun individuo femia. *Sexo masculino e sexo feminino*. [DRAG]

sexo: 1 *s m. BIOL/XEN.* Conxunto de fenómenos que polarizan os individuos dunha mesma especie en machos e femias. [DGII]

sexo: 1. Conxunto de factores bioquímicos, fisiolóxicos e orgánicos que polarizan os individuos dunha mesma especie en masculinos e femininos. [GDXL]

sexo: 1. m. Condición orgánica, masculina o femenina, de los animales y las plantas. [DLE]

sexo: 1. Diferença física ou conformação especial que distingue o macho da fêmea (ex.: *sexo feminino, sexo masculino*). [Priberam]

sexo: 1. Conjunto de características físicas e funcionais que distinguen o macho da fêmea. [Infopédia]

sexe: 1. Conjunt de les peculiaritats bioquímiques, fisiològiques i orgàniques que divideixen els individus d'una espècie en mascles i femelles i fan possible entre ells, mitjançant els adequats processos de conjugació o fecundació, una periòdica modificació de la informació genètica. [DIEC]

sexe : Caractère physique permanent de l'individu humain, animal ou végétal, permettant de distinguer, dans chaque espèce, des individus mâles et des individus femelles; ensemble de ces individus mâles ou femelles. [Larousse]

Sesso: 1. a. Il complesso dei caratteri anatomici, morfologici, fisiologici (e negli organismi umani anche psicologici) che determinano e distinguono tra gli individui di una stessa specie, animale o vegetale, i maschi dalle femmine e viceversa: *la determinazione del s.; s. maschile, s. femminile; cambiamento o mutamento di sesso*. [Treccani]

sex: Either of the two main categories (male and female) into which humans and most other living things are divided on the basis of their reproductive functions. [Oxford]

Polo xeral, as descrições consignadas son xenéricas e pretenden ter aplicación tanto para o ser humano como para os animais e as plantas, de aí que fagan mención de maneira inespecífica a “individuo” (DRAG), “individuo dunha especie” (DGII, GDXL, DIEC), “seres vivos” (Oxford) ou “animais e plantas” (DLE, Treccani). No que respecta a esta última expresión, entendemos que algunhas fontes integran o ser humano no grupo animal, mentres que outras o consideran un grupo independente, como se observa no Larousse: “individuo humano, animal ou vexetal”. Con todo, cómpre ter en conta que non todos os seres vivos son sexuados, como ocorre con algúns animais e plantas, de modo que as descrições anteriores non serían válidas se non se especificasen os grupos resultantes da categorización dos individuos (macho/femia, masculino/feminino). Neste sentido, unhas obras recorren ao binomio *macho/femia*, tipicamente aplicado aos animais, como evidencian o DRAG, o DGII, o Priberam, o Infopédia, o DIEC, o Larousse e o Treccani; e outras empregan o dúo *masculino/feminino*, maioritariamente asignado aos humanos, como reflicten o GDXL e o DLE. Se ben é certo que o primeiro par de opostos tende a usarse máis para animais e o segundo para persoas e plantas, ambos os binomios poden considerarse correctos para aludir a calquera destes referentes, tal como

se deduce da definición lexicográfica destas voces⁴. Soamente no Oxford parece intuírse un conxunto non pechado de opcións, ao mencionar “calquera das dúas principais categorías”, onde a expresión pode dar a entender a existencia dun número indefinido de elementos, o que sen dúbida rompe coa tradicional consideración dual do sexo nos seres vivos.

Por outra banda, os trazos nos que se fundamenta a distinción teñen, segundo o DRAG e o DLE, natureza “orgánica”, orientación coa que coinciden o Priberam e o Larousse ao consideralos “físicos”. En cambio, na definición que ofrece o Oxford non se achega ningunha descrición destas características, senón que se alude só á súa finalidade, a “reproducción”. No Infopédia faise referencia a aspectos “físicos e funcionais”, de modo que a diferenciación entre individuos se basea en funcións específicas, ademais de no aspecto anatómico. Para o GDXL e o DIEC, a distinción depende de condicións “bioquímicas, fisiolóxicas e orgánicas”, do que se desprende que para os seus equipos lexicográficos o factor hormonal tamén inflúe na polarización dos individuos. No Treccani, aos caracteres “anatómicos, morfolóxicos e fisiolóxicos” propios de animais e plantas, engádense as propiedades “psicolóxicas” no caso dos humanos. Tamén sorprende que o Larousse defina o sexo como un carácter permanente dos individuos, co que se nega a posibilidade de que poida ser modificado. Fronte á especificidade destes enunciados, contrasta a vaguidade e indeterminación expresadas no DGII (“fenómenos”) e no Priberam (“conformación especial”), que non achegan información verbo da natureza destes trazos.

Á vista destas definicións, podemos deducir que segundo estas fontes o sexo dun individuo vén determinado principalmente por criterios anatómicos, aínda que algúns repertorios tamén recoñecen factores funcionais e, nun único caso, psicolóxicos. Estas descricións aproxímanse de maneira xeral ás empregadas tradicionalmente no ámbito científico, que establecían a natureza sexual

4 No DRAG, por exemplo, as definicións consignadas para *macho* (“individuo que, nos seres vivos con sexos separados, posúe órganos sexuais capaces de fecundar”) e *femía* (“individuo que, nos seres vivos con sexos separados, está dotado de órganos sexuais produtores de gametos femininos, aptos para ser fecundados”) son válidas para a descrición de calquera ser vivo, con independencia do grupo ao que se adscriba.

dos corpos baseándose na coherencia entre os compoñentes cromosómicos, hormonais, gonadais e anatómico-xenitais (Flores 2001: 87), aínda que con maior predominio deste último sobre os demais criterios. Con todo, como expoñen García Dauder *et alii* (2016: 111-118), non existen límites precisos entre un e outro sexo, o que resulta na existencia de corpos que non encaixan nos prototipos considerados para o home e para a muller.

2. A VOZ *XÉNERO* NOS DICIONARIOS XERAIS

Nas seguintes liñas incorporamos as definicións que se documentan para o termo *xénero* nos repertorios mencionados no apartado anterior.

xénero: 8. Conxunto de características, comportamentos, funcións e valoracións socioculturais que se asigna como apropiado para cada un dos sexos nunha sociedade determinada. *Identidade de xénero*. [DRAG]

xénero: Ø [DGII]

xénero: 9. [En antropoloxía cultural] clase de persoas segundo as súas funcións culturais en razón dos sexos. [GDXL]

género: 3. m. Grupo al que pertenecen los seres humanos de cada sexo, entendido este desde un punto de vista sociocultural en lugar de exclusivamente biológico. [DLE]

género: 11. Conjunto de propiedades atribuídas social e culturalmente em relação ao sexo dos individuos. [Priberam]

género: 4. Categoria resultante da diferenciación sociocultural (e non exclusivamente biológica) entre homens e mulheres, que varia consoante a cultura e que influencia o estatuto, o papel social e a identidade sexual de cada individuo no seio da comunidade em que se insere. [Infopédia]

gènere: 5 *l* m. [AN] Sexe en funció dels trets, dels rols i de les funcions que li són culturalment associats. [DIEC]

genre : Ø [Larousse]

genere: 4 **b.** Per estens., con riferimento alla specie umana, carattere maschile o femminile dell'individuo, anche in senso

biografico, sociale, professionale, come nell'espressione *identità di genere*, con cui s'intende la costellazione di caratteri anatomico-funzionali, psichici, comportamentali che definiscono il genere in sé stesso e in quanto posseduto, accettato e vissuto dall'individuo nella storia familiare da cui proviene e nella società in cui vive. [Treccani]

gender: Either of the two sexes (male and female), especially when considered with reference to social and cultural differences rather than biological ones. The term is also used more broadly to denote a range of identities that do not correspond to established ideas of male and female. [Oxford]

Como pode observarse nas entradas precedentes, non todos os dicionarios consultados ofrecen unha definición específica para este concepto antropolóxico, como acontece no DGII ou o Larousse, e, nas obras nas que si se rexistra, a descrición desta noción figura entre as últimas acepcións do artigo lexicográfico, probablemente debido á súa recente incorporación aos repertorios.

As definicións anteriores adoitan referirse ao *xénero* como un 'conxunto de características que se lle atribúen a unha persoa en función do sexo'. O DRAG considera que, ademais destas características, influen tamén os “comportamentos, funcións e valoracións socioculturais” e nesta liña maniféstanse igualmente o DIEC, ao mencionar os “roles e funcións”, e o Treccani, onde se alude aos “caracteres anatómico-funcionais, psíquicos e comportamentais”. A partir destas descricións evidénciase que o xénero non é, xa que logo, unha característica inherente ao individuo, senón un construto que depende de factores externos á persoa. Así, segundo o DRAG, o DLE, o Priberam e o Oxford, o xénero ten un compoñente “sociocultural”, mentres que para o GDXL e o DIEC é só “cultural” e para o Treccani é “biográfico, social e profesional”. Adicionalmente, de conformidade coa información subministrada no Infopédia, no xénero inflúe tamén a “identidade sexual” percibida por cada individuo, unha precisión que se elide nas principais fontes, nas que unicamente se facía referencia a cuestións alleas á persoa.

A maioría dos repertorios, agás o Treccani, citan a palabra *sexo* nas definicións correspondentes á voz *xénero*, o que non resulta estraño se temos en conta que ambos os dous vocábulos designan

conceptos interdependentes. Con todo, si que sorprende que nalgúns enunciados se empregue o termo *sexo* en calidade de descriptor, como se observa, por exemplo, no DIEC (“sexo”) e no Oxford (“calquera dos dous sexos”). Neste sentido, tampouco axuda a percibir a diferenza entre ambas as dúas nocións o feito de que a expresión *de xénero* apareza definida como ‘por razón de sexo’, como sucede nalgunha obra lexicográfica:

gènere: 5 2 [AN] [LC] de gènere *loc. adj.* Per raó de sexe. *Discriminacions de gènere.* [DIEC]

Por outra banda, chama a atención que algúns dicionarios, en lugar de presentar o concepto a través da enumeración das súas características identificativas, definen *xénero* como un grupo resultante da categorización das persoas en función duns trazos determinados, como se deduce da utilización dos descritores “clase de persoas” (GDXL), “grupo” (DLE) ou “categoría” (Infopédia). Nestas obras o *xénero* explícase aludindo ao conxunto de individuos que reúnen as condicións especificadas, o que constitúe unha extensión semántica xerada a partir do sentido recto do termo. Ademais, se en todas as definicións de *sexo* atopabamos referencias explícitas ao dualismo macho/femina ou masculino/feminino, nas de *xénero* só se mencionan as súas posibles manifestacións en dúas obras: o Oxford, a través da expresión “macho e femina”, e o Treccani, coa especificación “masculino ou feminino”. Non obstante, estas puntualizacións coinciden coas incluídas nas referidas acepcións de *sexo* destes repertorios, de modo que non permiten aos usuarios aclarar as súas eventuais dúbidas con respecto a estas dúas nocións.

Nos estudos feministas tende a empregarse o termo *xénero* para aludir ás “connotaciones sociales y jerárquicas que se constrúen sobre la diferencia sexual” (García-Granero 2017: 257) e que lexitiman a existencia de desigualdades sociais baseadas na distinta natureza dos corpos. Con respecto ao tratamento desta voz na lexicografía actual, resulta significativo que algunhas das obras de maior uso non contén aínda cun artigo para esta forma, tan empregada nos nosos días. Malia isto, nos dicionarios que si a recollen, a definición consignada presenta certos problemas, como evidencian a gran disparidade nocional na escolla dos descritores, a referencia explícita

a *sexo* que se fai nos enunciados definitorios ou a especificación dos valores da clasificación do xénero coincidentes cos do *sexo*. Estas cuestións, lonxe de resolver as posibles vacilacións relacionadas coa descodificación do concepto, acrecentan as dúbidas dos usuarios verbo da oposición *sexo/xénero*.

3. ANÁLISE DE TERMOS FORMADOS A PARTIR DE *XÉNERO*

A partir do exposto, pódense entrever algunhas das dificultades que atopamos os falantes para utilizar correctamente os termos *sexo* e *xénero*. Desde hai algunhas décadas vense reivindicando unha ruptura co modelo androcéntrico e heteronormativo vixente que permita cambiar os criterios segundo os que se define a determinación sexual dos corpos e que posibilibite a igualdade efectiva de dereitos das persoas, así como a liberdade de escolla e expresión da propia identidade de xénero sen temor a posibles represións. Grazas a estes movementos, vemos día a día como se van acuñando novas expresións para dar visibilidade a distintas realidades, ata hai pouco inno-meadas e, xa que logo, silenciadas.

A continuación presentaremos unha pequena escolma de unidades terminolóxicas que conteñen a voz *xénero* e describiremos o significado co que se emprega, ademais de achegar outros datos relevantes sobre os conceptos seleccionados. Os termos están agrupados en función do significado que adquire *xénero* na unidade terminolóxica, de modo que un primeiro bloque (A) identifica *xénero* con ‘mulleres’ ou cunha ‘perspectiva feminista’ (*estudos de xénero*, *violencia de xénero*); o segundo (B), coa ‘oposición home/muller na estrutura social’ (*binarismo de xénero*, *fenda de xénero*, *discriminación por xénero*, *igualdade de xénero*, *nesgo de xénero*, *perspectiva de xénero*, *rol de xénero*); o terceiro (C) co ‘construto identitario baseado na percepción dun mesmo como ser masculino, feminino etc.’ (*cisxénero*, *disforia de xénero*, *expresión de xénero*, *identidade de xénero*, *transxénero*); e o cuarto (D) con ‘sexo’ (*reasignación de xénero*).

A. XÉNERO = ‘MULLERES’ OU ‘PERSPECTIVA FEMINISTA’

estudos de xénero

PT estudos de género; ES estudios de género, estudios sobre la mujer;

CA estudis de gènere; FR études de genre; IT studi di genere;

EN gender studies, women's studies

No glosario *100 palabras para la igualdad* (Comisión Europea 1998) recóllese para o inglés *gender studies*, documentado como sinónimo de *women's studies*, o equivalente en castelán *estudios sobre la mujer*. Esta disciplina nace nos Estados Unidos a raíz do auxe do movemento feminista da década de 1960 e ten como obxectivo a revisión do paradigma científico ata daquela vixente, a fin de que este abandone a perspectiva androcéntrica e teña en conta a muller como suxeito activo (Gamba 2009: 124). Dado que a maioría dos estudos están elaborados desde unha perspectiva feminista e se orientan a denunciar as desigualdades sociais sufridas polas mulleres, é usual que se identifique *estudos de xénero* con ‘estudos de mulleres’⁵. Non obstante, como expoñen algúns investigadores, a perspectiva de xénero non se reduce a analizar a discriminación da muller ao longo da historia, senón que trata de explicar as diferenzas entre os sexos desentrañando as relacións de poder que se establecen entre eles, con atención á súa evolución social e histórica e o seu carácter transversal (Gamba 2009: 122). Ademais, cómpre ter en conta que desde o punto de vista lingüístico o termo *xénero* non debería equivaler a ‘mulleres’ nin a ‘perspectiva feminista’, dado que estaría identificando o concepto cun dos seus posibles valores. Así pois, podemos concluír que os *estudos de xénero* non se corresponderían cos *estudos da muller*, senón que estarían centrados na relación de desigualdade entre os xéneros.

5 Por exemplo, para Esperanza Bosch e Victoria A. Ferrer “los estudios de género son estudios feministas” (2002: 237).

violencia de xénero

PT violência de gênero; ES violencia de género; CA violència de gènere;
FR violence de genre; IT violenza di genere; EN gender violence

Segundo a Lei orgánica 1/2004, de 28 de decembro, de medidas de protección integral contra a violencia de xénero, este termo fai referencia á “violencia que, como manifestación da discriminación, a situación de desigualdade e as relacións de poder dos homes sobre as mulleres, se exerce sobre estas por parte dos que sexan ou fosen os seus cónxuxes ou de quen estean ou estivesen ligados a elas por relacións similares de afectividade, aínda sen convivencia” (artigo 1.1). Como pode apreciarse, na expresión *violencia de xénero* o termo *xénero* non coincide cos significados apuntados na sección anterior deste artigo, xa que segundo a citada norma esta violencia é a exercida unicamente contra as mulleres.

De maneira análoga, no glosario *100 palabras para la igualdad* (Comisión Europea 1998), considérase que a *violencia sexista* é “todo tipo de violencia ejercida mediante el recurso o las amenazas de recurrir a la fuerza física o al chantaje emocional; se incluyen la violación, el maltrato de mujeres, el acoso sexual, el incesto y la pederastia”. Aínda que non se especifica a que persoas se aplica o termo, si se menciona o colectivo feminino nun dos actos violentos especificados (“maltrato de mulleres”) e cómpre tamén ter en conta que algunhas das outras accións aludidas teñen como vítimas maioritariamente as mulleres (“violación”, “acoso sexual”).

Desde a perspectiva lingüística, *violencia de xénero* defínese de maneira máis coherente no *Gender Equality Glossary and Thesaurus* (Instituto Europeo de Igualdade de Xénero 2016: s.v. *gender violence*), onde se describe como “violence directed against a person because of that person’s gender, gender identity or gender expression, or which affects persons of a particular gender disproportionately”. Como se desprende desta descrición, o que distingue a violencia de xénero de calquera outra forma de violencia é que a primeira está baseada no xénero, de modo que non se restrinxe exclusivamente á exercida polos homes contra as mulleres, senón que pode partir de calquera persoa contra calquera outra. Esta mesma orientación é defendida noutros termos referidos á igualdade entre

homes e mulleres, como *acoso sexual*⁶, *discriminación directa por razón de sexo*⁷ ou *igualdade de remuneración por razón de sexo*⁸, conceptos que se presentan de maneira neutra, a pesar de seren cuestións que afectan maioritariamente ás mulleres.

Como expoñen Castro e Reimóndez (2013: 157), a denominación da violencia dirixida contra as mulleres é controvertida e deu lugar a diversas expresións que tiveron distinta fortuna, debido, en gran parte, á súa difusión a través dos medios de comunicación. De todas elas, detémonos a analizar as máis empregadas: *violencia doméstica*, *violencia contra a muller* e *violencia machista*. A unidade *violencia doméstica* transmite a idea de que os actos se producen na residencia da unidade familiar, mais este non debe considerarse un trazo característico, xa que pode producirse tamén noutros espazos e, en todo caso, non se trata do único tipo de violencia que pode darse no fogar. Pola súa parte, a expresión *violencia contra a muller* designaría, de acordo co artigo 1 da Convención de Belém do Pará, “cualquier acción o conducta, basada en su género, que cause muerte, daño o sufrimiento físico, sexual o psicológico a la mujer, tanto en el ámbito público como en el privado” (Organización dos Estados Americanos 1994). Non obstante, presenta o inconveniente de mencionar na denominación o colectivo que recibe esta forma de violencia, as mulleres, polo que podería provocar a súa vitimización. Ademais, convén ter en conta que as vítimas da violencia non son só as mulleres vinculadas emocionalmente co agresor, senón tamén outros parentes relacionados con elas, en especial os fillos e

6 Na Lei orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para a igualdade efectiva de mulleres e homes, defínese o *acoso sexual* como o “comportamento, verbal ou físico, de natureza sexual que teña o propósito ou produza o efecto de atentar contra a dignidade dunha persoa, en particular, cando se crea un contorno intimidatorio, degradante ou ofensivo” (artigo 7.1).

7 Na mesma norma anterior, considérase que a *discriminación directa por razón de sexo* é a “situación en que se atopa unha persoa que sexa, fose ou puidese ser tratada, en atención ao seu sexo, de xeito menos favorable que outra en situación comparable” (artigo 6.1).

8 No Real decreto lexislativo 2/2015, de 23 de outubro, polo que se aproba o texto refundido da Lei do Estatuto dos traballadores, alúdese da seguinte maneira á *igualdade de remuneración por razón de sexo*: “O empresario está obrigado a pagar pola prestación dun traballo de igual valor a mesma retribución, satisfeita directa ou indirectamente, e calquera que sexa a súa natureza, salarial ou extrasalarial, sen que se poida producir discriminación ningunha por razón de sexo en ningún dos elementos ou condicións daquela” (artigo 28).

fillas. Por último, a fórmula *violencia machista* serviría para designar todos os actos violentos que son consecuencia dun comportamento machista que evidencia as desiguais relacións de poder estruturais dunha sociedade patriarcal. Destas denominacións, esta última é a que consideramos máis satisfactoria para designar especificamente a violencia exercida polos homes sobre as mulleres, xa que se basea na causa deste tipo de violencia (o machismo), sen restrinxilo a un ámbito concreto e sen aludir á vítima.

B. XÉNERO = ‘OPOSICIÓN HOME/MULLER NA ESTRUCTURA SOCIAL’

binarismo de xénero

PT binário de género; ES binarismo de género; FR binarité de genre;
CA binarisme de gènere; IT binarismo di genere;
EN gender binary, gender binarism

Esta expresión alude á concepción que naturaliza os comportamentos e funcións sociais asignados a homes e mulleres segundo o seu sexo anatómico (Núñez/Ponce/Woolfolk 2015: 72). O binarismo identifica cada un dos sexos cunha serie de atributos tradicionais que reforzan o que se espera da persoa considerada varón e o que se espera da considerada muller. Esta perspectiva é criticada por normalizar os estereotipos de xénero sen ter en conta a identidade de xénero de cada persoa nin a existencia de corporeidades distintas, pois non recoñece a falta de identificación entre sexo e xénero, a intersexualidade nin a transexualidade. Segundo expoñen García Dauder *et alii* (2016: 102), este sistema dual asúmese como se fose “natural, transhistórico y universal”, mais o certo é que se basea en presupostos culturais que non se manteñen en todas as sociedades: algunhas comunidades, como xa se adiantou no apartado introdutorio, contan con categorías múltiples referidas ao sexo/xénero das persoas.

fenda de xénero

PT fosso entre géneros; ES brecha de género; CA bretxa de gènere;
FR disparité entre les genres; IT disparità tra i generi; EN gender gap

O termo *fenda de xénero* defínese no DRAG como a “situación de desigualdade entre homes e mulleres nun determinado ámbito, na que o colectivo feminino é o grupo con menos recursos”. Esta noción vén incidir nas desigualdades que se dan en función do xénero no ámbito da educación, o emprego, o emprendemento ou a vida pública. Tal como mostran algunhas estatísticas (Xunta de Galicia 2019), as mulleres dedican máis anos á formación, pero teñen maiores dificultades para acceder a un traballo e a taxa de desemprego neste colectivo é superior á dos homes. O salario das mulleres é inferior ao deles e consecuentemente elas perciben pensións inferiores ás dos seus conxéneros masculinos, ademais de ter limitado o acceso a postos de responsabilidade. Por outra banda, elas dedican máis horas a actividades non remuneradas, como o traballo doméstico ou o coidado dos familiares a cargo.

O termo *fenda* úsase nesta expresión en sentido metafórico para aludir á separación existente entre dúas colectividades humanas, neste caso a dos homes e a das mulleres, e que é causa de desigualdade. Así, fálase da diferenza con respecto ao acceso á educación, ao salario etc. Por tanto, non consideramos que *fenda de xénero* faga referencia de maneira xeral á “situación de desigualdade”, como se describe no DRAG, senón á “diferenza entre as taxas relativas aos homes e ás mulleres nunha determinada variable ou categoría, en especial no relativo aos niveis de participación, acceso a recursos, dereitos, remuneración ou beneficios”.

discriminación por xénero, discriminación por razón de xénero

PT discriminação de género; ES discriminación por género,
discriminación por razón de género; CA discriminació per raó de gènere;
FR discrimination de genre; IT discriminazione di genere;
EN gender discrimination, sexual discrimination

Na Lei orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para a igualdade efectiva de mulleres e homes, o termo *discriminación* acompáñase de *sexo* para aludir ás desigualdades no tratamento das persoas en función

da súa distinta natureza sexual (“discriminación por razón de sexo”, “non-discriminación por razón de sexo”, “discriminación directa por razón de sexo”, “discriminación indirecta por razón de sexo” ou “acto de discriminación por razón de sexo”). Isto concorda coas definicións que achegan algúns repertorios lexicográficos para *gender discrimination*, como o Oxford (“discrimination on grounds of sex or gender; sexual discrimination”) ou o Cambridge (“a situation in which someone is treated less well because of their sex, usually when a woman is treated less well than a man”).

Por outra banda, na citada lei as referencias ao destinatario/receptor destas prácticas van acompañadas da voz *muller* (“discriminación contra a muller”, “discriminación da muller”), por ser elas as máis prexudicadas polas accións, comportamentos ou actitudes discriminatorias. De feito, a expresión *discriminación contra a muller* é definida no artigo 1 da *Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer* (Nacións Unidas 1979) como “toda distinción, exclusión o restricción basada en el sexo que tenga por objeto o resultado menoscabar o anular el reconocimiento, goce o ejercicio por la mujer, independientemente de su estado civil, sobre la base de la igualdad del hombre y la mujer, de los derechos humanos y las libertades fundamentales en las esferas política, económica, social, cultural y civil o en cualquier otra esfera”.

Con todo, para algúns investigadores, na discriminación da muller non subxace unha causa unicamente fundamentada no seu sexo, entendido como o conxunto de características biolóxicas, senón no seu xénero, entendido como o compoñente sociocultural desenvolvido a partir do sexo. Así, como indica Pérez del Río, “el término género tiene por objetivo hacer visible la realidad de la posición asimétrica de poder entre hombres y mujeres, realidad invisible en el término sexo, de connotaciones mucho más biológicas que culturales” (2009: 12). Segundo o *Gender Equality Glossary and Thesaurus*, a *discriminación por razón de xénero* é a “any distinction, exclusion or restriction made on the basis of sex which has the effect or purpose of impairing or nullifying the recognition, enjoyment or exercise by women, irrespective of their marital status, on the basis of equality of men and women, of human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural, civil or any

other field” (Instituto Europeo de Igualdade de Xénero 2016: s.v. *gender discrimination*).

En conclusión, conviría distinguir entre a *discriminación por xénero* (‘tratamento desigual que recibe unha persoa por mor do seu xénero’), a *discriminación por sexo* (‘tratamento desigual que recibe unha persoa por mor do seu sexo’) e a *discriminación da muller* ou *contra a muller* (‘tratamento desigual que recibe unha muller con respecto a un home nunha situación comparable’).

igualdade de xénero

PT igualdade entre géneros; ES igualdad de género;

CA igualtat de gènere; FR égalité des sexes; IT uguaglianza tra i sessi;

EN gender equality

A igualdade entre mulleres e homes é un “principio xurídico universal” (Lei orgánica 3/2007), defendido en tratados internacionais sobre dereitos humanos. A *Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer* (Nacións Unidas 1979) recoñecía que os Estados deben tomar “todas las medidas apropiadas, incluso de carácter legislativo, para asegurar el pleno desarrollo y adelanto de la mujer” en todos os ámbitos. Case trinta anos despois, a Lei orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para a igualdade efectiva de mulleres e homes admitía que as mulleres aínda estaban lonxe de lograr a plena igualdade de dereitos e oportunidades con respecto aos seus compañeiros homes⁹, debido, especialmente, á perduración da violencia de xénero, a discriminación nos salarios e pensións, o maior desemprego feminino, a escasa presenza das mulleres en postos de responsabilidade ou as dificultades para conciliar a vida persoal, laboral e familiar.

O termo *igualdade de xénero* tende a usarse en referencia á conquista de dereitos e oportunidades por parte das mulleres, a fin de superar a discriminación que estas sufriron ao longo da historia nas sociedades patriarcais. Aínda que elas sexan o colectivo ao que se

9 Por exemplo, na exposición de motivos da citada lei menciónase que “o pleno recoñecemento da igualdade formal ante a lei, aínda tendo constituído, sen dúbida, un paso decisivo, resultou ser insuficiente”. No mesmo apartado tamén se afirma que a “igualdade plena, efectiva, entre homes e mulleres [...] é aínda hoxe unha tarefa pendente que precisa de novos instrumentos xurídicos”.

dirixen a maioría das medidas introducidas nos plans de igualdade, o certo é que *xénero* non equivale nesta unidade a ‘mulleres’. En cambio, a motivación semántica desta expresión reside na oposición entre individuos do sexo masculino e feminino, baseada non unicamente nos trazos biolóxicos, senón tamén nos culturais, asociados aos roles asumidos tradicionalmente por ambos os dous sexos.

nesgo de xénero

PT viés de género; ES sesgo de género; CA biaix de gènere;
IT pregiudizio di genere; EN gender bias¹⁰

Este concepto refírese a un enfoque derivado da vixencia dun modelo social de tipo patriarcal mediante o que se reproducen estereotipos tradicionais de xénero que contribúen a perpetuar a desigualdade entre sexos. Na actualidade, denúnciase a influencia destes prexuízos no ámbito da educación, a sanidade, a ciencia e, en definitiva, practicamente todas as esferas da vida das persoas.

En galego esta noción é coñecida como *nesgo de xénero*, un calco da unidade empregada no castelán (*sesgo de género*). A palabra *nesgo* deriva do verbo *nesgar*, que no seu sentido recto alude a “cortar [unha tea] en sentido oblicuo aos seus fíos” (DRAG). Por extensión, designa tamén o “desvio ou deformación na maneira de ver, julgar ou agir” (Infopédia s.v. *viés*). De feito, en estatística fai referencia á “variación entre a medida dunha variable e o valor real da magnitude que apreciar, o que resta representatividade á mostra respecto á poboación de orixe” (Currás/Dosil 1999: s.v. *nesgo*), concepto no que subxace esa idea de desviación mencionada no Infopédia. O uso da palabra *nesgo* neste ámbito, ademais de documentarse na obra anterior, é avalado polo Servizo de Normalización Lingüística da Universidade de Santiago de Compostela, a través do seu banco terminolóxico *bUSCatermos*, onde tamén se citan como fontes o *Vocabulario de medicina* e o *Vocabulario de matemáticas* elaborados por este mesmo servizo. Por outra banda, tanto o *Diccionario Xerais cas-*

10 No francés conviven diversas denominacións. A modo de exemplo, no IATE rexístranse os seguintes equivalentes: *parti pris sexiste*, *préjugés sexistes*, *présupposés sexistes*, *stéréotypes de genre*, *stéréotypes sexistes*, *préconceptions sexistes*, *préjugés contre les femmes*, *préjugés contre les hommes* e *inégalité entre les femmes et les hommes*.

telán-galego de usos, frases e sinónimos como o *Gran diccionario Século 21 galego-castelán/castelán-galego* propoñen *nesgo* como alternativa galega para o español *sesgo*, aínda que non especifican o seu sentido. Outros repertorios optan polas voces *esguella* (*Vocabulario de matemáticas galego-castelán-inglés-portugués*) e *biés* (Galipedia), esta última coincidente coa forma empregada noutras linguas, como o portugués (*viés*), o catalán (*biaix*), o francés (*biais*) e o inglés (*bias*), mais ningunha delas ten este uso na documentación incluída nos corpus do galego (CORGA, TILG). En cambio, *nesgo* si aparece en moitas concordancias, asociado ao sentido estatístico e a unha orientación ou interpretación parcial a partir dos datos dispoñibles, como se mostra, por exemplo, nas colocacións *nesgo ideolóxico*, *nesgo de xénero*, *nesgo sexista*, *nesgo republicano*, *nesgo católico* ou *nesgo androcéntrico*, entre outras expresións recollidas nestes corpus.

Por todo isto, desde TERMIGAL considerouse apropiado aplicar ao termo *nesgo* a mesma extensión semántica (‘corte dunha tea en sentido oblicuo’ > ‘desviación de algo non material’), aplicada tanto a resultados estatísticos como a unha determinada visión do mundo. De feito, a expresión *nesgo de xénero* como equivalente da española *sesgo de género* conta xa coa aprobación do Seminario de Terminoloxía da Real Academia Galega.

perspectiva de xénero

PT perspetiva de género; ES perspectiva de género;
CA perspectiva de gènere; FR perspective de genre;
IT prospettiva di genere; EN gender perspective

Con esta denominación faise referencia á posición ideolóxica que ten en conta as “diferencias entre mulleres y hombres en cualquier actividad o ámbito dados” (Comisión Europea 1998). Así, este enfoque permite analizar as distintas funcións sociais atribuídas aos xéneros en distintas esferas da vida, a fin de identificar os desequilibrios e as causas que os motivaron. Esta perspectiva, por tanto, non se centra só no estudo da situación das mulleres, senón que analiza as posicións de ambos os sexos na sociedade e, en función dos datos obtidos, sinala aquelas áreas nas que convén intervir.

rol de xénero

PT papel de género; ES rol de género; CA rol de gènere;
FR rôle de genre; IT ruolo di genere; EN gender role

Este termo asóciase ao ‘conxunto de normas sociais e comportamentos considerados tradicionalmente como apropiados para cada sexo’. Os roles de xénero atribúen a homes e mulleres un conxunto de estereotipos que determinan o comportamento que se espera deles e delas na sociedade. Destas asuncións, as calidades máis valoradas adoitan asociarse aos homes, mentres que as máis estimadas nas mulleres presupoñen certa submisión a eles. Así, segundo os prexuízos xeralmente atribuídos a cada xénero, os homes encarnan a forza, a dureza, a violencia e o liderado, mentres que as mulleres representan a beleza, a delicadeza, a emotividade, a vulnerabilidade ou a entrega aos coidados familiares. Estes preconceptos son depositados sobre cada persoa desde o momento do seu nacemento e condicionan a súa aprendizaxe e experiencias vitais. A reprodución destes roles, principalmente na familia, na escola e nos medios de comunicación, contribúe a alimentar a distribución desigual da sociedade en canto ao xénero e a que se perpetúen os padróns sexistas e androcéntricos xeración tras xeración.

C. XÉNERO = ‘CONSTRUTO IDENTITARIO BASEADO NA PERCEPCIÓN DUN MESMO COMO SER MASCULINO, FEMININO ETC.’

cisxénero

PT cisgénero; ES cisgénero; CA cisgènere; FR cisgenre; IT cisessualità;
EN cisgender

Esta voz aplícase á persoa ‘que presenta unha identidade de xénero en concordancia co xénero que se lle atribuíu ao nacer’. A denominación está formada pola base *xénero*, á que se lle engade o prefixo latino *cis-* (‘do lado de acá’), utilizado na creación doutros derivados recollidos no dicionario normativo do galego, todos eles adxectivos referidos a unha determinada área xeográfica (*cisalpino/a*, *cisandinolo/a*, *cispadanolo/a*, *cisxordano/a*). A formación de *cisxénero* difire dos outros exemplos documentados en que non se constrúe sobre

un adxectivo locativo, senón sobre un substantivo que non garda ningunha relación coa xeografía. En cambio, este neoloxismo foi concibido a raíz da inexistencia dun referente que designase o concepto oposto a *transxénero*, voz na que se baseou Sigusch (1991) para acuñar o novo termo. Este baleiro denominativo ten a súa orixe no feito de que tradicionalmente se considerase “normal” que toda persoa se recoñecese como home ou muller de acordo co seu sexo biolóxico, presuposto clave da heteronormatividade imperante na nosa sociedade que, ademais, invisibiliza as identidades de xénero non binarias.

En inglés, *cisgender* e *cissexual* úsanse como sinónimos (Oxford s.v. *cissexual*), ambos os dous abreviados como *cis* (Oxford s.v. *cis*), aínda que a primeira forma rexistra unha frecuencia significativamente superior. Con todo, ao igual que existen diferenzas cognitivas entre *sexo* e *xénero*, así como entre *transsexual* e *transxénero*¹¹, podería reproducirse a mesma diferenciación nos termos anteriores, de maneira que *cissexual* faría referencia á persoa cunha identidade de xénero que se corresponde co seu sexo biolóxico, mentres que *cisxénero* se aplicaría á persoa cunha identidade de xénero que concorda co xénero que se lle atribúe ao nacer. Segundo isto, a definición recollida no DRAG para *cisxénero* (“que se recoñece na identidade de xénero que lle foi atribuída ao nacer en función do seu sexo”) non sería adecuada xa que, en primeiro lugar, a identidade de xénero non é unha característica que poida ser “atribuída” a unha persoa, senón que se desenvolve en cada un a consecuencia da autopercepción e autodeterminación do propio xénero¹². En segundo lugar, o enunciado definitorio fundamenta o concepto no “sexo”, a pesar de que a denominación contén unha referencia explícita a “xénero”. Non obstante, cómpre recoñecer que no plano práctico non existiría diferenza apreciable entre os dous conceptos, xa que na actual

11 As diferenzas entre estas dúas voces abórdanse na epígrafe correspondente a *transxénero*.

12 Así se entende, por exemplo, no dicionario Oxford, onde a unidade *gender identity* é definida como “a person’s perception of having a particular gender, which may or may not correspond with their birth sex” ou no *Protocolo educativo para garantir a igualdade, a non discriminación e a liberdade de identidade de xénero* (Xunta de Galicia 2016), onde se describe a identidade de xénero como o “sentimento íntimo de identificación como home ou muller, independentemente dos xenitais ou a dotación cromosómica que a persoa posúa”.

orde social o xénero que se lle atribúe a unha persoa está vinculado ao sexo co que nace.

disforia de xénero

PT disforia de género; ES disforia de género; CA disforia de gènere;
FR dysphorie de genre; IT disforia di genere; EN gender dysphoria

Esta unidade designa a ‘insatisfacción ou malestar asociados á falta de coincidencia entre a identidade de xénero dunha persoa e o sexo asignado ao nacer’. A voz *disforia* fórmase sobre o grego *dys-* ‘dificultade’ e *phorós* ‘levar’, e é utilizada no ámbito da psiquiatría para aludir a un “trastorno afectivo caracterizado por depresión y angustia” (Villanueva 1999: s.v. *disforia*) ou un “trastorno del estado de ánimo caracterizado por sentimientos de depresión, intranquilidad y angustia” (Brooker 2010: s.v. *disforia*). No *Diccionario galego de termos médicos* non se achega ningunha descrición do concepto, senón que se recorre á especificación de estados asociados a este trastorno (“intranquilidade, ansiedade, malestar angustioso”).

A denominación *disforia de xénero* foi proposta por Norman Fisk en 1974 para designar o “malestar resultante de la discordia entre identidad de género y el sexo asignado” (Fernández *et al.* 2014: 30) e incorporouse por primeira vez ao *Manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales* (APA 2013) na súa quinta edición, para substituír a expresión pexorativa *trastorno de identidade de xénero*. Durante moito tempo, utilizouse como criterio para diagnosticar a transexualidade e outros “trastornos”¹³ da identidade de xénero e da orientación sexual, xa que se adoita manifestar nas persoas transxénero, que ademais de percibir o seu corpo como alleo, senten que non encaixan nos roles e estereotipos tradicionais asociados á masculinidade e a feminidade. Mesmo hoxe en día, a disforia de xénero constitúe un dos principais requirimentos para poder efectuar a

13 A transexualidade tamén figuraba como un trastorno mental na *Clasificación Internacional de Enfermedades* da OMS (2018), mais na nova versión desta obra (CIE-11), que entrará en vigor o 1 de xaneiro de 2022, esta condición aparece referida coa denominación *discordancia de xénero* (en inglés, *gender incongruence*) e está incluída na sección dedicada á saúde sexual. No entanto, non hai indicios que suxiran que se trate dunha patoloxía, xa que comunmente se atribúe a criterios disposicionais e socioambientais, ou segundo estudos recentes, a factores biolóxicos (Kranz *et al.* 2014).

rectificación da inscrición relativa ao sexo nos datos rexistrais¹⁴. Con todo, como reclaman algúns especialistas, pode presentarse en distintos graos nas persoas transexuais, dependendo das experiencias vitais propias e do ambiente sociofamiliar que as rodee, de modo que incluso pode non chegar a manifestarse nelas ou mesmo producirse en casos non asociados á transexualidade¹⁵.

expresión de xénero

PT expressão de género; ES expresión de género; CA expressió de gènere; FR expression du genre; IT espressione di genere; EN gender expression

Con esta denominación faise referencia á exteriorización do xénero dunha persoa, principalmente a través do seu aspecto, comportamentos ou actitudes. De acordo coa información subministrada pola Oficina do Alto Comisionado das Nacións Unidas para os Dereitos Humanos (2014: s.v. *expresión de xénero*), esta manifestación pode ser masculina, feminina, andróxina ou calquera combinación das anteriores, de modo que non ten por que coincidir necesariamente coa que impoñen os roles tradicionais, xa que, por exemplo, non todas as mulleres encaixan no estándar da feminidade nin todos os homes, no da masculinidade. Así, cando unha persoa visibiliza unha expresión que non coincide coa que se espera do seu sexo biolóxico está exposta á crítica social, xa que esta característica, a diferenza da identidade de xénero ou da orientación sexual, se fundamenta en elementos externos, como a vestimenta, o peiteado ou a forma de referirse unha persoa a si mesma, entre outros.

14 Segundo o artigo 4.1.a) da Lei 3/2007, de 15 de marzo, reguladora da rectificación rexistral da mención relativa ao sexo das persoas, a persoa solicitante do cambio rexistral deberá acreditar, entre outros requisitos, “que lle foi diagnosticada disforia de xénero”.

15 “La disforia de género no solo puede presentarse en las personas transexuales, sino también en otros trastornos de la identidad de género, como pueden ser en el transvestismo no fetichista, en algunas parafilias como el transvestismo fetichista o en estados intersexuales” (APA 2013 *apud* Fernández *et al.* 2014: 30).

identidade de xénero

PT identidade de género; ES identidad de género;

CA identitat de gènere; FR identité de genre; IT identità di genere;

EN gender identity

Esta unidade designa o ‘sentimento de pertenza a un determinado xénero’. Nesta expresión, o termo *xénero* fai referencia á consideración subxectiva dun individuo de si mesmo, que pode corresponderse ou non co xénero asociado culturalmente ao sexo que presenta ao nacer. Segundo os especialistas, esta identidade consolídase arredor dos tres anos de idade, polo que estiman que na súa formación interveñen non só cuestións sociais, senón tamén factores biolóxicos (Brown 2017). Na nosa sociedade é habitual que as persoas se identifiquen como mulleres (cisexénero ou transxénero) ou homes (cisexénero ou transxénero), exemplos do binarismo aínda hoxe dominante. Malia isto, hoxe en día son moitas as persoas que declaran non sentirse representadas por ningún dos dous xéneros considerados tradicionalmente e que prefiren definirse de acordo con outras categorías: *axénero* (‘persoa que non se identifica con ningún xénero’), *terceiro xénero* (‘persoa que se considera dun xénero distinto aos de home e muller’), *bixénero* (‘persoa que se considera tanto home como muller’), *xénero fluído* (‘persoa que se sente en transición entre dous ou máis xéneros’), entre outras.

transxénero

PT transgénero; ES transgénero; CA transgènere; FR transgenre;

IT transgenere; EN transgender

Esta voz aplícase á persoa ‘que presenta unha identidade de xénero que non coincide co xénero que se lle atribuíu ao nacer’. Está creada sobre a palabra *xénero*, con adición do prefixo latino *trans-*, ‘ao outro lado de’ ou ‘a través de’. A pesar de estar formado sobre unha base nominal, este termo documéntase nos dicionarios consultados como adxectivo e só en dous repertorios figura unha acepción extensiva para o valor substantivo (Larousse e Treccani). Isto débese a que este termo, ao igual que *cisexénero*, foi acuñado orixinalmente en inglés (*transgender*) e logo importado a outras linguas sen sufrir máis adaptación que a substitución do formante *gender* polo equivalente

correspondente. Cómpre ter en conta que, con este sentido, en inglés non se usa ningún derivado de *gender* con valor adxectivo: se ben se documenta o adxectivo *generic*, este foi adaptado do francés *générique*, formado á súa vez a partir de *gener-*, raíz de *genus*, *genëris* ‘xénero’. A falta de similitude nas raíces das dúas formas (a patri-monial *gender* e a culta *generic*) puido axudar a que os falantes non percibisen estas voces como pertencentes á mesma familia léxica. De todos os xeitos, o termo *transgender* úsase en inglés anteposto a outros substantivos (*transgender person*, *transgender community*), de modo que funciona como modificador, ao igual que a forma *gender* (*gender bias*, *gender violence*). Así pois, este uso do substantivo equivalería na nosa lingua a un adxectivo ou locución adxectiva. A expresión *de xénero* é moi frecuente nos sintagmas creados a partir do termo *xénero*, como se observa, por exemplo, nalgunhas das formas tratadas neste artigo (*identidade de xénero*, *violencia de xénero* etc.). Non obstante, non é usual o emprego do adxectivo *xenérico/a* (‘relativo ao xénero’), probablemente debido á vaguidade conceptual herdada da voz *xénero* (‘conxunto de seres ou cousas que presentan características comúns’). Así, a forma adxectiva, mesmo nun discurso especializado, pode entenderse tanto referida ao conxunto de elementos incluídos nunha clase (*medicamento xenérico*), como referida aos trazos comúns compartidos polos compoñentes dun conxunto (*nome xenérico*). Tampouco axuda o feito de que *xénero* sexa unha unidade que adquire significados especializados en varias áreas de coñecemento, pois ademais da súa recente incorporación ao ámbito da antropoloxía (*xénero* vs. *sexo*), tamén se emprega noutros campos do saber. En galego, por exemplo, figura como termo da gramática, a literatura, a música, a bioloxía, o comercio ou a industria téxtil.

No DRAG defínese *transxénero* como “que ten unha identidade de xénero distinta á que lle foi atribuída ao nacer en función do seu sexo”. Como pode observarse, esta descrición presenta os mesmos problemas que a que se recollía para *cisxénero* (vid. supra), polo que consideramos que sería máis axeitada a definición ‘que presenta unha identidade de xénero que non coincide co xénero que se lle atribuíu ao nacer’.

Para aludir a este concepto tamén se utiliza con frecuencia o acurtamento *trans*, aínda que esta forma realmente pode facer referencia tanto a *transxénero* como a *transexual*. Pese a que nalgunha fonte estas dúas formas sexan consideradas sinónimas (Oxford s.v. *transsexual*; DLE s.v. *transexual*), a maioría dos repertorios establece unha diferenza entre os termos, que se fundamenta no tratamento hormonal ou o procedemento cirúrxico ao que se somete a persoa transexual coa finalidade de modificar a súa aparencia física para que coincida coa asociada á súa identidade de xénero. Cómpre salientar que o acurtamento *trans*, co sentido indicado, participa tamén na creación doutros neoloxismos, como *transfobia*, xa incorporado no DRAG co sentido de “animadversión cara ás persoas transxénero e transexuais”, ou *transmisoxinia* (do inglés *transmisogyny*), alusivo á ‘animadversión cara ás mulleres transxénero’.

D. XÉNERO = ‘SEXO’

reassignación de xénero, reasignación de sexo

PT redesignação sexual; ES reasignación de género; reassignación de sexo;
CA reassignació sexual; FR réassignation sexuelle;
EN gender reassignment, sex reassignment

Este termo designa o ‘proceso polo que unha persoa adquire as características anatómicas que corresponderían ao xénero co que esta se identifica’. Este procedemento adoita realizarse a través dun tratamento hormonal e cirúrxico orientado a modificar os xenitais e caracteres sexuais secundarios da persoa para que se axusten ao seu xénero sentido. Deste modo, os tratamentos feminizantes perseguirán principalmente a atrofia testicular, o aumento mamario e a diminución do pelo corporal e facial, mentres que os tratamentos masculinizantes buscarán o aumento do tamaño do clítoris, a atrofia mamaria, a supresión da menstruación e o crecemento do pelo corporal e facial, entre outros. Aínda que a intervención cirúrxica deixou de ser un requisito para que as persoas con discordancia de xénero puidesen cambiar a información relativa ao seu sexo e o seu

nome no Rexistro Civil¹⁶, é percibida con frecuencia como un paso necesario para a consecución dun xénero coherente desde a perspectiva da orde social establecida. Segundo a APA (2011: 1), este concepto pode designarse como *reassignación de sexo* ou *reassignación de xénero*, mais na actualidade tende a preferirse a denominación *afirmación de xénero*, dado que se centra na confirmación da identidade do individuo, en lugar de resaltar o que debe ser corrixido. Con todo, convén facer unha precisión terminolóxica con respecto a estas denominacións, posto que a cirurxía non está encamiñada á modificación do “xénero” da persoa, senón do seu “sexo”, a fin de facelo coincidir co correspondente á súa identidade de xénero. Por tanto, sería preferible referirse a este concepto como *reassignación de sexo* ou *afirmación de xénero*.

4. CONCLUSIÓN

Neste artigo analizamos, desde un punto de vista lingüístico, a relación que se establece na sociedade actual entre os conceptos *sexo* e *xénero*. En primeiro lugar, realizamos unha aproximación histórico-social a ambas as nocións para afondar nos fundamentos do androcentrismo que fomentan o tratamento desigual de homes e mulleres, ao tempo que reflexionamos sobre os principios da cisheteronormatividade que promoven a marxinación das identidades e expresións de xénero non convencionais. A continuación, cotexamos as definicións que se ofrecen nun conxunto de obras lexicográficas de carácter xeral para as voces *sexo* e *xénero*, a fin de recoñecer os trazos identificativos destes conceptos. Nesta investigación puidemos observar que a primeira destas formas se identifica habitualmente con criterios biolóxicos, mentres que a segunda fai referencia a un conxunto de factores sociais atribuídos en función do sexo da persoa.

16 A entrada en vigor da Lei 3/2007, de 15 de marzo, reguladora da rectificación rexistral da mención relativa ao sexo das persoas, eliminou a obriga de ter completado o tratamento cirúrxico de cambio de sexo e contribuíu a desxudicializar o procedemento (Jiménez 2012: 477).

A raíz da proliferación de estudos sobre as distintas dimensións do xénero, apareceron numerosas unidades poliléxicas formadas arredor deste concepto e acuñadas, na maioría dos casos, en lingua inglesa. A análise dalgunhas destas expresións revelou a inexistencia dun significado único para a voz *xénero*, pois puidemos documentar que esta forma adquiriría ata catro sentidos distintos nas unidades estudadas. Así, no primeiro bloque de termos, *xénero* identifícase con ‘mulleres’ ou ‘perspectiva feminista’ (*estudos de xénero*, *violencia de xénero*). No segundo, expresa a ‘oposición home/muller na estrutura social’ (*binarismo de xénero*, *fenda de xénero*, *discriminación por xénero*, *igualdade de xénero*, *nesgo de xénero*, *perspectiva de xénero*, *rol de xénero*). No terceiro grupo, asóciase ao ‘construto identitario baseado na percepción dun mesmo como ser masculino, feminino etc.’ (*cisexénero*, *disforia de xénero*, *expresión de xénero*, *identidade de xénero*, *transxénero*). Finalmente, no último apartado, *xénero* identifícase con ‘sexo’ (*reasignación de xénero*).

A polisemia que rodea a forma *xénero* provoca ambigüidades e interferencias na comprensión dalgúns dos conceptos aludidos, de modo que para cada un dos termos se fai unha exposición detallada das nocións que designan e, en caso necesario, proponse a substitución da denominación existente por outra máis satisfactoria desde o punto de vista lingüístico ou semántico. En concreto, consideramos que debe condenarse a identificación entre *xénero* e *sexo*, xa que estes dous termos designan nocións distintas, aínda que interdependentes: o primeiro, construído sobre o sexo, fundaméntase na asignación de aspectos socioculturais ás distintas categorías sexuais e dá lugar ás desigualdades de xénero; e o segundo vén tradicionalmente determinado por caracteres innatos de índole biolóxica que permiten establecer a diferenciación sexual entre as persoas.

Igualmente, tamén debería evitarse a identificación entre *xénero* e ‘muller’, dado que ningunha categoría sexual/xenérica debería asimilarse co propio sistema de clasificación no que se inscribe, malia ser esta a tendencia seguida no noso ordenamento xurídico para a fixación dalgún termo (véxase o exemplo de *violencia de xénero*). Caso distinto é o da correspondencia de *xénero* coa ‘oposición home/muller na escala social’, pois este significado xa se veu utilizando no seo dos movementos feministas practicamente desde

o momento da súa cuñaxe, co obxectivo de poñer de manifesto a consideración e o tratamento dispares que recibían os dous sexos tradicionais. Dado que a día de hoxe estas desigualdades aínda non están superadas, continúa sendo necesario aplicar a voz *xénero* neste sentido, malia que conceptualmente sexa unha noción máis global e dea cabida tamén a outras categorías sexuais non binarias. Proba disto é o significado con que se empezou a empregar a forma *xénero*, relacionado co ‘construto identitario dos suxeitos’, a raíz de distintos movementos sociais e políticos promovidos por colectivos a prol da liberdade sexual e de xénero, co fin de dar visibilidade a outras realidades que se atopaban marxinadas por culpa da hexemonía do modelo patriarcal e cisheteronormativo.

Así pois, conviría pensar se ademais da acepción xa recollida na maioría de obras lexicográficas para o termo antropolóxico *xénero*, sería preciso engadir algunha máis que reflectise as aplicacións actuais desta voz. No caso do galego, tendo en conta que no DRAG xa se rexistran expresións como *violencia de xénero*, *nesgo de xénero*, *cisxénero* ou *transxénero*, en que a forma *xénero* adquire sentidos non previstos na entrada correspondente, consideramos que si sería pertinente incrementar novas acepcións que evidenciasen estes usos. De igual xeito, cumpriría revisar as definicións das expresións formadas sobre a base *xénero* para comprobar se están correctamente enfocadas, pois, tal e como apuntamos para o caso de *cisxénero* e *transxénero*, deben clarificar en que medida o concepto se fundamenta na relación sexo/xénero. Por último, sería recomendable tamén valorar a incorporación doutras nocións asociadas a *xénero*, como as presentadas neste estudo, para que no dicionario haxa constancia das novas realidades sociais e se contribúa a darlles visibilidade.

BIBLIOGRAFÍA

- American Psychiatric Association (APA) (2013): *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM-5). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- American Psychological Association (APA) (2011): *Respuestas a sus preguntas. Sobre las personas trans, la identidad de género y la*

- expresión de género*. 2.ª ed. Washington, DC: American Psychological Association. Dispoñible en <https://www.apa.org/topics/lgbt/brochure-personas-trans.pdf> [29/07/2019].
- Augé, Claude (dir.) (1922): *Petit Larousse illustré. Nouveau dictionnaire encyclopédique*. París: Larousse.
- Beauvoir, Simone de (2008): *O segundo sexo. Tomo I: Os feitos e os mitos*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Bosch, Esperanza e Victoria A. Ferrer (2002): *La voz de las invisibles. Las víctimas de un mal amor que mata*. Madrid: Cátedra.
- Brooker, Chris (2010): *Diccionario médico*. México D.F.: El Manual Moderno.
- Brown, George R. (2017): “Gender Dysphoria and Transsexualism”, en Robert S. Porter (ed.), *MSD Manual. Professional Version*. Kenilworth, NJ: Merck Sharp & Dohme Corp. Dispoñible en <https://www.msdmanuals.com/professional/psychiatric-disorders/sexuality,-gender-dysphoria,-and-paraphilias/gender-dysphoria-and-transsexualism> [15/05/2019].
- Butler, Judith (2006): *Deshacer el género*. Barcelona: Paidós.
- Cambridge = Cambridge University Press (2019): *Cambridge Dictionary* [en liña]. Dispoñible en <https://dictionary.cambridge.org/> [10/07/2019].
- Castro, Olga e María Reimóndez (2013): *Feminismos*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Comisión Europea, Dirección Xeral de Emprego, Relacións Laborais e Asuntos Sociais (1998): *100 palabras para la igualdad. Glosario de términos relativos a la igualdad entre mujeres y hombres*. Luxemburgo: Oficina de Publicacións Oficiais das Comunidades Europeas. Dispoñible en <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7342d801-86cc-4f59-a71a-2ff7c0e04123/language-es> [12/09/2019].
- CORGA = Rojo, Guillermo e María Sol López Martínez (dirs.) (2019): *Corpus de Referencia do Galego Actual* (CORGA) [3.1]. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Dispoñible en <http://corpus.cirp.gal/corga/> [30/07/2019].

- Currás Fernández, Celso e Agustín Dosil Maceira (dirs.) (1999): *Diccionario de psicoloxía e educación*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- DGII = Ledo Cabido, Bieito (ed.) (2004): *Diccionario de galego*. Vigo: Ir Indo. Disponible en <https://digalego.xunta.gal/gl> [29/07/2019].
- DIEC = Institut d'Estudis Catalans (2007): *Diccionari de la llengua catalana*. 2.ª ed. Barcelona: Edicions 62. Disponible en <https://dlc.iec.cat/index.html> [29/07/2019].
- DLE = Real Academia Española e Asociación de Academias de la Lengua Española (2014): *Diccionario de la lengua española*. 23.ª edición, versión 23.2. Madrid: Real Academia Española. Disponible en <http://dle.rae.es/> [29/07/2019].
- DRAG = González González, Manuel (dir.) (2012-): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en <https://academia.gal/diccionario> [29/07/2019].
- España (2004): Lei orgánica 1/2004, de 28 de decembro, de medidas de protección integral contra a violencia de xénero, *Boletín Oficial do Estado* 313, suplemento 1, 172-202.
- (2007): Lei 3/2007, de 15 de marzo, reguladora da recitación rexistral da mención relativa ao sexo das persoas, *Boletín Oficial do Estado* 65, suplemento 7, 1000-1002.
- (2007): Lei orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para a igualdade efectiva de mulleres e homes, *Boletín Oficial do Estado* 71, suplemento 9, 1203-1234.
- (2015): Real decreto lexislativo 2/2015, de 23 de outubro, polo que se aproba o texto refundido da Lei do Estatuto dos traballadores, *Boletín Oficial do Estado* 255, suplemento, 1-85.
- Fernández Rodríguez, María (2011): “Sexo y género: dos conceptos interdependientes”, *Mosaico: revista de psicoterapia familiar* 49, 53-58.
- Fernández Rodríguez, María, Patricia Guerra Mora, Mónica Díaz Méndez e Grupo GIDSEEN (2014): “La disforia de género en la infancia en las clasificaciones diagnósticas”, *Cuadernos de Medicina Psicosomática y Psiquiatría de Enlace. Revista Iberoamericana de Psicosomática* 110, 25-35.

- Flax, Jane (1995): *Psicoanálisis y feminismo: Pensamientos fragmentarios*. Madrid: Cátedra.
- Flores, Javier (2001): “Las bases biológicas de la diferenciación sexual humana en el siglo xxi”, *Desacatos* 8, 85-100.
- Galipedia = Wikimedia Foundation (2003-): *Wikipedia. A enciclopedia libre* [web]. Disponible en <https://gl.wikipedia.org/wiki/Portada> [30/07/2019].
- Gamba, Susana Beatriz (coord.) (2009): *Diccionario de estudios de género y feminismos*. Buenos Aires: Biblos.
- García Dauder, Silvia, R. Lucas Platero Méndez, Jordi Planella Ribera e Miguel Salas Soneira (2016): *Territorios de alteridad y salud mental colectiva*. Barcelona: FUOC.
- García-Granero, Marina (2017): “Deshacer el sexo. Más allá del binarismo varón-mujer”, *Dilemata. Revista Internacional de Éticas Aplicadas* 25, 253-263.
- GDXL = Carballeira Anllo, Xosé M.^a (coord.) (2009): *Gran Diccionario Xerais da Lingua*. 2 vols. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Gómez Suárez, Águeda (2009): “El sistema sexo/género y la etnicidad: sexualidades digitales y analógicas”, *Revista Mexicana de Sociología* 71, 4, 675-713.
- Hermida Borrajo, Xosé Avelino (dir.) (2006): *Gran diccionario século 21 galego-castelán/castelán-galego*. Vigo: Galaxia/Cumio.
- IATE = Centro de Tradución dos Órganos da Unión Europea (2018): *InterActive Terminology for Europe* (IATE). Luxembourg: IATE Management Group. Disponible en: <https://iate.europa.eu/home> [13/05/2019].
- Infopédia = Porto Editora (2013-2019): *Dicionário Infopédia da língua portuguesa*. Porto: Porto Editora. Disponible en <https://www.infopedia.pt/dicionarios/lingua-portuguesa> [29/07/2019].
- Instituto Europeo de Igualdade de Xénero (2016): *Gender equality glossary and thesaurus*. Vilnius: European Institute for Gender Equality. Disponible en <https://eige.europa.eu/thesaurus/overview?lang=en> [10/05/2019].

- Jiménez Muñoz, Francisco Javier (2012): “Unas notas sobre el tratamiento jurídico-civil de la transexualidad en España”, *Revista de Derecho UNED* 11, 477-498.
- Kranz, George S., Andreas Hahn, Ulrike Kaufmann *et al.* (2014): “White matter microstructure in transsexuals and controls investigated by diffusion tensor imaging”, *Journal of Neuroscience* 34 (46), 15466-15475.
- Larousse = Éditions Larousse (s.d.): *Dictionnaire de français*. Paris: Éditions Larousse. Disponible en <https://larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue/> [27/09/2019].
- López, Silvia (2019): *Los cuerpos que importan en Judith Butler*. Madrid: Dos Bigotes.
- Masa Vázquez, Xosé M. (coord.) (1995): *Vocabulario de matemáticas: (galego-castelán-inglés- portugués)*. Santiago de Compostela: Universidade.
- Naciones Unidas, Asamblea Xeral (1979): *Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer*. Disponible en https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw_SP.pdf [10/07/2019].
- Navaza Blanco, Gonzalo (coord.) (2007): *Dicionario Xerais castelán-galego de usos, frases e sinónimos*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Núñez Noriega, Guillermo, Patricia Ponce e Laura Woolfolk (2015): “La sexualidad en el desarrollo: hacia una visión inclusiva”, *Revista Interdisciplinaria de Estudios de Género* 1(2), 56-81.
- Oficina do Alto Comisionado das Nacións Unidas para os Dereitos Humanos (OACDH) (2014-): *UN Free & Equal* [web]. Disponible en <https://www.unfe.org/> [26/07/2019].
- Organización dos Estados Americanos (1994): *Convención interamericana para prevenir, sancionar y erradicar la violencia contra la mujer*. Belém do Pará: Organización dos Estados Americanos. Disponible en <http://www.oas.org/es/mesecvi/docs/BelemDoPara-ESPANOL.pdf> [16/05/2019].
- Organización Mundial da Saúde (OMS) (2018): *Clasificación internacional de enfermedades (CIE-11)* [web]. Disponible en: <https://icd.who.int/es/> [15/05/2019].

- Oxford = Oxford University Press (2019): *Lexico.com. English Dictionary* [en liña]. Disponible en <https://www.lexico.com/en> [29/07/2019].
- Pérez del Río, Teresa (2009): *La discriminación por razón de género en el empleo y las condiciones de trabajo*. Sevilla: Consejo Andaluz de Relaciones Laborales.
- Priberam = Priberam Informática (2008-2013): *Dicionário Priberam da língua portuguesa* [en liña]. Disponible en <https://dicionario.priberam.org/> [29/07/2019].
- Real Academia Española (RAE) (1780): *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la Real Academia Española, reducido á un tomo para su mas fácil uso*. Madrid: Imprenta de D. Joaquín Ibarra.
- (1884): *Diccionario de la lengua castellana*. 12.ª edición. Madrid: Imprenta de D. Gregorio Hernando.
- Reyes Oliveros, Francisco e Constantino García González (dirs.) (2002): *Diccionario galego de termos médicos*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Rodríguez Río, Xusto A. (coord.) (2008): *Vocabulario de medicina (galego-español-inglés-portugués)*. Santiago de Compostela: Universidade.
- Sigus, Volkmar (1991): “Die Transsexuellen und unser nosomorpher Blick”, *Zeitschrift für Sexualforschung* 4, 225-256 e 309-343.
- Terreros y Pando, Esteban de (1787): *Diccionario castellano con las voces de ciencias y artes y sus correspondientes de las tres lenguas francesa, latina e italiana*. Vol. 2. Madrid: Viuda de Ibarra, hijos y compañía.
- TILG = Santamarina, Antón (dir.) (2003-2018): *Tesouro Informatizado da Lingua Galega* (versión 4.1). Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. Disponible en <https://ilg.usc.es/TILG/gl> [22/04/2019].
- Treccani = Istituto della Enciclopedia Italiana (s.d.): *Vocabolario Treccani* [en liña]. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana. Disponible en <http://www.treccani.it/vocabolario/> [29/07/2019].

- Trésor = Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française (ATILF) – Centre national de la recherche scientifique (CNRS) e Université de Lorraine (1994-): *Trésor de la Langue Française informatisé (TLFi)* [en liña]. Nancy: Université de Lorraine. Dispoñible en <http://atilf.atilf.fr/> [31/07/2019].
- Universidade de Santiago de Compostela e Servizo de Normalización Lingüística (s.d.): *bUSCatermos* [web]. Santiago de Compostela: Universidade. Dispoñible en <https://aplicacions.usc.es/buscatermos/publica/index.htm> [23/04/2019].
- Villanueva Alfonso, Rafael (dir.) (1999): *Diccionario Mosby de Medicina, Enfermería y Ciencias de la Salud*. Madrid: Hancourt.
- Xunta de Galicia, Dirección Xeral de Educación, Formación Profesional e Innovación Educativa (2016): *Protocolo educativo para garantir a igualdade, a non discriminación e a liberdade de identidade de xénero*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Dispoñible en https://www.edu.xunta.gal/portal/sites/web/files/identidade_de_xenero_caderno_1.pdf [12/07/2019].
- Xunta de Galicia, Secretaría Xeral de Igualdade e Dirección Xeral de Planificación e Orzamentos (2019): *Informe de impacto de xénero*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Dispoñible en http://www.conselleriadeconomia.es/orzamentos/2019/DE/INF_IM_XEN.PDF [03/09/2019].

NECESIDADE DA REVISIÓN DO LÉXICO GALEGO DA EDUCACIÓN FÍSICA E O DEPORTE

José Ignacio Salgado López
IES Leliadoura de Ribeira
inhaqui@edu.xunta.es

Resumo: No presente traballo repásase a situación do léxico galego específico da Educación Física (EF) e do deporte, ao tempo que se realiza unha crítica das diferentes propostas xurdidas sobre o tema. Reflexiónase ademais sobre as posibilidades do uso do galego como lingua científica no campo da Ciencia da Motricidade Humana. Detémonos especialmente no léxico referido á EF, apenas desenvolvido, o que xera problemas para o seu uso normalizado dentro do ámbito escolar. Finalmente avogamos pola necesidade da elaboración sistematizada de vocabularios deste campo léxico que faciliten o labor aos profesionais que queiran desenvolver o seu traballo no noso idioma, ámbito no que se torna fundamental a colaboración entre lingüistas e técnicos especialistas neste campo.

Palabras chave: terminoloxía, deporte, educación física.

Title: The lexicon of sport and physical education in Galician: a need to review.

Abstract: In the present work, the situation of the specific Galician lexicon of Physical Education (PE) and sports is reviewed. It also criticizes the different proposals on the subject that have arisen. Moreover, it reflects on the possibilities of the use of Galician as a scientific language in the field of the Science of Human Motricity. We focus especially on the PE lexicon, barely developed, which creates problems for its normalized use within the school environment. Finally, we advocate the need for the systematic elaboration of vocabularies in this lexical field to facilitate the work of professionals who wish to develop their work in our language, work for which the collaboration between linguists and specialists in this field is essential.

Key words: Terminology, Sport, Physical Education.

1. INTRODUCCIÓN

Este traballo parte da necesidade de contar cun corpus referencial de termos específicos en galego que nos permita desenvolver nesta lingua o labor de docente de Educación Física (EF) e de investigador no campo das Ciencia da Motricidade Humana.

Álvarez Villar (2007: 131) xa puxera de manifesto que non existe unha proposta terminolóxica para o campo léxico do deporte na lingua galega, salvo as achegas de Fernández Salgado (1988a, 1988b) e Novo Folgueira (1988, 1998). A estas habería que engadir agora as presentadas pola propia Álvarez Villar (2007) e as recollidas na web galego.org para o ámbito do fútbol; as de Álvarez Villar (2010) no campo léxico dos deportes náuticos; o léxico multilingüe da bicicleta coordinado por Célestin e Darras (2012); as propostas realizadas desde un punto de vista xenérico de Pérez Froiz (2006) xunto coas recollidas no *bUSCatermos* do Servizo de Normalización Lingüística da Universidade de Santiago de Compostela (2014a); e, por último, as coordinadas por Carlos Garrido dentro da Comissom Lingüística da AGAL (2015) e da Associação de Estudos Galegos (2016a, 2016b), centradas no fútbol e baloncesto.

Agora ben, se nos fixamos nos traballos de tipo xeral, non centrados nunha modalidade específica, vemos que as propostas resultan totalmente insuficientes tanto polo número de termos como polo enfoque dos mesmos. Así, os tres traballos nos que participaron Novo Folgueira, Rivas Casal e Pérez Froiz presentan un claro enfoque cara ao seu uso xornalístico e unha gran parte dos termos están referidos ao espectáculo deportivo (de feito, o primeiro deles realizárase para dar resposta ás necesidades xurdidas coa aparición das retransmisións deportivas na TVG, nos finais dos anos 80). Isto, se ben non os invalida, sitúa estes traballos lonxe das necesidades reais da práctica diaria da docencia da Educación Física (EF) ou da investigación no ámbito das prácticas motrices.

Por outra banda, as solucións sinaladas polo *bUSCatermos* tampouco poden satisfacer as necesidades dos profesionais do campo da motricidade xa que, por un lado o seu número é moi exíguo: a 15 de maio de 2017 había rexistradas 279 entradas na “área temática xeral” de “Deporte e lecer” e tan só 204 na “área temática detallada” de “Deporte”. É mais, a 24 de xullo de 2014 esas mesmas

entradas eran 240 e 180 respectivamente, o que indica que, se ben foi un pobre avance neste campo ao longo de case tres anos, o certo é que o traballo está en marcha. De feito, en 2019 o número de rexistros nas dúas entradas é xa superior.

Por outro, algunhas das solucións non parecen as máis axeitadas. Por exemplo, a proposta do termo *estiradas* para referirse a exercicios de alongamento muscular (en inglés *stretching*), ignorando con isto as recomendacións marcadas pola Real Academia Galega (RAG) no prefacio das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (NORMIG) de 2003 en canto á necesidade de manter a referencia do portugués para a construción dos termos técnicos, neste caso *alongamento*¹. Outras desas solucións son, cando menos, criticábeis desde o punto de vista técnico, como sería o caso do termo *poldro*, que mestura a definición de dous aparellos ximnásticos distintos, que en portugués son denominados como *bock* e *cabalo de saltos* e en español como *potro* e *caballo de saltos*.

Esta situación contrasta fortemente coa existente en Cataluña, que posúe desde hai anos un forte desenvolvemento terminolóxico no eido da EF e do Deporte. Isto talvez pode deberse á influencia da celebración das Olimpíadas de 1992 en Barcelona, onde se utilizou o catalán como lingua cooficial en todos os eventos, pero sobre todo á existencia dunha institución como é o Instituto Nacional de Educación Física de Catalunya (INEFC), comprometido desde a súa creación coa normalización do catalán no eido científico da EF e o Deporte. Mostra deste compromiso é a revista trilingüe catalán-español-inglés *Apunts de educació física i sports*, publicada polo INEFC e a Generalitat de Catalunya desde o ano 1985 e que é hoxe unha das máis prestixiosas neste campo e a de maior impacto dentro de España.

Poderíamos mesmo dicir que, no que se refire á lingua galega dentro do ámbito deportivo, o intre histórico no que nos atopamos é o dun necesario “re-rexurdimento”, xa que nos campos lexicais referidos á EF e o Deporte apenas existe tradición escrita ou estudos

1 É mais, a 19 de marzo de 2018 o *Dicionario* en liña da RAG (2012) non recolle nin o termo *estiramento* nin a acepción de *estiradas* neste sentido, aparecendo este último termo vinculado a unha acción dos gardametas, ao igual que o fai no dicionario *Digalego* da Xunta de Galicia.

que favorezan o seu desenvolvemento, o que poderíamos ver paralelo a aquela época na que se impulsou o florecemento da nosa lingua no século XIX. Ademais disto, as mudanzas neste tempo son tan rápidas que obrigan á creación continua de neoloxismos. É unha boa mostra disto no noso caso a terminoloxía dos deportes de aventura: *rafting*, *kitesurf*, *skimboard* etc...

2. POR QUE REDACTAR ESTUDOS CIENTÍFICOS EN GALEGO?

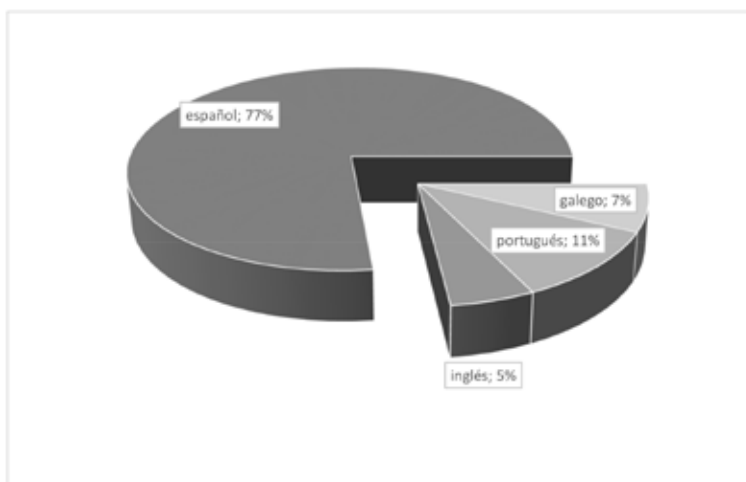
Hoxe en día é aceptado que, na práctica, o idioma da ciencia por excelencia é o inglés, que actúa, deste xeito, como unha lingua franca. Polo tanto, a resposta á pregunta que dá título a esta epígrafe ten que partir inevitabelmente da crítica a esta realidade sociolingüística. Neste sentido, os españois-falantes adoitan defender a utilización da súa lingua en función do seu número de usuarios. Agora ben, esquecen que eses falantes se concentran maioritariamente en países considerados menos desenvolvidos no campo da ciencia, o que empobrece tal xustificación.

É claro que o caso do galego non se pode comparar ao do español, xa que está circunscrito unicamente ao ámbito xeográfico galego. Porén, a importancia fundamental da “ciencia en galego” é a de colaborar a normalizar a nosa lingua en todos os ámbitos da sociedade. Neste sentido estaríamos actuando na liña marcada polo INEFC que sinalabamos no punto anterior ao referírmonos ao caso de Cataluña.

Ademais, é obvio que o galego presenta unha vantaxe competitiva de importancia fronte a outras linguas minoritarias ou minorizadas, como é a posibilidade de abrirse á comunidade lusófona. Isto permítenos argüír unha xustificación do uso do galego nos estudos científicos paralela á que poden realizar os que se ocupan do español ou francés en cuanto a número de falantes. Así, como dixemos, desde o noso punto de vista, hoxe por hoxe, está claro que os usos científicos converteron o inglés en lingua franca na ciencia e única que, talvez, asegure certo impacto internacional tal como están marcados os estándares neste eido (sendo máis claro isto nunhas áreas ca noutras). Polo tanto, no campo concreto da EF pode ter

tanto valor o uso do español coma o do galego, sempre e cando se aproxime ao portugués (outra cuestión sería o relativo ás normas que cada publicación mantén).

Fronte a isto, a realidade é outra ben distinta. A redacción de estudos científicos no campo das Ciencias da Actividade Física e do Deporte é realmente insignificante. A mostra máis clara é que até 2019 o número de teses de doutoramento defendidas na nosa lingua dentro das Universidades da Coruña e de Vigo (únicas con estudos superiores de EF e programas de doutoramento) foi tan só de oito, dun total de 113. Isto sitúa o uso da nosa lingua na investigación de terceiro ciclo por debaixo incluso do portugués.

Linguas empregadas nas teses de doutoramento dentro das Ciencias da Actividade Física e do Deporte nas universidades galegas até outono do 2019.

Estes datos toman como fonte a base de datos Teseo do Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. A busca centrouse nos departamentos e programas de doutoramento directamente implicados coas áreas de coñecemento de Educación Física e Deportiva e Didáctica da Expresión Corporal. Afondando nos datos (táboa 1), pódese observar que os resultados nas dúas universidades son moi parellos no uso do galego, se ben na de Vigo hai unha maior produción en portugués e na da Coruña en inglés. A xustificación destas diferenzas no caso da Universidade de Vigo hai que buscala

na proximidade á fronteira portuguesa, o que facilita a presenza de estudantes procedentes do país veciño. Pola súa parte, no caso da Universidade da Coruña a maior produción en inglés está relacionada coa existencia dun relevante grupo de investigación de enfoque biomédico centrado no ámbito do control motor, campo no que o inglés resulta lingua estándar.

	Departamento ou programa	Total	Galego	Portugués	Inglés	Español
UdC	Ciencias da Actividade Física e do Deporte	8	1	–	–	7
	EF, Deporte e Educación para a Saúde	13	–	2	1	10
	Departamento de EF e Deportiva	17	1	2	–	14
	Total UdC	38	2	4	1	31
UV	Departamento de Didácticas Especiais	41	2	4	1	34
Total xeral		79	4	8	2	65

Táboa 1: Número de teses do ámbito da Motricidade lidas en cada universidade galega.

Esta situación é aínda máis desmoralizante se cabe que os datos que presentan a nivel xeral na universidade. Así por exemplo, segundo o seu Servizo de Normalización Lingüística (2014b), na Universidade de Santiago de Compostela, as teses defendidas en español no 2019 foron un 57% e en galego tan so un 9% (historicamente estas nunca superaron o 15%). Agora ben, neste caso os datos están moi influídos polas teses realizadas no campo da filoloxía galega. Con todo, resulta rechamante que exista incluso un índice superior de teses defendidas en inglés (30%), porcentaxe que aumenta ano tras ano a costa das redactadas en español, seguindo a tendencia xeral do ámbito científico.

Sexa como for, o que queda claro é que, no campo científico, os investigadores non teñen en mente o uso do galego como lingua vehicular dos seus achados, a pesar de poder contar coa colaboración de asesoramento lingüístico dos SNL das respectivas universidades, que incluso convocan anualmente axudas económicas para os traballos redactados en galego.

3. PROBLEMAS DO LÉXICO ESPECÍFICO DA EF E DOS DEPORTES

Un dos problemas aos que nos temos que enfrontar á hora de definir un léxico galego dentro do campo científico da EF e o deporte é a influencia que nel ten a lingua coloquial e, por extensión, os medios de comunicación que, no noso país, están maioritariamente en español². Este non é un feito exclusivo desta área, pero nela maniféstase, baixo o noso punto de vista, esta influencia dunha maneira significativamente maior que noutros campos. Isto é debido a que o deporte é un fenómeno de masas, estendido entre todas os estratos sociais (Cagigal 1985), o que favorece a aparición de termos locais, de argot, e mesmo modas. Esta variabilidade dificulta a necesaria “universalidade” da linguaxe científica (Garrido 2011). É máis, o baixo desenvolvemento científico no ámbito das prácticas motrices fai necesario que os investigadores tomen os termos do propio rexistro coloquial, ao carecer doutros propios. Deste xeito, na creación do léxico da EF e do Deporte recórrase o camiño contrario a outras ramas da ciencia, sobre todo as tecnolóxicas, onde é a investigación a que xera o neoloxismo que a sociedade remata por admitir.

Desde o noso punto de vista, este debería ser precisamente o criterio básico, xa que o feito de optar por un léxico “castelanizante” dificultará aínda máis a penetración dos traballos científicos na comunidade internacional. É dicir, un español-falante rexeitará os estudos feitos en galego por ser unha lingua estraña (e incluso quizais

2 Para Vázquez Morandeira (2012: 310) o primeiro xornal deportivo en galego de difusión en toda Galicia foi *Terceiro Tempo*, que comezou a súa andaina no 1993.

por desprestixiada no eido científico) e os lusófonos por presentar unha ortografía e léxico alleo. Agora ben, pensamos que o problema ortográfico pode ser menor se os investigadores que se acheguen aos nosos estudos comprenden o texto ao utilizar unha terminoloxía similar. Un exemplo claro disto sería a diferenza de nivel de comprensión, para un especialista, entre un texto técnico da súa área e un literario nunha lingua considerada franca como o inglés.

4. CRÍTICA DA SITUACIÓN ACTUAL

Na introdución deste traballo describiamos a situación do galego no campo léxico dos deportes, non así da EF, da que non hai ningún traballo de lexicografía específica publicado. Esta situación compléméntase coa inexistencia de liñas editoriais claras nestes ámbitos, fóra da desaparecida Editorial Lea. Esta editorial botara a andar nos anos noventa do século pasado a Biblioteca Básica do Deporte, colección que contaba cunha importante subvención da Xunta de Galicia, pero que practicamente non tivo distribución comercial. Xunto con esta, dentro da EF escolar houbo tres editoriais que se interesaron por elaborar manuais en galego. Unha delas, Baía Edicións, tan só publicou o manual para o primeiro curso da Educación Secundaria Obrigatoria (ESO). Outra editorial pioneira foi Galinova Editorial, que mantén a edición de manuais para os catro cursos da ESO. Por último, existe unha última editorial, Kip Ediciones de Salamanca, que mantén no seu catálogo un manual de EF en galego conxuntamente para 1º e 2º da ESO.

Foi precisamente falando no ano 2009 cunha das autoras dos libros anteriores, cando me percatei dun dos problemas que presenta hoxe en día o léxico do campo da EF e o deporte. Neste sentido, ante as miñas preguntas sobre como solucionara os problemas léxicos (xa que na nosa formación universitaria non tiveramos este tipo de contidos), a referida autora comentábame que o deixara en mans do servizo de asesoramento lingüístico da editorial. Comentaba ademais de forma irónica que, nalgún caso, tiveran fortes reticencias ás súas propostas, poñendo como exemplo o termo *barriga da perna* que os asesores recomendaban como tradución do termo

anatómico español *gemelos* (músculos da parte posterior-superior da perna), cando, en realidade, a *barriga da perna* está composta anatomicamente por máis músculos (fundamentalmente *sóleo* e *xemelgos*).

Este exemplo quedou dando voltas na miña cabeza ata que comprendín que a proposta da asesoría correspondería en castelán con *pantorrilla*, co que se pretendía un uso dun termo patrimonial e coloquial ao non existir outro de tipo técnico recoñecido como é agora o caso de *xemelgos*. Con isto, púñase de relevo a importancia da participación dos profesionais da EF e do deporte na construción do seu léxico específico.

O anterior ponse de manifesto máis claramente se reparamos na, ao noso parecer, arbitrariedade coa que se construíron os primeiros vocabularios presentados na introdución e que foron a base sobre a que se desenvolveu o vocabulario coloquial a través da influencia dos medios de comunicación.

Temos que recordar que até os anos 80 non existiu ningún tipo de escrita en galego referida especificamente ao ámbito deportivo e moito menos no eido da EF³, e os poucos usuarios do galego neste ámbito tomaban directamente do español os termos que necesitaban, creando deste xeito un léxico deportivo “castelanizado” de tipo coloquial.

En concreto, os casos de Novo Folgueira (1988, 1998) e Pérez Froiz (2006) semellan máis vocabularios válidos para periodistas deportivos necesitados de termos cos que desenvolver o seu traballo, que propostas realizadas coa intención de construír un léxico dos deportes. Mostra disto é a inclusión de numerosos termos sen relación directa co deporte, como poden ser *doutor*, *envexa*, *erbedeiro*, *faltriqueira*, *gando*, *quilómetro* etc. De feito, foi

3 O eido do deporte, pero sobre todo da EF estivo no noso país moi mediatizado politicamente ao ser os responsábeis do seu ensino nos institutos maioritariamente profesorado procedente do contorno da Falange, xa que tanto a EF coma o deporte estaban dentro da estrutura da Secretaría General del Movimiento, e eran consideradas como pezas clave na construción do imaxinario social do franquismo (Herrero 2002).

precisamente a irrupción da Radio Televisión de Galicia a que motivou a elaboración dos mesmos⁴.

Ademais, nestes textos podemos encontrar abondosos termos que parecen traducións directas do castelán, como *bocadiño* por *bocadillo* (Novo 1988) ou tecnicismos mal conceptualizados, coma considerar como sinónimos *canear*, que en español se refire en concreto só á acción de *regate* en fútbol (e que por ampliación podería englobar as accións técnicas de condución do balón noutros deportes), e *fintar*, que representa calquera tipo de acción práctica individual para crear confusión e incerteza no opoñente, podendo ser esta tanto na condución do balón coma no pase ou lanzamento (Pérez 2006).

Con estas bases chegamos á posibilidade de xeneralización do ensino en galego en todas as materias do ensino regulado a partir da Lei 3/1983 de Normalización Lingüística. Os que comezamos a nosa carreira profesional en galego despois dunha formación inicial unicamente en español topámonos de súpeto cunha realidade non esperada: non tiñamos léxico ao que acollérmonos. A forma máis doada era, certamente, unha tradución literal do castelán, pero esta non sempre era posíbel. Como traducir *espaldera*⁵ ou *sentadilla*⁶? Obviamente non era recomendábel empregar *costeira* ou *sentadela*, o que motiva aínda máis a necesidade do léxico, xa que este tipo de vocabulario normalmente non é utilizado polos xornalistas e polo tanto non están “baixo o amparo da CRTVG” que foi inicialmente o ente dinamizador do desenvolvemento léxico no ámbito deportivo.

A partir do ano 2000 comezan a aparecer os primeiros manuais en galego que antes citamos, pero a falta dun léxico propio fai de novo que se recorra, como norma, á tradución directa do español. Tanto é así que esta tendencia aparece en termos para nada

4 Paulino F. Novo Folguera foi asesor lingüístico da RTVG entre os anos 1985 e 2003. Segundo as súas palabras, en correo electrónico persoal, as súas publicacións do 1988 e 1998 “corresponden a un momento no que non había nada, tampouco no deporte, e tocaba dotar a lingua de material lexicográfico en todos os eidos”.

5 Material a xeito de escada de madeira fixada á parede típico dos ximnasios escolares.

6 Exercicio de autocarga para o fortalecemento do cuadríceps.

xeneralizados na poboación (como por exemplo o material específico ou deportes minoritarios), obviando incluso os principios das NORMIG da RAG (2003) en canto ao arriquecemento do léxico culto, nomeadamente no referido aos ámbitos científico e técnico, no que, segundo estas normas, debería considerarse o portugués recurso fundamental (sempre que esta adopción non for contraria ás características estruturais do galego). Así, por exemplo, no libro de Mosquera Escudero e Selas Díez (2008) aparece *tirolina* como equivalente do español *tirolina*, pasando por alto a opción portuguesa *tiroleza*. Sucedería o mesmo ao preferir o termo *oito dobre enliñado* como tradución do nó denominado en español *ocho doble cosido*, en vez da opción portuguesa tamén válida para a norma galega *oito duplo (feito) pelo chicote*, co agravante de que, para un lector portugués, podería causar confusión con outro nó distinto. É máis, no caso de existir dúas opcións optouse habitualmente pola máis próxima ao español, coma por exemplo no caso do termo *chaleco* fronte a *colete*, ambas aceptadas no dicionario da RAG; ou *rappel* fronte a *rapel*. Tanto é así que nesta obra aparece algún termo como *estiramento* xa considerado como incorrecto incluso no vocabulario de Pérez Froiz (2006). Para nós este vocábulo debe cambiarse por *alongamentos*, forma idéntica á portuguesa e que xa existía a nivel coloquial dentro dos deportistas galegos hai máis de trinta anos, sendo desprazada polo termo español.

5. A XEITO DE CONCLUSIÓN

A realidade da EF e do deporte está a demandar desde os anos 80 do século pasado a posibilidade do uso do galego no seu ámbito. As poucas respostas que xurdiron neste tempo parece que viñeron motivadas máis pola urxencia (aparición da CRTVG, publicación de manuais de EF en galego etc.) que por unha reflexión pausada das consecuencias que as opcións tomadas puideran ter. Este feito implica que, a día de hoxe, a maior parte dos termos específicos fosen tomados da tradución directa do español, o que distancia a nosa lingua do padrón portugués. Ademais, todo isto ten como consecuencia:

- un entorpecemento da difusión dos estudos científicos que neste ámbito se puidesen desenvolver en galego,
- en relación co anterior, ao ter unha difusión restrinxida ao ámbito galego, os investigadores rexeitarán a utilización do galego nos seus estudos,
- dificultase a aprendizaxe da lingua portuguesa aos estudantes galegos, que teñen que aprender tres termos diferentes para un mesmo concepto: un galego próximo ao español, outro español e, finalmente, un portugués,
- por último, no caso de querer modificar un termo previamente adoptado pódese favorecer un rexeitamento cara á lingua galega, ao vela como arbitraria e un “construto academicista” afastado da realidade.

En atención a esta última consecuencia pensamos que é urxente a abordaxe dunha proposta de vocabulario do campo da EF e do Deporte sería desde o punto de vista científico, artellada coa realidade lingüística da Comunidade de Países de Lingua Portuguesa e na que deberían estar implicados, ademais dos expertos en lexicografía, os técnicos e profesionais que usan este campo léxico. A supervivencia da lingua está na súa capacidade de adaptación ás novas realidades, co que, se pretendemos que a nosa lingua perdure as *mil primaveras máis* cunqueiranas, todos temos que achegar o noso coñecemento, non podemos esperar máis.

BIBLIOGRAFÍA

- Álvarez Villar, Noemí (2007): “Léxico deportivo en lingua galega: os préstamos no fútbol”, *Interlingüística* 17, 130-139.
- Álvarez Villar, Noemí *et al.* (2010): *Vocabulario: no meu mar, na miña lingua*. Rianxo: IES Félix Muriel.
- Cagigal, José María (1985): *Deporte, espectáculo y acción*. Barcelona: Aula Abierta Salvat.
- Célestin, Tina e Xavier Darras (coords.) (2012): *Vocabulaire palatin du vélo*. Québec: Office québécois de la langue française. Dispoñible en https://www.oqlf.gouv.qc.ca/ressources/bibliotheque/dictionnaires/panlatin_velo2012.pdf [15/07/2014].

- Comissom Lingüística da Asociación de Estudos Galegos (2016a): *Dicionário galego do basquetebol*. [Ferrol]: Asociación de Estudos Galegos. Dispoñible en https://issuu.com/aestudosgalegos/docs/dic_basquetebol [19/03/18].
- (2016b): *Dicionário galego do futebol*. [Ferrol]: Asociación de Estudos Galegos. Dispoñible en https://issuu.com/aestudosgalegos/docs/dgdf_2ed?embed_cta=download&embed_context=embed&embed_domain=www.aeg.gal&embed_id=23037304%252F32929243 [19/03/18].
- Comissom Lingüística da AGAL (2015): *Dicionário galego do futebol*. Santiago de Compostela: Asociación Galega da lingua. Dispoñible en <http://www.agal-gz.org/corporativo/images/stories/pdf/dicgalfut.pdf> [19/03/18].
- DRAG = González González, Manuel (dir.) (2012-): *Dicionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega. Dispoñible en <https://academia.gal/dicionario> [19/03/2018].
- Fernández Salgado, Benigno (1988a): “Vocabulario galego do fútbol”, *Educación en Galicia* 0, 20-22.
- (1988b): “Xogando ó basquet. Vocabulario galego-castelán-francés de baloncesto”, *Educación en Galicia* 2, 19.
- Galego.org (2001): *Terminoloxía de fútbol*. Dispoñible en <http://galego.org/vocabularios/futbol.html> [10/07/2014].
- Garrido, Carlos (2011): *Manual de galego científico*. Ourense: Através Editora.
- Herrero, H. (2002): “Por la educación hacia la revolución: La contribución de la Educación Física a la construcción del imaginario social del franquismo”, *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte* 2 (4), 21-36. Dispoñible en <https://repositorio.uam.es/handle/10486/3794?show=full> [22/07/2014].
- Ledo Cabido, Bieito (ed.) (2004): *Digalego. Dicionário de Galego*. Vigo: IrIndo; Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Dispoñible en <https://digalego.xunta.gal/gl> [19/03/2018].
- Mosquera Escudero, Laura e Sebastián Selas Díez (2008): *Educación Física 4ºESO*. A Coruña: Galinova Editorial.
- Novo Folgueira, Paulino (1988): *Vocabulario elemental dos deportes*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.

- (1998): *Vocabulario do deporte*. Santiago de Compostela: Lea.
- Pérez Froiz, Salvador (2006): *Profesionaliza a túa lingua. Deportes*. A Coruña: Universidade.
- Real Academia Española (2001): *Diccionario de la lengua española*. 22ª edición. Madrid: Espasa. Disponible en <http://www.rae.es/recursos/diccionarios/drae> [10/07/2014].
- Santamarina, Antón (dir.) (2006-2013): *Dicionario de dicionarios. Corpus lexicográfico da lingua galega*. Vigo: Instituto da Lingua Galega / Universidade. Disponible en <http://sli.uvigo.es/DdD/> [10/07/2014].
- Universidade de Santiago de Compostela. Servizo de Normalización Lingüística (2014a): *bUSCatermos* [web]. Santiago de Compostela: Universidade. Disponible en <https://aplicacions.usc.es/buscatermos/publica/index.htm> [10/07/2014].
- (2014b): “Os idiomas nas teses de 2018”, *O Cartafol Dixital* 28/II/2019. Disponible en http://ocartafol.usc.gal/cartafol/contidos/novas/novas_0332.html [01/10/2019].
- Vázquez Morandeira, Gerardo (2012): *A prensa deportiva en Galicia. Historia, modelos e tipoloxía (1909-2009)*. Santiago de Compostela: Universidade. Tese de doutoramento. Disponible en <http://hdl.handle.net/10347/6261> [08/07/2014].
- Xunta de Galicia (1983): Lei 3/1983 de Normalización Lingüística, *Diario oficial de Galicia* 84 [14/VII/1983].

RECENSIONES

Manuel González González, María-Dolores
Sánchez-Palomino e Inés Veiga Mateos
(eds.) (2018): *Terminoloxía: a necesidade de
colaboración*. Madrid: Iberoamericana;
Frankfurt am Main: Vervuert, 479 páxs /
/ Cristian Pernas Rubal

**Manuel González González, María-Dolores
Sánchez-Palomino e Inés Veiga Mateos
(eds.) (2018): *Terminoloxía: a necesidade de
colaboración*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt
am Main: Vervuert, 479 páxs.**

Cristian Pernas Rubal

Este volume recolle 23 achegas, escritas en varias linguas romances ou en inglés, de investigadores e investigadoras de diversos países acerca dos estudos terminolóxicos, tanto sobre os seus principios teóricos canto sobre as súas aplicacións prácticas. A xénese destes artigos foi o II Congreso Internacional *A terminoloxía, unha necesidade da sociedade actual*, organizado pola rede de lexicografía RELEX e que tivo lugar na Facultade de Filoloxía da USC en outubro de 2015. A edición da obra correu a cargo de Manuel González González, María-Dolores Sánchez-Palomino e Inés Veiga Mateos, que tamén fixeran parte do comité organizador do congreso.

A terminoloxía non comezou a se desenvolver como disciplina consciente e autónoma ata os estudos que sobre ela realizou o industrial austríaco Eugen Wüster. A pesar de se tratar dunha disciplina relativamente recente no tocante á súa concepción teórica, o traballo práctico terminolóxico senta os seus alicerces moitos séculos atrás, pois a necesidade da elaboración de vocábulos precisos para evitar ambigüidades discorreu paralela á tendencia cada vez máis acentuada das sociedades humanas e dos individuos a se especializar en profesional e academicamente. O título do volume está relacionado precisamente cunha das principais características dos estudos terminolóxicos: a necesidade de colaboración interdisciplinaria estreita entre o lingüista e os expertos da materia, alén de cos usuarios. Se a isto lle engadimos a importancia das bases de datos e doutras ferramentas informáticas no día de hoxe, a necesidade de persoal especializado e dunha relación estreita entre disciplinas aumenta. É por iso que se quixo pór o foco deste volume precisamente nesa

colaboración interdisciplinaria da terminoloxía co resto de campos. María Teresa Cabré, catedrática de Terminoloxía e Lingüística da Universitat Pompeu Fabra cunha extensa obra publicada sobre o tema, sinalara xa en 1993¹ esta tripla aproximación á terminoloxía: desde a lingüística, desde as disciplinas científico-técnicas e desde a perspectiva do usuario final.

Xa que logo, no seu labor o terminólogo con frecuencia transcende o ámbito do simplemente lingüístico para recoller termos e expresións especializadas de uso moi restrinxido no ámbito xeral, mais que son de uso cotián para os traballadores desa disciplina. Isto é especialmente significativo para as linguas en proceso de normalización coma o galego, para as que un novo volume de vocabulario especializado constitúe adoito un chanzo imprescindible para atinxiren un novo espazo de uso. Deste modo, exercer unha profesión especializada na nosa lingua sen os manuais terminolóxicos axeitados suporía unha enorme dificultade para o persoal. Dito doutra maneira, cada obra terminolóxica elaborada na nosa lingua supón un novo avance no camiño cara á normalización.

As achegas do volume estrutúranse en tres partes: a primeira céntrase na variación como característica primordial dos estudos terminolóxicos; a segunda abrangue estudos que tratan sobre a relación da terminoloxía con disciplinas profesionais concretas; a terceira parte coloca o foco sobre o papel da terminoloxía en contextos multilingües ou multiculturais. Con todo, en todas as achegas está presente a idea de colaboración, ben sexa entre ámbitos profesionais ou disciplinas, entre asociacións ou mesmo entre linguas, e tamén a idea do carácter nidiamente poliédrico do labor terminolóxico.

O primeiro bloque, intitulado “Variación terminolóxica”, está tinxido pola chamada teoría comunicativa da terminoloxía, que a propia María Teresa Cabré desenvolveu e que supuxo unha auténtica revolución epistemolóxica no campo dos estudos terminolóxicos ao mover o foco desta disciplina da idea de autonomía e univocidade, que se lle atribuíra desde os anos 30, ata a corroboración

1 Cabré, María Teresa (1993): *La terminología: teoría, metodología, aplicaciones*. Barcelona: Antártida/Empúries, 83.

da variación denominativa, mesmo nas linguaxes máis especializadas. Esta evolución da terminoloxía atópase ben tratada no primeiro artigo, “De la diversidad a la variación en la Teoría Comunicativa de la Terminología (TCT)”, da propia M.T. Cabré. Nel a autora realiza un percorrido pola historia da disciplina ao tempo que reflexiona sobre a súa propia traxectoria persoal; ambas as dúas son practicamente indisolubles, ao ser a investigadora catalá unha das máis importantes teóricas dos estudos terminolóxicos e responsable da teoría que nos atinxe. No artigo sinálase a pasaxe da concepción biunívoca do termo de Wüster, cuxa función era simplemente a comunicación interlingüística entre expertos, a unha concepción lingüística del, achegándoo ao campo das unidades léxicas e recoñecendo a súa diversidade e variación.

A seguir, Sabela Fernández-Silva encadra o seu artigo tamén na análise dos estudos descritivos da terminoloxía, e conclúe sinalando a necesidade de os profesionais da terminoloxía incorporaren novas ferramentas metodolóxicas da sociolingüística para alén da tradicional análise de corpus. O resto de artigos que abrangue esta sección supoñen unha aplicación do concepto de variación a campos específicos dos estudos terminolóxicos. Por unha banda, Luciana Monteiro e Maria da Graça Krieger analizan a variación conceptual do termo “feminicidio” en diferentes textos brasileiros do campo xurídico. Por outra banda, Mercedes López Santiago realiza un estudo da variabilidade denominativa do concepto *tourisme alternatif* en textos con diferentes niveis de especialización atopados en Internet e Johannes Schnitzer fai o mesmo para o caso dos informes anuais de empresas, para chegar á conclusión de que un maior grao de especialización textual non implica necesariamente unha menor variación terminolóxica. Para pechar este primeiro bloque, Nathalie Lemaire *et al.* presentan o interesante proxecto colaborativo iMediate (Interoperability of Medical Data through Information Extraction and Term Encoding), que supón o resultado da colaboración entre terminólogos e persoal dos servizos médicos franceses e permite a identificación de variantes denominativas atopadas na linguaxe médica para, entre outras obxectivos, elaborar ferramentas que permitan construír automaticamente táboas de información co historial clínico dos pacientes.

O segundo grupo de artigos, que leva por nome “Terminoloxías específicas” está dedicado á terminoloxía de campos determinados e ábrese cun estudo de Maria Teresa Zanola sobre o vocabulario do oficio dos curtidores do punto de vista diacrónico e multilingüe (italiano-francés), que pon de relevo a importancia da terminoloxía como auxiliar dos avances técnicos. O resto de artigos desta sección adscribíense tamén a un campo profesional determinado. Así pois, Michalis Dirchalis e Paschalia Patsala analizan a presenza de termos especializados e verbos modais en textos xurídicos. Caroline Lúcia Costa Moia Chichorro presenta unha análise de corpus de textos xurídicos sobre o “licenciamento ambiental” brasileiro. Pola súa banda, Cristina Bofill e Àlex Hinojo expoñen a súa experiencia á hora de elaboraren un vocabulario ilustrado de instrumentos musicais, froito da colaboración entre TERMCAT e Amical Wikimedia. Para o campo da terminoloxía empresarial e financeira, cunha gran demanda de material hoxe en día, contamos a seguir co traballo de Maria da Graça Krieger sobre o déficit de obras terminolóxicas e de lingüistas profesionais neste campo e a rendibilidade que estas poderían ter á hora de lle proporcionar precisión ao léxico empresarial. A necesidade desta figura do “xestor terminolóxico” para o campo da empresa tamén é subliñada por Alexandra Feldekircher no seu artigo. A seguir, o traballo de Carla Castro Lorenzo trata o tema da aprendizaxe de linguas estranxeiras a través da análise de dous dicionarios bilingües francés-español pertencentes ás disciplinas da automoción e da enxeñaría.

No tocante ao tema das relacións da lexicografía coa terminoloxía, este bloque abrangue dúas interesantes achegas: unha de Fernando Groba, en que analiza a precisión das definicións e os exemplos de dous dicionarios lexicográficos galegos para termos especializados de hipoloxía; e outra de Azra Hayat-Vautrin, en que analiza as causas que levaron a incluír termos especializados do campo da informática en tres dicionarios franceses e os criterios lexicográficos que foron –e deben ser– tidos en conta á hora de incorporar ou non termos especializados aos dicionarios de uso común. O bloque péchase cunha contribución de Marta Małachowicz na que realiza un percorrido sobre o traballo terminolóxico realizado en Polonia dunha perspectiva diacrónica.

O terceiro bloque é, se callar, o máis pertinente do punto de vista da sociolingüística e da lingua galega pola súa situación particular, ao se centrar nos estudos terminolóxicos en ámbitos multiculturais e multilingüísticos. Esta terceira serie de achegas, intitulada moi axeitadamente “Multilingüismo”, ábrese cun artigo de Manuel Célio Conceição en que o autor reflexiona sobre a necesidade de mudanzas no tratamento da diversidade lingüística no campo da terminoloxía, salientando o papel central que, na súa opinión, deben ter as políticas lingüísticas. Unha visión similar é defendida por Cristina Martins Fargetti, que propón o concepto de *terminoloxía etnográfica* para denominar o labor de recolleita e estudo dos saberes e tecnoloxías das comunidades minoritarias, exemplificadas nas comunidades indíxenas do Brasil, a través dos seus propios lentes e non dos da cultura hexemónica. Para o caso galego, Ana Alicia Manso Flores e Xosé-Henrique Costas González realizan un estudo sobre o rendemento dos arcaísmos léxicos presentes na variedade dialectal do galego do val do río Ellas, en Estremadura, para a construción do modelo do galego estándar.

O tema da terminoloxía empresarial é abordado de novo por Alexandra Albuquerque, Rute Costa e José Paulo Esperança, que sinalan as vantaxes de as empresas multinacionais estableceren sistemas de xestión terminolóxica e de colaboraren con persoal desta disciplina, nomeadamente en contextos multilingües. As últimas tres contribucións supoñen análises ontolóxicas de diferentes dominios. Manuel Moreira da Silva pon o foco nas redes colaborativas e nos problemas de comprensión que poidan xurdir das diferenzas lingüísticas e culturais dentro dun mesmo dominio ontolóxico. Para o caso do galego, Miguel Anxo Solla Portela e Xavier Gómez Guinovart presentan Termonet, unha ferramenta de inspiración terminográfica que se basea no léxico presente en WordNet para establecer e expor unha serie de relacións léxico-semánticas entre termos especializados desambiguados e que supón un recurso de grande utilidade, especialmente para aqueles dominios técnicos cuxa terminoloxía non está aínda plenamente desenvolvida. Por último, Mariana Pitar pon o ramo ao bloque e ao volume na súa totalidade cun artigo en que salienta a importancia de acoutarmos rigorosamente os dominios nos

recursos terminográficos en liña para deste xeito evitarmos, sempre que for posible, ambigüidades semánticas que lles resten calidade.

En suma, o volume supón unha boa mostra do estado da cuestión dos estudos terminolóxicos na actualidade, con especial foco nas linguas en vías de normalización coma o galego. As achegas, por tanto, reflicten a revolución que para a teoría e a práctica terminolóxicas supuxeron os estudos de María Teresa Cabré nos anos noventa e principios dos 2000, ao racharen coa idea da terminoloxía como ocupación unicamente dos especialistas, inseríndoa dentro da lingüística, e recoñeceren a variación e o contexto comunicativo como eixos centrais da disciplina. A vitalidade dos estudos terminolóxicos, non só no eido práctico senón tamén no teórico, tamén fica clara após a lectura das contribucións que forman esta obra. Igualmente, sobre todo se atendemos ao terceiro bloque, parece apuntar cara a un futuro en que a colaboración entre o terminólogo e o especialista será máis estreita e cara a unha maior centralidade do multilingüismo e o multiculturalismo.

A terminoloxía trátase, ora ben, dunha disciplina en permanente construción. Como materia incluída na lingüística, debe reflictir a variación diacrónica, diatópica e mesmo diafásica e diastrática. Do mesmo modo, como materia intrinsecamente ligada á ciencia e a técnica, debe discorrer paralela a estas para así dar conta da enorme demanda de denominacións para os novos conceptos que puideren xurdir. Volumes coma o presente contribúen para lle proporcionar ao campo da terminoloxía un marco teórico sólido que acompañe os manuais prácticos e que ao tempo sirva de referencia para todo o persoal que traballe na elaboración de ferramentas terminolóxicas.

NORMAS DE ENTREGA DE ORIXINAIS PARA PUBLICACIÓN

1. Os *Cadernos de Lingua* están dedicados á publicación de traballos de investigación sobre calquera aspecto da lingua galega, así como á difusión de notas e informacións lingüísticas relevantes para o coñecemento e a promoción da lingua na sociedade. Tamén se publican recensións de obras de interese para eses mesmos fins.
2. A lingua de publicación é o galego, aínda que excepcionalmente poderán aparecer traballos escritos en portugués ou noutras linguas.
3. Os traballos deberán conter material non publicado nin presentado para a súa publicación en ningún outro medio de difusión.
4. Para poder enviar traballos en liña, e para poder comprobar o estado dos traballos enviados, o autor debe rexistrarse previamente cubrindo o formulario pertinente no seguinte enderezo: <http://publicacions.academia.gal/index.php/Cadernos/user/register>. Unha vez rexistrado poderá acceder á revista co seu nome de usuario e o contrasinal.
5. O texto será sometido a revisión por pares, polo que debe vir sen marcas de autoría. Debe cubrirse separadamente un formulario complementario co título, nome de autor(es), información sobre adscrición institucional, enderezo de contacto, que se atopa na plataforma da revista. A decisión final sobre a publicación correspóndelle ao Consello de Redacción.
6. O proceso de avaliación, desde a recepción do orixinal ata a resposta ao autor ou autora, non durará máis de dous meses. No caso de que o traballo precise correccións, á vista dos informes, o autor ou a autora disporá do prazo de un mes para devolver o orixinal corrixido.
7. A entrega dos traballos para a publicación en *Cadernos de Lingua* implica a cesión do seu dereito de explotación e copia. Esta cesión ten por finalidade a protección do interese común de autores e editores.
8. O texto deberá entregarse en versión definitiva. Unha vez recibidos os orixinais non se permitirá facer modificacións nin engadidos que afecten significativamente ao proceso de edición.
9. O corpo utilizado nos parágrafos normais do texto será 11, con entreliñamento sinxelo e cunha extensión dun mínimo de 20.000 e un máximo de 40.000 caracteres por artigo.
10. O artigo virá acompañado dun resumo (que non debe exceder as dúascentas palabras) e das palabras chave (máximo oito) ambos en galego e en inglés.

11. Recoméndase que o texto teña, como máximo, tres niveis de encabezamentos, numerados correlativamente 1., 2., 3., 4. / 1.1., 1.2., 1.3., 1.4./ 1.1.1., 1.2.1., 1.3.1., 1.4.1 etc., segundo o seu nivel na xerarquía.
12. As referencias á bibliografía no texto faranse conforme o modelo de citación internacional:
 - Dentro do texto e das notas, as referencias bibliográficas faranse de xeito abreviado, por medio do apelido do autor ou autores, o ano e, de ser o caso, o número da páxina, coma nestes exemplos: (Ferreira 1989: 47), (Ferreira/Amoedo 1999: 17n), (Ferreira 1996b). A referencia completa reservarase para a bibliografía final.
 - Ao final, incluíranse por extenso as referencias bibliográficas das obras citadas ao longo do texto. Exemplos:

Kabatek, Johannes (1996): *Die Sprecher als Linguisten. Interferenz-und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart*. Tübingen: Max Niemeyer.

González González, Manuel e Xosé Luís Regueira (2016): “Galicia en los inicios de los estudios de fonética acústica dentro del estado español”, en Ana María Fernández Planas (ed.), *53 reflexiones sobre aspectos de la fonética y otros temas de lingüística*. Barcelona: Universitat, 373-382.

Cabré, M. Teresa (2009): “Technologie et terminologie : changements méthodologiques et épistémologiques”, *Cahiers de lexicologie* 94, 31-56.

TILG = Santamarina, Antón (dir.) (2013-): *Tesouro informatizado da lingua galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. <http://www.ti.usc.es/TILG/> [consulta en maio-setembro 2011].
13. As citas textuais que se fagan dentro do texto principal deberán adoptar dous formatos diferentes: se non superan as cinco liñas, irán dentro do parágrafo, co mesmo tipo de letra, entre comiñas; as citas máis longas pónense en parágrafo á parte, sen comiñas, con sangría pola esquerda e letra de corpo 10. En ningún caso se empregarán as cursivas.
14. As notas do texto principal situaranse ao pé e estarán numeradas de xeito correlativo, en corpo 10. Non se incluírán aquí as referencias bibliográficas por extenso, para evitar a proliferación de notas no rodapé.
15. Táboas/cadros. Realízanse utilizando o comando específico de “edición de táboas”. As táboas ou cadros deben cumprir as seguintes normas: 1) irán numerados correlativamente (Táboa 1, Táboa 2 etc.); 2) levarán un encabezamento conciso. Farase referencia ás táboas ou cadros no texto principal. Exemplo: (Vid. táboa 1).

16. Gráficos. Presentaranse orixinais con calidade para seren dixitalizados. No seu caso, tamén se poden presentar nun arquivo informático (preferentemente Excel). Neste caso recoméndase incluír na mesma páxina o gráfico e mais a táboa de datos. Sempre irán numerados de xeito correlativo (Gráfico 1, Gráfico 2 etc.). Farase referencia aos gráficos no texto principal. Exemplo: (Vid. gráfico 1).
17. Fotografías, ilustracións, mapas, planos. Poderán presentarse orixinais con calidade para seren dixitalizados. Se o autor prefere presentar arquivos informáticos, recoméndase cumprir os seguintes parámetros:
 - *Mapas, debuxos, planos, gravados*: a dixitalización farase en “modo liña” ou “mapa de bits” (non se recomenda o modo “escala de grises”); a resolución será de 1.200 ppp.
 - *Fotografías*: dixitalizaranse cunha resolución de 300 ppp. Resolucións inferiores a 225 ppp non son recomendables.Recoméndanse os seguintes formatos de arquivo: .TIFF, .EPS, .JPG.
Irán numerados de xeito correlativo (Fig. 1, Fig. 2 etc.) con números arábigos.
Farase referencia aos gráficos no texto principal. Exemplo: (Vid. Fig.1).
18. Os materiais complementarios (táboas, gráficos, imaxes, mapas...) deben acompañarse do recoñecemento da fonte e da autoría, e, no seu caso, dos correspondentes permisos de uso e reprodución.
19. Os autores poden solicitar que se lles envíen as primeiras probas para corrixir. Admitiranse só correccións tipográficas e ortográficas e, sempre a xuízo dos editores, aqueles engadidos ou eliminacións de texto que non afecten á maqueta da publicación.
20. Os orixinais que non se suxeiten ás anteriores normas serán devoltos aos seus autores para a súa corrección.

Notas

Seguiranse os mesmos criterios ca para os artigos, pero a extensión deberá estar comprendida entre 7.000 e 20.000 caracteres.

Recensións

As recensións deben levar a referencia bibliográfica completa. A extensión máxima dunha recensión será de 10.000 caracteres. Deben presentarse en Times New Roman, corpo 11, espazo simple.

CONTIDO

- 9 Manuel González González e
Begoña González Rei
Que buscan os usuarios habitualmente no
Dicionario da Real Academia Galega?
- 35 Xosé Antonio Pena Romay
O xerundio: caracterización xeral e clasificación
- 79 Inés Veiga Mateos, Belén Poutón Reboredo
e Tania de Dios Miguéns
Delimitación semántica
do concepto antropolóxico do xénero
- 115 José Ignacio Salgado López
Necesidade da revisión do léxico galego
da educación física e o deporte
- 131 Cristian Pernas Rubal
Manuel González González,
María-Dolores Sánchez-Palomino e Inés Veiga
Mateos (eds.) (2018): *Terminoloxía: a necesidade de
colaboración*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt am
Main: Vervuert, 479 páxs.